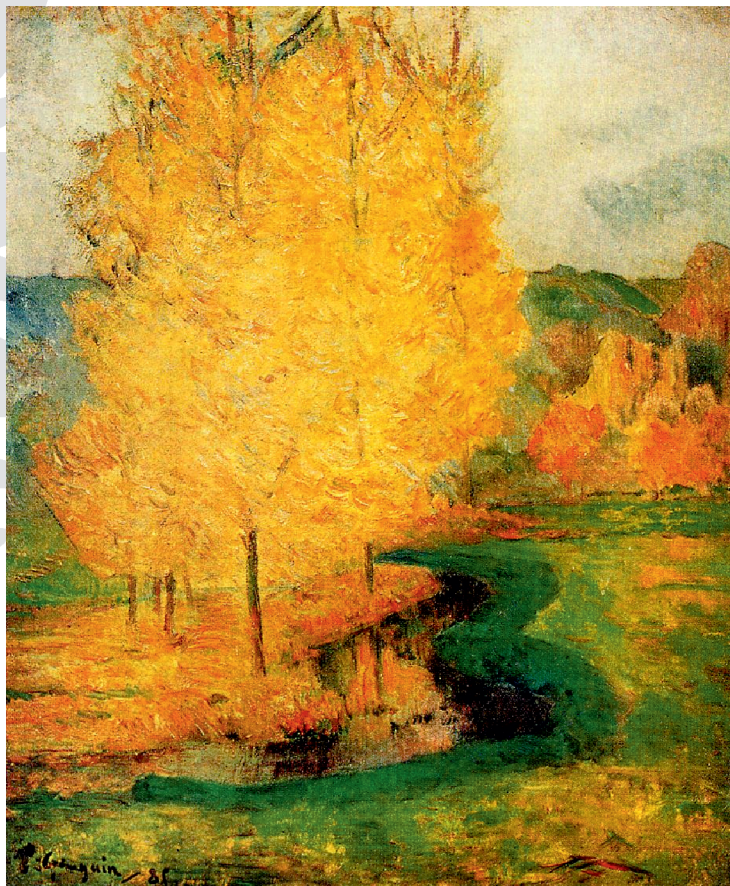

Irodalmi Jelen

XX. évfolyam, 228. szám

2020. OKTÓBER

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Főmunkatársak: **Szócs Géza** (Budapest)

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás),

dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Kis Petronella** (kritika),

Szócs Tekla (fotó)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György, Makkai Ádám, Méhes György**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón **PAUL GAUGUIN (1848–1903)** festménye

Böszörményi Zoltán

El nem küldött levél Bogdán Lászlónak

*Trianon. Háromszor: nem!
Nemet kiáltott Sándor nagyapád,
és tovább mesélt a háborúkról.
Mindenik visszaemlékezés vége egyetlen kérdést
visszhangozott: „Minek vér és halál?”
Ha férfiembernek csak a baj nyűge jutott,
mindegy, hol élt, az élet tüze sem olvasztotta fel
a jéggé fagyott megtapasztalást,
a menekülés kényszerét,
minden szenvedés ríme lett a vér és a halál.*

*A démonoktól, mint a rögeszmétől
nem szabadulunk meg soha.
Az is visszatér, aki nem volt a képben eddig,
nem láttatta magát,
mégis szürkületkor a hegyerincek hajlatán
árnyékképben magasodott fel,
lomha járása ide-oda tolt a
kísértetét a láthatár golyósán.*

*De késő lett, mindig késő,
mint ebben a megkésett versben,
a szavak torlaszát felbontó tenni akarásban.*

*Igyekezve jönnek az éjszakák
felszabadítani ezt a látomást.*

*Az ég alján hamis, huncut Hold szalad,
a fürge szó hiába igyekszik, utol nem éri,
s mint ki érti, de mégsem érti,
tátott szájjal nézi az éj,
mit művel vele a fény.*

*Moszkvában,
az Arbat utcában,
az élelmiszerbolt előtt,
Tatjana álldogál,
néha keresztbe teszi lábát,
meg-megigazítja vállán szél simogatta sálját.
Szomorú szerda van, a kirakat tündököl,
dalt dúdol a lány,
mélyből feltörő hangokat bújtat:*

*Ne tagadj meg, Ruskin,
ne tagadj meg engem.
Viszik majd a senkik,
összezúzzák lelkem.
Ha mégis megtagadnál,
rakj szívemből máglyát.*

*Rakj szívemből máglyát,
odakint is lássák – visszhangozzák
a sepsiszentgyörgyi méla lombok!*

*A transzilván érzelem-erdő
fái között csellengene,
békés lelkesedéssel
tekintene körül a költő:
világra, múltra,
az idő kapuját szélesre tárná,
de az álmokat mégsem látná,
lenyomatát sem az elmúlásnak,
csak egyre gondolna: ha eltávolodna az egésztől,
talán jobban ránézhetne mindenre felülről.*

Szekeres Sándor Gábor

Mélyből az angyal

Egy óriási mennydörgéssel kezdődött. Villámok cikáztak mindenhol, a szél olyan elemi erővel söpört végig a vidéken, hogy nem maradt semmi a nyomában, csak por. Abból viszont annyi, hogy nem lehetett tudni, hol kezdődik, és hol ér véget. Sivataggá vált az addig virágzó terület. eltűntek a fák, eltűntek a folyók, eltűntek a falvak és a városok. És eltűntek az emberek.

Akik messziről nézték az eső nélküli vihart, félni kezdtek, hogy őket is eléri a végzet. A vihar azonban nem akart tovább terjedni, megelégedett azzal a több száz négyzetkilométernyi területtel, amit birtokba vett. Napokon át tombolt, s amikor már letarolt mindent, egy óriási villám hasította ketté a földet. A megnyílt mélyben fortyogott a vörösen izzó lávafolyam, hatalmas párafelhők szálltak a magasba. Az egyik tetején szárnyas lény ült. Nem lehetett tisztán látni a kavargó portól. Sokan úgy vélték, a Főnix született újjá hamvaiból, és még hatalmas csórt is látni véltek a fején, de amikor a szárnyas lény leszállt a párafelhőről, és lábával megérintette a földet, a villámok eltűntek, a mennydörgés elnémult, a por elült, s a hirtelen jött éles, tiszta fényben kiviláglott, hogy nem a Főnix született újjá, hanem egy angyal szállt fel a mélyből.

A távolban egyre több ember gyűlt össze, várták, mi fog történni. Az angyal csak állt, szemlélődött, nézte a kopár vidéket és azon túl a zöldellő területeket, s nézte a várakozó, furcsa tömeget. Amikor már úgy érezte, eleget látott, lépett egyet, és lába nyomán kisarjadt a fű, lépett még egyet, és színes virágok bújtak ki a földből, a harmadik lépésénél pedig egy fa emelkedett a magasba. Napokig sétált így, és nem telt bele sok idő, az egész területet csodálatos növénytakaró borította, szebb bármelyik más vidékénél. Sokan azt mondták, ez maga a földi Paradicsom, ezért ezentúl csak ekként emlegették a helyet.

Egy nap az angyal az újra virágzó földdarab határán összegyűlt kíváncsi tömeg elé lépett. Mosolyogva nézte az embereket, és azok csodálkozva, ámulattal telve bámulták őt. A legtöbben le-

roskadtak, és zokogásban törtek ki a gyönyörtől. Az angyal örült, hogy az emberekben ilyen könnyű felszabadítani a szeretetet, az emberek pedig örültek, hogy az angyal örül, és még többen térdepeltek le a földre, sírni. Az emberek ezután mindennap eljöttek a földi Paradicsom határához, és az angyal is mindennap eljött az emberekhez, és a szeretet helyét lassan átvették a gondolatok, és valahonnan azt kiáltották az angyal felé, hogy miként lehet mindez, az angyal pedig mosolyogva azt kérdezte, ugyan micsoda, ez a szó pedig olyan szépen csilingelt, hogy elsöpörte a gondolatokat, és ismét zokogásra készítette az embereket.

Számtalanszor megisméltődött ez a párbeszéd, és mindannyiszor örömteli sírás lett a vége. Egyszer, amikor a sírás befejeződött, a tömegből egy hang azt válaszolta az angyal kérdésére, azt nem érti, hogyan lehet az, hogy ilyen csodálatos teremtmény a föld mélyéről jött, mert hát köztudott, odalenn csak gonosz teremtmények lakoznak. Az angyal erre felhúzta a szemöldökét, s kérdőn nézett a tömegre. Erre az apró mozdulatra ismét ezrek borultak a földre, és az angyal visszakérdezett, vajon miből gondolják ezt az emberek, és akkor nagyon sokan abbahagyták a sírást, válaszolni szerettek volna, de nem volt hozzá bátorságuk. Talán nem akarták megbántani az angyalt, vagy éppen nem akarták, hogy kiderüljön róluk, mennyire tudatlanok, de aztán napok múlva csak megszólalt valaki: ezt mondták nekik mindig, s így van megírva nagyon sok könyvben.

Az angyal mosolygott, de ezúttal másképpen, csak úgy, magának, és mellé a fejét ingatta, és megint csak visszakérdezett: Ti elhisztek mindent, amit mondanak nektek, és elhisztek mindent, amit olvastok? Az emberek nagy része erre a földre borult, és újra sírni kezdett, de másképpen, mint korábban. Magukat siratták. Az emberek másik része viszont csak állt, és egyáltalán nem volt kedve sírni, összeráncolt homlokkal, vádlón tekintettek az angyalra, miközben azt gondolták magukban, mit nem merészel ez az alak!

Az angyal ezután napokig nem jött el a tömeghez. A tömegből egyre többen legyintettek, és hazamentek, mondván, sok a dolog, nem érnek rá holmi angyalokkal foglalkozni. Akik ottmaradtak, tanakodni kezdtek, és mire az angyal ismét megjelent, már két élesen elkülönülő csoportot látott. Az egyik csoport térdelve imádkozott,

és az angyalt dicsőítette bölcsességéért, a másik ezzel szemben minden sérelmét tételesen összegyűjtötte, amit a felmenői évszázadok alatt felhalmoztak, és minden sérelemhez magyarázatot fűztek, aminek az volt a lényege, hogy mindenért az angyal a hibás.

Az angyal nem mosolygott. Szomorú volt. Mindig azt hitte, a kérdéseivel segít a szívekben megnyitni a szeretetet és az őszinteséget. Úgy gondolta, az embereknek szükségük van az őszinteségre ahhoz, hogy szeretni tudják önmagukat és egymást, de látta, hogy tévedett. Elhatározta, nem szól többet a tömeghez. A tömeg bezzeg várta, hogy mondjon valamit, és ebből a várakozásból akkora feszültség támadt, hogy egyesek zúgolódni kezdtek, és azt kiabálták, aljas, hazug, takarodj haza!

Az angyal arcára kiült a döbbenet, és hiába határozta el, hogy nem szól többet, mégis kicsúszott a száján a kérdés, hogy miért akarják ezt. És ennyi elég volt ahhoz, hogy az emberek vádaskodó csoportja még több elméletet gyártson, és könyvek sora szülessen arról, milyen gonosz dolgokat állított az angyal. A másik csoport hiába próbálta azzal cáfolni az elméleteket, hogy az angyal valójában nem is jelentett ki semmit, hiszen csak kérdezett, sőt, a kérdésekből sem tett föl túl sokat, ezek a gyenge próbálkozások lepattantak az összeesküvés-elméletekkel felvértezettek csoportjáról, akik kezükben lobogtatták azokat a kiadványokat, amelyek oldalakon keresztül elemezték az angyal beszédeit, és bizonyították, hogy aki a mélyből jön, az csakis gonosz teremtmény lehet.

Az angyal csak állt, mosoly nélkül, lehajtott fejjel, nem szólalt meg. Ez a szótlanság rosszabb volt a legnagyobb rossznál is. Valaki egy követ hajított az angyal felé, s eltalálta a fejét. Az angyal felnézett, tekintetét kérdőn a tömeg felé fordította, miért, kérdezte először, aztán odafordult a hívők csoportja felé, és megint megkérdezte, miért, aztán odafordult a zúgolódó tömeg felé, és harmadszor is megkérdezte, miért. Egy pillanatra néma csönd támadt, pont olyan, mint vihar előtt szokott. A csendet egy fémes hang törte meg, ahhoz hasonló, mint amikor valaki kardot ránt elő a hüvelyéből. És a hangot sok ezer másik ugyanolyan követte. Micsoda fényesség öntötte el hirtelen az arcokat, ahogyan a napsugár megcsillant a pengéken!

G. István László versei

Az üvegszemű babák

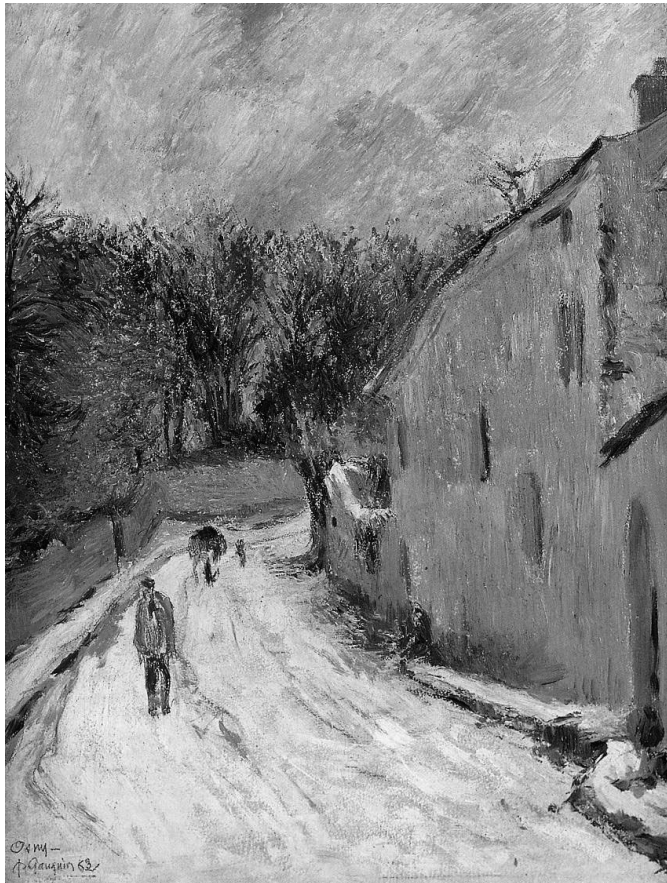
*Az üvegszemű babákat minden városból
gyűjtötte, helyek, ahol járt, helyek, ahol
nem járt. Üres tekintetek jelezték, hogy emlék
és hiány között nincs különbség – pedig
amit magáról tudott, csak ebben a különbségben
létezett. Sokszor leült a vitrin elé, és farkasszemet
nézett a fénylő, minden tárgyat más, visszavert
színtörésben mutató gömbökkel, néha mogadishui
szemek kísérték a napját, néha a Trinidadból
érkezett szuvenir vattatönggyei. Harag,
csodálat, lemondás, keserédes beletörődés
napszakok és fénytörés szerint váltogatva,
kiszámíthatatlan hullámban csábitották, delejezték –
olykor elűzték maguktól, de előbb még
lelke aknájába fúródva feltártak egy rejtett
járatot, maga elöl is titkolt ösztönterveket. Hogy
aztán éjszaka, mikor minden redőnyt lehúzott,
és az ásítás sötétjénél is sötétebb tér
deszkázta körül, a vattatöszemek ítéletére
bízta mindazt, amit koporsókonform
életéből vallani, megbánni, felejtteni
egyszerre lehet.*

A leander

A leander mandulaillatú virágzárványai jól leplezett méregszigetek. Rilke azt hitte, a fügefafa úgy hoz gyümölcsöket, hogy kihagyja a virágzást, rögtön a gyümölcszel kezdi. Ha nem lenne nemi szervem, megjönne az önbizalmam? Hiszen rögtön a gyümölcszel lehetne kezdeni. A fügefafa levele is azért kellett, hogy a szemérmemet eltakarja – kitakarta a kiüzetésből a büntudat helyét. De hogy magunk helyett másokat hagyunk itt – az áll a büntudat köré? Ami mindenképp fölötti értelem – sorsfolytatás, az a büntudatfogalat? A bűnömet átadom fiamnak, ő a foglalata – miféle éktelen ékszer ez? A leander mediterrán bágyasztása szavatolja, megmérgeződik örökség és érdem. A virágcsúcson nyíló öt szíromlevél az óramutató járásával egyező irányban csavarodott, ettől a virág kis kerékre emlékeztet. Méregkerék. Képzeljünk testeket nemi szervek nélkül: csak játékbabákból ismerünk ilyet. Nem játékból élünk. Mérgeinket lenyeljük, megérdemeljük. Úgy vakítana egy ilyen test, mint egy ujjak nélküli kéz – azzal csak úgy integetnének, mint egy rossz evezővel. Hajós a sziréneket elkerülné – s ez az uszonykéz, amivel fogni sem lehet – foghatatlan kegyelem lenne, de bárkitől simítva lenni vakrémület –

Kétféle alvás

Akinek lakása a szeme, így alszik el. Ágyat vet benne a sötét, megvárja, míg belső horhosaiban felnő a gaz, hogy belőle semmit ne lásson. Aki nem lakik a szemében, így. A sötétség táplálja, mint egy anyaméh, amiben méhen kívüli az alvás.

PAUL GAUGUIN (1848–1903) festménye

Gáspár Ferenc

Álomvaló

Álmomban részegen vezettem. Tudtam, hogy nem kéne, de a lányom megkért, vegyem át a volánt. Álmomban nagy volt a lányom, felnőtt és ép. Tiltakoztam, mondtam neki, hogy baj lesz ebből, sokat ittam. Mit ittál, apus, kérdezte. Pálinkát ittam, bánítottak a szelek. Nem baj, ülj csak oda, sötét van, késő este, rendőr sehol. Csakhogy ez egy kereszteződés, ahol megálltál, nem látom a lámpát. Semmi vész, nem jön senki. Indulj el nyugodtan!

Lassan engedem fel a kuplungot, az autó megmozdul. Abban a pillanatban rám kiált. Állj meg, nem látod?! Állj meg!

Kerekesszékes ember gurult elém. Nem vettem észre, olyan alacsony. Most felém tart. Pedig nem ütöttem el. Nem fog el menni innen. Fel fog jelenteni. Ebből nagy baj lesz. Rendőrség, szonda. Még börtönbe is kerülhetek. Pedig éppen csak beültem a kormány mögé. Éppen csak megmozdítottam az autót.

A kerekesszékes ember most oldalt gurul, az én ajtóim mellé. Benéz az ablakon. És akkor majdnem megáll a szívem a rémülettől. A lányom arca vigyorog rám az üvegen keresztül.

Mozgássérült kislány. Ezt dobta a gép. Tíz év után. Egy év-tized. Azóta szerettünk volna gyereket. Azóta, hogy az a dolog megtörtént. Az, amiről nem beszélünk.

A kislánynak az egyik lába rövidebb. Így született: térdnél véget ért a lába. Nem akkora baj, vigasztaltuk egymást az aszszonnyal. Megbirkóztunk vele. Volt már ennél rosszabb is a mi életünkben. Amikor egyéves lett a kis Magdi, csak akkor tűnt fel, hogy nemcsak a lábával van gond. Mert addig rendben van, hogy nehezen tanul meg járni, de, hogy még mászni sem akar... Játszani is ritkán. Csak ül az ágyában, és néz maga elé. Ha minket meglát, azért mosolyog, de nem rögtön. Mintha látnám a húszfillérest az agyában, ahogy elindul lefelé, akár egy lyukas perselyben.

Először csak lassan mozdul az érme, majd felgyorsul, és zuhanni kezd. Súlyos másodpercek telnek el közben. Sok-sok másodperc. Akkor kezd nyílani az ajka, nevetésre húzódni a szája. Ma már persze nincs húszfilléres. Mint ahogy épelméjű lányunk sincs.

Azért mi mindent megtettünk. Egyik orvostól a másikig vit-tük, logopédustól ortopédusig, pszichiátertől pszichológusig. Mindegyik mondott valamit, mindegyik zörgette a papírjait, tudálékosan felnyomta a szemüvegét. Ha viselt. A legjobb az volt, amikor egy pszichiáter azt tanácsolta, adjuk Magdikát intézet-be, mondjunk le róla. Akkor majdnem elszakadt a cérna. Már nyitottam a szájam, hogy leordítsam a fejét, amikor a feleségem megérintette a karomat. Gondolj a gyerekre, csak ennyit mon-dott, és én megadóan bólintottam. A pszichiáter közben evett. Zsírpapírból húzott elő egy megszáradt sajtburgert, egyik kezé-vel a szájába tömte, a másikkal bocsánatkérően integetett. Enni sincs időm, annyi a páciens, magyarázta.

Néztem a kövér hasát. Önálló élőlényként feküdt föl az asztalá-ra, és mozgott, mint valami ámbráscet vagy óriáspolip. Betakarta a hivatalos papírokat, be a zsírpapírt, az okos telefont. Magdika is azt nézte. Már ötéves volt, tudott beszélni, nem szépen, de viszony-lag folyékonyan. Csak még mindig lassan esett le neki az érme, ami már évtizedek óta nincs forgalomban, de a családban mindenki így mondja, ha valaki nehezen kapcsol: lassan esik le a húszfilléres. Egyedül a nagymamának volt tantuszos változata, de arra már tény-leg nem emlékezett senki. A tantuszra. Szóval Magdika nézte a po-cakot, a mozgó beleket, és lassan, ahogy szokta, kitéátotta a száját, s mikor én azt hittem, ő is enni kér, csak annyit mondott: Fúj.

Odakint aztán nevetve törölgettük magunkról az ételmaradé-kot, amit a felháborodott pszichodoki ránk prüszkölt.

Miért mondta a bácsi, hogy rakjatok el engem, kérdezte a lá-nyom. Nyilvánvalóan nem tudta, mit jelent a szó: intézet, csak annyit fogott fel, hogy őt be kell tenni valahová, akár a babát a kosárba. Mert ez egy buta bácsi, próbáltam gyorsan elintézni, de Magdika rágörcsölt erre a mondatra, egészen hazáig ezt emleget-te, még másnap, harmadnap is eszébe jutott, visszatért rá, hiába

próbáltuk elterelni a figyelmét énekekkel, mesével, újra és újra megkérdezte. Végül azt találtuk ki, hogy a bácsi azt mondta, ne csak őt küldjük intézetbe – az egy olyan csuda hely, ahol a világ összes játéka megtalálható –, hanem mi is menjünk oda vele együtt.

Ettől kezdve viszont ezért nyöszörgött. Hogy mikor indulunk már el az intézetbe, abba a Tündérországba, ahol vége sincs soha a játszásnak. Egészen addig, amíg egy másik doki ki nem találta, hogy Magdikának a legjobb lenne, ha vinném magammal mindenhová, ahová én járok: sportolni.

Annak meg mi értelme van, kérdeztem. Attól ki fog nőni a lába?

Nem, de az újdonság varázsa, az élmények, az ingergazdag környezet – határozottan emlékszem, ezt a szót használta –, az újfajta kihívások megindíthatnak benne valamit, ami a kis agyát fejleszteni fogja. Hiszen időközben már nyolcéves lett, és sem olvasni, sem számolni nem tanult meg. Írni sem, persze.

Onnantól kezdve cipeltem magammal Balaton-átúszásra, maratonfutásra, triatlonversenyre. Magam után kötve, magam előtt hajtva, mindenütt ott volt. Szemmel láthatóan élvezte a versenyeket, főleg az úszás tetszett neki, örömeiben tapsikolt mögöttem a gumicsónakban. Viszont egyre kevesebbet beszélt.

Lehet, hogy mégsem ez a legjobb módszer, búsongott az asszony az egyik verseny után, estefelé, az asztalnál. Hárman ültünk ott, Magdika a lábát lóbázta.

Már minden versenyző ismeri őt, ellenkeztem. Mindenki szereti, külön köszönti, és ő is visszamosolyog rájuk, megismeri őket.

De már szinte egyáltalán nem beszél, sóhajtott az asszony.

Majd fog újra, nyugtattam. Feleségem panaszosan rázta a fejét, aztán bekapcsolta a rádiót. Akkor mondták be, hogy ki akarják engedni *azt az embert*. S ha jól emlékszem, az volt az a nap, amikor Magdika teljesen elnémult.

Egy másik álmomban egy nő áll (vagy ül), kezében késsel. Vele szemben egy férfi becsukott szemmel. Szúrj, mondja a férfi, de a nő csak tétován engedelmeskedik. Kicsiket szúr, a férfi nyaka alig

vérzik. Nem tudom, ki lehet ez a nő az álmomban, és ki a férfi. El sem tudom képzelni.

Magdi. Miért lett ez a neve? Volt egy Magdi a családomban. Gyönyörű lány volt, azt mesélik, kedves és okos. Már udvarlói is akadtak abban a vidéki városban, ahol éltek. Tulajdonképpen a nagyapám húga volt a Magdi, az édestestvére. És akkor az a Magdi tizenhét évesen belefulladt a Holt-Tiszába. Miképpen történhetett, senki sem tudja. A lány kiválóan úszott, és egy nyári estén, az egész napos fürdőzés után, hirtelen ötlettől vezérelve újra kiment a vízre. Nem jött vissza soha többé. Élve nem. Felpuffadt tetemét harmadnap halászták ki sok kilométerrel lejjebb. Az is rejtély maradt, hogyan került a holtágból a rohanó Tiszába. A fényképe ott volt mindenütt a lakásuk falán, szőke hajtincsei integettek, szeme életvidáman csillogott. Ezért lett a mi lányunk is Magdi. Kicsit öreges név, ma már nem divatos, de a családban annyi szép emlék fűződött hozzá, annyit emlegették szelíd természetét, jókedvű kacagását, hogy beadtam a derekam. Mert eleinte kicsit viszolyogtam ettől. Hogy egy tragikusan elhunyt rokonról nevezzük el a lányomat. Hát nem elég, hogy a vezetéknevük azonos? De aztán a nejem meggyőződött – neki is tetszett a név –, és szépen, lassan elfelejtettük az egészet. A Magdikával való foglalkozás minden régi rossz gondolatot és sérelmet felülírt, egyetlen cél lebegett a szemünk előtt: hogy ő is olyan normális legyen, mint a többi gyerek, legalábbis, ami az értelmét illeti. Hiszen a lába...

Szerencsére nem abban a városban és nem abban a régi házban, a nagyszüleim elhagyatott házában lakunk, ahol a másik Magdi képei lógtak a falon. Csak mindenszentekkor jutott eszünkbe a kísérteties névazonosság, amikor elzarándokoltunk a Tisza-parti város temetőjébe a sírhoz, ahol a néhai Magdika szobra állt, kissé meggörnyedve, ráborulva a keresztre, valami ilyesféle felirattal: „Rád ezer virágát szórta a tavasz...”

Ez volt a nyomasztó múlt. Én időközben egyre sportosabb lettem, s Magdika is mind jobban várta a versenyeget, holott nem

beszélt erről – semmiről sem beszélt –, viszont egyre többet rajzolt, és azokon a rajzokon szinte kizárólag a versenyek jelentek meg, illetve én, ahogy futok, s magam előtt tolom őt a kerekesszékekben, vagy biciklizek, úszok vele együtt. A feleségem is szerepelt a rajzokon, ő oldalról integetett, az ismeretlen emberek közül, jól meg lehetett különböztetni, ahogy áll a színes ruhájában, az elmaradhatatlan kontyával.

Ma megint futni megyünk, de csak röviden, mert holnap nagy nap lesz: maratoni! Budapest futás. És ekkor lobogtatja felém a rajzát Magdika.

Jó, jó, mindjárt megnézem, tudod, még borotválkoznom kell, aztán öltözünk, és megyünk... De ő csak lobogtatja egyre, és nyög hozzá artikulátlan hangon. Mert nem beszél. Pedig ötévesen tudott beszélni. Most viszont egy ideje nem...

Nézd már meg, ha ennyire akarja, mondja az asszony.

Később nem lehet?

Nem lehet. Rápillantok. A rajzon két puskás ember lő másik két emberre. Azoknál is puska.

Láttad, mit rajzolt, kiáltok fel, szinte rémülten. Nézzük, most már együtt. És akkor megelevenedik a rajz.

Így kell lőni, mondja az egyik puskás ember a másiknak.

Engem te ne okíts! Számtalanszor lőttem már.

Akkor lássuk, mondja az előbbi, a magasabbik. Kék szemei vannak. Ha összehúzza őket, csak egy szikra látszik belőlük. Egy kék szikra.

A másik, a kisebbik célra tart. Sörösüvegekre lőnek, konzervdobozokra. Elhagyott bánya ez, nem gondolják, hogy bárki erre jár. A lövések hangja is kevésbé hallatszik ki a magas kőfalak közül. Amikor azonban az alacsonyabbik kilövi az első golyókat, mégiscsak feltűnik valaki.

Mit csinálnak itt, kérdezné az erdész, aki azt hitte, orvvadászokkal találkozik a hajdani kőbányában, ám nincs ideje kérdezni, mert a hosszú azonnal rálő. Nyakon találja a golyó, messzire spriccel a vér. Akkor lép be a képbe az erdőőr társa. Őt először hasba lövik, csak utána fejbe. Közvetlen közelről.

Magdika már régen alszik, mi csak ülünk a rajz fölött. Homlokunkon csorog a hideg veríték, gyomrunkban fáj a szorítás. Legalábbis az enyémben igen. Már hajnali négy óra is lehet, amikor a feleségem feláll, és megsimogatja az arcom.

Menjünk aludni, mondja. Amíg nem beszél, úgysem tudja megmondani, honnan tudja mindezt. A nagyapja halálát. Az én apámét, negyedszázaddal ezelőtt, 1992-ben.

Azért elmentünk a maratonira. A legrövidebb távra neveztem, álmatlan éjjel után az is sok volt. Magdika szokás szerint élvezte a száguldást, előttem a mozgássérült kocsiiban, és azt is, hogy mindenki rámosolyog, mindenkinek van jó szava hozzá. Közben nekem volt időm gondolkozni. Hogy is történt? Az apám erdész volt, a társával vadorzókat keresett, amikor meghallotta a lövöldözést. És pont abba a két gyilkosba futottak bele, akik pénzszállítókra lőttek a Skálánál, a Nyugati előtt. Legalább négy ember halála szárad a lelkükön. De erről nem szoktunk beszélni. Magdika honnan tudhatta? Egy családban elég egy tragédia, azt a másik Magdikát sem szoktuk naponta emlegetni... Csak mindenszentkor, amikor elmegyünk a sírjához. Rád ezer virágát...

A két gyilkost aztán elfogták. Az egyikük, a hosszú, öngyilkos lett a börtönben. Az alacsonyabbik most is ül. Róla beszéltek akkor a rádióban. Hogy talán feltételesen szabadlábra helyezik.

Ezt gondolom végig, amíg futok. Süt a nap, sokan kijöttek nézelődni. Futunk a Gellért-hegy alatt, látom csillogni a vízesést, a püspök szobra mintha integetne, de ez biztos a fáradtságtól van. Szivárvány izzik szemeödröm előtt, színes buborékok repkednek mindenfelé. Csak ne essek össze, gondolom. Már nem sok van hátra. Azt még ki kell bírni. És akkor mintha egy ismerős arcot látnék a tömegben. Egy embert, akit soha nem láttam személyesen, mégis olyan, akárha családtag lenne. Egy roppant gonosz családtag.

Persze, hogy nem beszélek. Tudnék én beszélni, hiszen rendszeren megtanultam, és szeretem a szüleimet. Mamát, mert mindig

mosolyog, amikor rám néz, papát, mert elvisz engem is futni. Ha már én nem vagyok képes rá, fut helyettem is, tolja a kocsimat. De nincs szavam. Nincsenek szavaim, mióta megtudtam, hogy a nagypapát... Hogy honnan tudtam meg? Egyik este, azt hitték, alszom, de a tévé még halkán duruzsolt, lassan befejezték a híreket, már csak az időjárás-jelentés volt hátra, amikor elkezdtek beszélni arról az emberről. És akkor mondta a papa a mamának, hogy látod, ő az az ember. Aki megölte a nagypapát egykor. Akkor némultam el teljesen. Arról a másik Magdiról is tudok, hiába tesznek úgy, mintha nem történt volna meg. Általában mindenről tudok, csak túl sok a titok. Ezért inkább hallgatok.

És az egyik éjjel a nagy meleg miatt nyitva az ablak. Nem ott-hon vagyunk, kivételesen elutaztunk az öreg házba, a Tiszához, maradt néhány nap szabadságom tavalyról. Élveztük a fürdést, a heverészést a selymes fövényen.

És akkor éjjel motozást hallottam kintről. Nesztelen bújok a papucsba, surranok kifelé. Belső udvar van, átrium, nehéz a tolvaj dolga, ha be akar ide jutni. Nem is látok semmit, csak a hold sarlója pislákol ki egy felhő mögül, hogy aztán végleg eltakarja. Ásítok, s mennék vissza, ám hirtelen egy erő hátraránt, s máris a földön fekszem, nyakamon kötél. Arcomba beleröhög a gyilkos. Egy hete eresztették ki a börtönből, szigorú rendőri felügyelettel. És most itt van. Itt fekszik rajtam, a kötéllel fojtogat. A képeembe bámul, zseblámpával világít a szemembe. Nem félek, az első ijedség után csak az motoszkál a fejemben, miképpen lehetne megszabadulni tőle. Ő meg csak néz, a szemét járátja. Mintha fel akarna valamit idézni. Egy régi képet, egy ismerős arcot. Mit akarsz, kérdezem, amint egy kicsit lazít a kötélen. Láttalak valahol, mondja ő. Nem engem láttál, felelem. Ne akarj átverni, szorít most erősebben. Pedig így van, préselem ki ajkamon a hangokat. Az apámat láttad. Ő volt az egyik erdész a kőbányában. Hihetetlen, kiált fel, akkor a te haláloed a családban marad. És röhög. És összeszorítja a száját, kicsit előre lendül, hogy végleg megszorítsa a kötelet a nyakamon. És amikor azt hiszem, itt a vég, akkor

elernyed felettem a gyilkos teste. S meghallom a lányom hangját annyi év után: élsz, apu? S meglátom kezében a kést.

Nyilván csak álmodtam ezt a zavaros históriát. Nem beszéltem róla senkinek, se a feleségemnek, se másnak. Betudtam annak az izgalmi állapotnak, amit a rádió hírei és Magdika legutóbbi rajza okozott. Már majdnem el is felejtettem az éjjel érkező gyilkost, amikor a kislányom egy újabb rajzot tol elém. Feleségem éppen a konyhában szorgoskodik, mi az ebédre várunk. A gyerek az ajka elé teszi az ujját, arcán cinkos mosoly. A rajzon jól kivehetően én vagyok, amint fekszem a földön, nyakamon kötél, fölöttem a gyilkos. És a gazember háta mögött ott áll a lányom, ép lábakkal, kezében késsel.

Fel akarok kiáltani, de ő megrázza a fejét. Visszakéri a rajzot, és gyors mozdulatokkal összetépi.

Megyünk hazafelé, Pestre. Én vezetek, odakint süt a nap, idebent zene szól. Mindenki jókedvű, a feleségem csacsog, egy történetet mesél, amit nemrégiben hallott valakitől, felkacag. Hátrapillant a lányunkra, arca aggódó kifejezést ölt, megigazítja Magdikán a takarót. Mikor előrefordul, a visszapillantó tükörben a gyerek arcán újra látom a múltkori cinkos mosolyt. Talán újra meg is szólal majd egyszer.

Petőcz András

Fekete madár

Rimaszombatba küldöm

Fekete madár piros csőrével kopogtat egy kórház ablakán.

*Haldoklik az anyám, ott, a Rima partján, haldoklik ő.
Csövek lógnak ki belőle, mindenhol, a karjából,
az orrából, és katéter lóg belőle a lábai közül is,
onnan, ahol megszült engem, onnan is cső lóg ki belőle,
mert haldoklik éppen.*

*Haldoklik az anyám, itt, Budapesten, haldoklik ő.
Fekszik valami kórházi ágyon, fél oldala béna,
beszélni nem tud, meg sem ismer maga körül senkit,
a létezés és a nem-létezés határán lebegve, valahol,
haldoklik valami ismeretlen tájon.*

*Fekete madár gubbaszt a kórház ablaka előtti fán.
Talán az anyámat várja, nem is tudom, vagy éppen
csak valami szomorú emlék valahonnan, régről,
talán az anyám az, aki fekete madarat gondol oda,
az ablaka elé, a kórház melletti fára.*

*Fekete madár gubbaszt a Rima-parti ház előtti fán.
Anyám fiatalkori szerelme ő, a papnak állt fiú,
aki a halála pillanatában madárként búcsúzott el
az akkoriban még feszes testű, életerős anyámtól,
aki hazulról szökött határon át, haza.*

*Haldoklik az anyám, és álmodik a kórházi ágyon.
Rima-parti sétákról álmodik, otthon, határon túl,
egy fekete reverendába bújt fiú kezét fogja éppen
és boldog, mert határon túl és innen is, álmában,
még minden az övé.*

Fekete madár piros csőrével kopogtat a kórház ablakán.

PAUL GAUGUIN (1848–1903) festménye

Oláh András

Korlátaink

Két gyerek játszik a homokozóban. Alig óvodáskorúak. A kislány egy nagyméretű, ezüstösen ragyogó, hegyes végű szöget talál. Nem látott még ilyet, nem tudja, mire való, de tetszik neki, mert fényes, hegyes és hajlíthatatlan... Mutatja a fiúnak, hogy mire bukkant. Persze a kissrácban is csillapíthatatlan vágy érlelődik a szög iránt, ám nincs belőle másik. De ha volna, akkor is ez kellene. Pontosan ez. Mert fényes, hegyes és hajlíthatatlan. S mert a lánynál van. Üvölteni kezd. Cibálja a társa ruháját. Követeli a szöget. A két édesanya kicsit távolabb, egy padon üldögél. Az ordításra persze felfigyelnek. Faggatják a gyerekeket.

– Mi történt, kincsem? – kérdezi a kislány édesanyja.

– Találtam valamit, és Zolika el akarja venni tőlem...

– Hát add oda neki...

– De én találtam!

– Nem baj, kincsem. Akkor is add oda... Majd visszaadja, ha már nem kell neki... Emlékszel, Zolika is megkínált téged cukorkával...

A kislány hezitál.

– Hiszen barátok vagytok... – emlékezteti az anyuka.

– És ő a kisebb! – tromfol Zolika édesanyja is.

A kislány duzzogva átadja a szöget. Zolika diadalittasan veszi a kezébe. Forgatja, nézegeti, a szájába veszi. Nem ízlik. Fintorog.

– Pfuj, a szájába vette! – kiáltja a kislány elborzadva.

– Jaj, Zolika, mit csinálsz! – fakad ki az anyuka. – Megmondtam már ezerszer, hogy semmit ne vegyél a szádba. Lehet, hogy lepisilte egy kutya...

Zolika undorral veszi ki a szájából a szöget. Eldobja.

– Ó, most meg elhajította! – sivalkodik a kislány.

– Sebaj, legalább nem lesz vita, hogy ki játsszon velem...

– De azt mondtad, hogy majd visszaadja...

– Jaj, kincsem, ne csinálj már belőle olyan nagy ügyet. Nem is a te játékod volt. Te is csak találtad...

– De akkor is... Nekem az kell! – toppant dühösen a kislány.

– Egyáltalán mi volt az?

– Hát... Egy olyan fényes izé...

– Ha fogalmad sincs, mi az, nem tudod használni sem! Akkor meg minek?

– Mert én találtam...

– Ha tényleg fényes volt az a valami, akkor biztosan megleled... – vigasztalja az édesanya, s a barátnőjéhez fordul: – Most legalább pár percig a kereséssel lesznek elfoglalva...

A kislány hamar rábukkan a szögre. Rajzolni kezd vele a homokban. A fiú félreteszi a homokozóvödröt, és odakuporodik mellé. Egy ideig szóttanul nézi. Tetszik neki, hogy rajzolni lehet a szöggel. Ő is ki szeretné próbálni.

– Én is akarom! – jelenti ki ellentmondást nem tűrően.

A kislány észreveszi a gazdátlanul heverő játékokat. Fölcsillan a tekintete.

– Jó, de addig én játszom a vödörrel és a lapátoddal.

A fiú beleegyezően bólint. A szög és a vödör gazdát cserélnek.

– Milyen jó, hogy tudnak egyetértésben játszani! – sóhajt a kislány anyukája. – Ősztől oviba megy, meg kell tanulnia, hogy nem lehet minden az övé.

– Igen, ez a legnehezebb. Zolikával is ez a legnagyobb gond. Rettentően makacs. És ha nem az történik, amit akar, hisztériás rohamot kap.

– Vigyázzatok, mert ha mindig engedtek neki, akkor később is rájátszik majd, hogy az akaratát érvényesítse. Nagyon huncutok tudnak lenni ezek a kis ördögfajzatok!

– Olyan krokodilkönnyeket hullat, hogy tényleg megsajnálom... De majd kinövi...

A két gyerek közben a homokozóban játszik tovább. A kislány a mélyből nedvesebb homokot túr fel, alaposan megtömi a játékvödröt, majd egy simára egyengetett helyen kiönti. Gyors egymásutánban több formás kupacot is kialakít maga körül.

Zolika hamar ráun a szöggel való babrálásra. A homokba rajzolás unalmas mesterség. A kislányt kezdi figyelni és a szaporodó kupacokat.

– Add vissza! – mondja szigorúan.

A kislány épp egy újabb vödörnyi anyagot gyűjtött össze.

– Várj egy kicsit – mondja. – Ezt még idetöltöm, hogy teljes legyen a kör.

Óvatosan kibillentí a vödörből a homokot, de kiderül, hogy még egy kupacra szükség van.

– Ez lesz az utolsó – magyarázza a fiúnak. De Zolikának már elfogyott a türelme.

– Nem. Most akarom! – kiáltja. S amikor a kislány egy testcsellemel mégis kikerüli őt, hogy egy újabb vödör homokot hozzon, utána fut, és a szöggel megkarcolja a lábát.

A kislány felkiált, elejti a vödört, sírva szalad az anyjához. A seb nem mély, de vérzik. Az édesanyja magához öleli, vigasztalja, és papír zsebkendővel próbálja a vérzést elállítani.

– Szégyellj magad, Zolika! – förmed a fiúra az anyuka. – Láttod, mit csináltál?

Zolika nem látja. Nem is érdekli. A vödört próbálja teletömni homokkal, ahogy a lánytól látta.

A kislány édesanyja egy pillanatra megdermed. Borzongás fut végig rajta. A barátnőjéhez fordul:

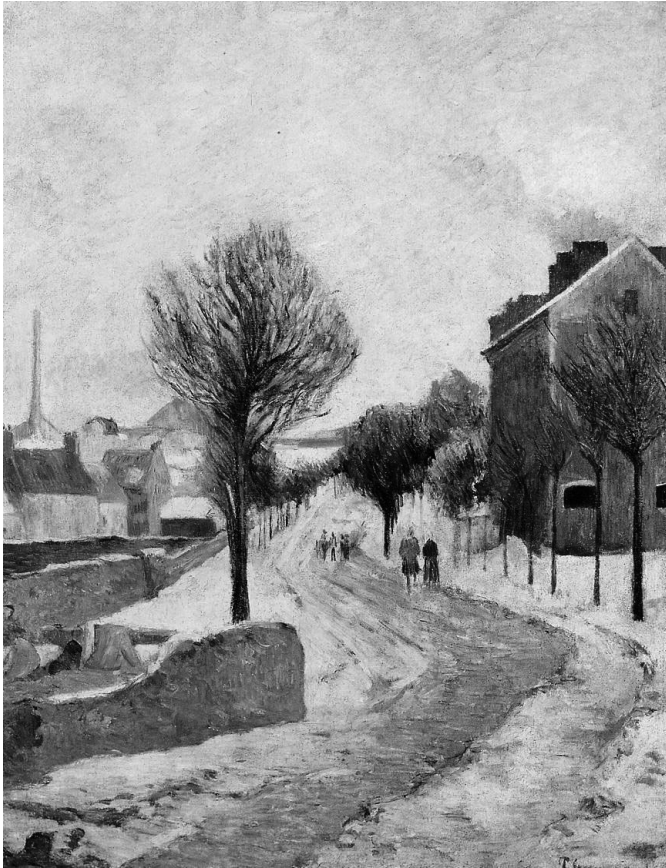
– Emlékszel, egyszer mi is összekaptunk. Pont ennyi idősök lehettünk. Háziasszonyost játszottunk, és nem akartad ideadni a konyhafelszereléshez tartozó edényeket. Mérgemben a műanyag játék villával megsebeztelek. Anyu rettentő dühös lett. Alaposan leszidott, hogy szégyelljem magam, amiért a barátnőmnek fájdalmat okoztam. S amikor megvontam a vállam, és nyeglén azt mondtam, hogy engem is karcolt már meg túske, mégse bőgtem, akkor anyu megragadott, és keményen a szemembe nézve elmagyarázta: egy vacak túske szúrása sohasem fáj annyira, mint azé, akit szeretünk... S hogy megértsem, mit jelent ez, a műanyagvillával ugyanúgy megkarcolt, ahogy én téged...

A másik nő döbbenten néz rá:

– Csak nem gondolod, hogy most én is meg fogom sebezni Zolikát?

– Nem, dehogya... Csak eszembe jutott, hogy annak idején mi is...

Közben Zolika kiönti a homokot, de a kupac sutára sikeredett. Dühösen nézi. Aztán toporzékolva elkezd szétrugdálni a többi kupacot is...

PAUL GAUGUIN (1848–1903) festménye

Szigeti Kovács Viktor

Az eltűnt idő nyomában

Azt, hogy bárhonnán el tudunk késni, és hogy időhöz vannak kötve napjaink, egy Alonzó nevű lónak köszönhetjük. Ha Alonzó nem áll meg a repceföldön éhségét csillapítani, akkor talán örökre eltűnik az idő. Napóleon nem pontosan hajnal négykor vezényel ébresztőt, és Honoré de Balzac sem délután kettőkor fogyasztja el a tizenötödik kávéját. Alonzó azonban olyan háttér volt, amelyik mindentől jobban szerette a gyomrát, ezért is érthette utol Martin Heureux, XI. Lajos udvari lovásza. A közismerten csúf és rosszindulatú uralkodó készítette el a világ első karóráját, mégpedig azért, mert rettenetesen unta már a százéves háborút. Egyedül az óra adott némi megnyugvást számára, hogy egyszer talán vége lesz a borzalomnak.

A véget nem érő, kilátástalan küzdelem teljesen felőrölte, a harc már akkor tartott, amikor megszületett, és most, hogy immár meglett férfi, még mindig tart. A végtelen háború csapdába ejtette és elemészttette az időt, ahogy a pók szívja ki áldozata nedveit. Az évek összegubancolódtak, az ember pedig mintha csak egy fényárban úszó, határtalan pusztá közepén állna, elvesztette az idővel való minden kapcsolatát. A gúnynevéen csak pókkirályként emlegetett uralkodó ezért vágyott mindennél jobban egy saját, külön bejáratú órára. Elege lett abból, hogy csak a templomok harangjai emlékeztetik rá, hogy mégis fogy az idő, azaz egyszer véget érnek megpróbáltatásai. Persze, itt az erdőben is lehetett tudni, ha hajnal volt, mert a rigók ilyenkor fakadtak dalra, az este közeledtét pedig összekeverhetetlenül mutatták a megelevenedő zajok. De ez az egész olyan volt, mint egy súlylyedő mocsár, amiben tehetetlenül vergődik. A saját óra azonban azt hitette el vele, mintha bírna némi befolyással az időre, mintha gyorsabban telne, amikor a számlapra pillant, mintha a mutatóval percről percre közelebb kerülne a háború vége.

Az igazsághoz tartozik, hogy a karóra a legnagyobb jóindulattal sem hasonlítható egy maihoz, mert a másfél méteres számlap és a hatvan kilogrammos súly miatt nemhogy a kezén nem tudta hordani a folyvást zsörtölődő pókkirály, de annak a bizonyos Alonzo nevű lónak volt a feladata, hogy mindenhova utánacipelje a pontos időt.

A jó öreg Martin a kelletténél nagyobbat vágott a ló farára, hogy ne álljon meg báméskodni minden ötödik bokornál, mire az hátrafordult, és rosszállóan végigmérte az ősz lovászt. Ha te így, hát én is így, gondolhatta, majd a tőle telhető vágásban megindult előre, otthagya Lajost és egész kíséretét. Olyannyira igyekezett, hogy még azt sem lehetett látni, hátán az óra elütötte-e már a deket, vagy csak most készül rá. Ebédidő van már, vagy nincs még? – gondolta magában először Lajos, amikor Alonzo elszárguldozott mellette, csak miután a kanyargó ösvényen eltűnt, döbbsent rá, hogy ha nyoma vész, akkor a pontos idő is eltűnik örökre, ez a rohadt háború pedig soha nem ér véget.

– Martin, te barom, és mindenki! Utána! – kiáltotta el magát a pókkirály.

Martinnak nem akaródzott utolérni a lovat, mert míg királyát megnyugtatta a ketyegő óraszerkezet, neki csak gondot okozott. Az ő feladata volt minden éjjel egy órakor fáradságos munkával felhúzni a masinát, hogy egyetlen mutatója másnap is pontosan haladjon a számlapon. Martinnak nemcsak az éjszakai munka okozott gondot, de az óra is idegesítette, számára ugyanis az idő nem múlt, hanem egy megtörtént tény volt. Éjszakánként, amikor végre álomra tudta hajtani a fejét, vagy gyermekkorában emlékében, vagy ifjúsága szenvedélyes pillanatainak egyikében találta magát. Ezt a felettébb különös tényezőt pedig nem tudta másként magyarázni, mint hogy az idő egyben van, akár körülötte a háború. Olyan, mint egy jól összegyúrt tészta. Mindig ebben a pillanatban születik, és mindig ugyanebben a pillanatban hal meg – vélte a fáradt lovász, így semmi kedve nem volt folyamatosan felhúzni az értelmetlen szerkezetet.

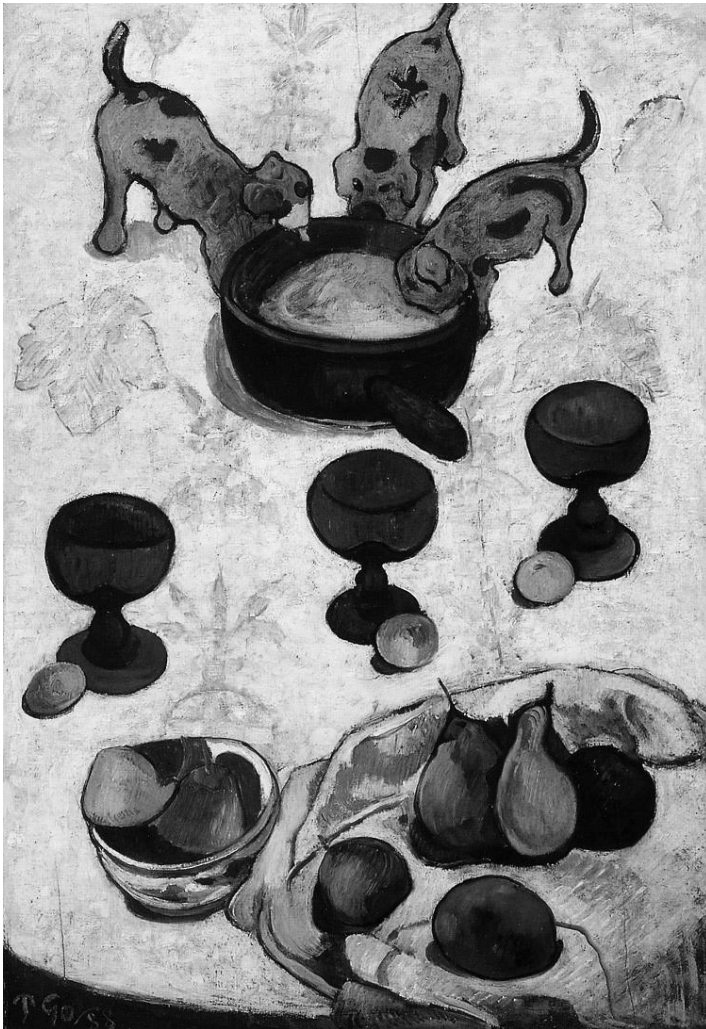
Mégis kénytelen volt a ló után eredni, mert ha nem teszi, komoly büntetésre számíthat a gonosz pókkirálytól. Megvonja tőle a napi boradagját, sőt, az is lehet, hogy megkorbácsoltatja, így mit volt mit tenni, követnie kellett a parancsot. Könnyen lehet, hogy a hosszú háború alatt Alonzó volt a legjobban kibékülve az idővel, mivel nem is igazán létezett számára, ha éhes volt, evett, ha ürítenie kellett, ürített, de ezeket az eseményeket nem helyezte el semmilyen kronológiában. Békésen cipelte a hátán az időt, ami számára semmi jelentőséggel nem bírt, talán csak Isten tekint így a világra, amit teremtett. Persze azért Alonzó valamivel könnyebb helyzetben volt, mint a pókkirály vagy Martin, mivel nem volt tisztában vele, sőt nem is sejtette, hogy egyszer, viszonylag hamar, el fog pusztulni.

Volt még valaki, akinek az idő semmit nem jelentett, ez pedig Nikodémusz mester volt, az óra készítője. XI. Lajos ugyanis nem pénzzel vagy valamilyen kisebb ranggal hálálta meg a munkáját, hanem nemes egyszerűséggel lefejeztette. Talán nem ez a legjobb módja a hálálkodásnak, de elismerésnek mindenképpen elsőrangú, mivel az órával elégedett pókkirály féltékenységből nem akarta, hogy másnak is készítsen egyet a mester.

Az elgyötört kíséret megindult hát Alonzó után, de bizonyosan nem érik utol, ha a ló kiérve az erdőből nem áll meg a repceföldön éhségét csillapítani. Az óra valóban delet mutatott, és az ebédidőt Alonzó is nagyon érezte már. Ha tehetne volna, egész napját étkezéssel tölti, így most sem kapkodta el a dolgot. Meg sem fordult a fejében, hogy a jó öreg Martin utánaeredt, és hamarosan valamiféle büntetésre is számíthat. Kerek egy órába telt, mire az elgyötört kíséret kijutott az erdőből, és megpillantotta Alonzót, kinek a hátán az óra épp elütötte az egyet. Nagy szerencse, hogy a forró melegben és jóllakottan nem volt kedve Alonzónak az újabb megerőltető testmozgáshoz.

– Na, végre megvagy! – mondta fenyegetően, de mégis megnyugodva a pókkirály. – Ebédidő van, terítsetek! – fűzte hozzá a parancsot az órára pillantva.

A messzeségbe nyúló sárga repceföld olyan végtelennek tűnt, akár az idő. Fél kettőre járt, amikor a falatozó király és kísérete felett nagy, lomha madarak kezdtek körözni. Martin felpillantott az égre, majd dühösen oldalra köpött. Tudta, pontosan ebben a pillanatban ért véget, és pontosan ebben a pillanatban kezdődött el a százéves háború.

PAUL GAUGUIN (1848–1903) festménye

Czilli Aranka Ágota versei

Zsoltár

*Senkiben sem bíztam eleitől fogva
mikor még minden harmóniát
hazudott körülöttem
ennem-innom volt mit
s kinőtt ruháimból
újakra öltöztem
amikor hittem a gügyögést
ölben elringatást
már akkor is éreztem
a csókokon átszivárgó hiányt.*

*Születek
mert kilök magából
az örvénylő nemlét –
porból légy anyaggá
s mozogjon benned a vágy
keresni valamit
ami otthonná szelídíti
a hasító magányt!*

*S bár a szép híves patak
csobogása néha belédhallszik
senkiben se bízz szarvasgida
csak a vadász lába alatt
megreccsenő száraz ág jajában!*

Átalakulás

*A felnőtté válás pillanata az,
amikor először feszül meg az ember
gerince a világűrnyi magány súlya alatt.
Szép szomorúan körülnéz,
és nem lát mást, csak távolban
sziporkázó csillagokat:
a dölyfös, elérhetetlen, hideg úr
párái homlokán kicsapódnak,
és fájdalmak közt kiszül magából mindenkit,
akiről addig azt hitte, összetartoznak:
gondos anyját, hős apját (ha volt olyan),
távoli testvért, kedves rokonokat,
és fölegyenesedik, mint Atlasz,
vállán egyensúlyt keres
a mélymagas felelősségtudat.
A felnőtt pengeélen táncol,
hazudni tanul magának,
és ráncos homlokával a halál felé halad.*

Bene Zoltán

Mandola története

(Részletek)

13. fejezet

Művészkávézó (2017)

Ismerősei nagy része úgy vélte, P. irritálón sok szabadidővel rendelkezik. P. tudomásul vette, hogy ebben a vonatkozásban irigység tárgya. Azért kétségbe nem esett. Nyugtalanító mennyiségű szabadidejének jelentős részét továbbra is különféle kávézóban és bárókban töltötte, ahol többnyire cidert, ritkábban kávévét fogyasztott, kedvtelve legeltette a szemét a pultos lányokon, a kurta szoknyás pincéernők formás lábain, a nőnemű baristák íves szemöldökén, a mixer hölgyek szépséges keblein és mindeközben gyakorta bonyolódott párbeszédbe a vendégekkel.

– Ezen a helyen akad egy kiváltképpen szórakoztató bolond – mesélte egyszer Zebulon a Kottatartó nevezetű, nemrégiben nyílt, jobbára (megfejtetetlen okból) *művész* jelzővel illetett kávézóban, ahol P. egy régi barátjával éppen cidert szopogatott –, aki írónak képzele magát. Persze, manapság minden bokorban terem egy ilyen.

– Ebben a figurában viszont van valami ellenállhatatlan – vette át a szót a régi barát, név szerint Géza, a publicista. – Eleinte azt hittem, valamiféle megejtő érzékenység az, aztán arra gondoltam, inkább a naivitás, végül rájöttem, hogy egyik se. Azóta el-eltűnődöm, mi a fene lehet hát a titka, ha van neki olyan egyáltalán, s nem csak én képzelem belé. Néha úgy vélem, talán az indokolatlan magabiztossága miatt figyeltem föl rá, ami a legváratlanabb helyzetekben inog meg, bizonyítva, hogy mindössze a frusztrációit igyekszik leplezni általa... Végeredményben azonban nem tudom... Még majd be kell látnom, hogy ez az alak is csak egy az érdektelen magamutogatók közül.

– Naná, hogy így lesz – vigyorgott Zebulon.

Zebulont, a grafikust lelketlen, kárörvendő, kellemetlen embernek ismerték a városban, P. gyakorta egyenesen undorodott tőle, ezúttal azonban túlságosan lustának érezte magát ahhoz, hogy fanyalogjon miatta, jöllehet biztosra vette, hogy csak játszadozni kíván, mulatni valaki kárára. Alapjában véve módfelett felületes kapcsolatuk hosszú-hosszú évezeidei alatt épp elég ideje volt hozzászokni a képzőművész perverzióihoz és hibáihoz – amiképpen annak az övéihez. P. úgy ítélte meg, végső soron hozzávetőleg egálban vannak.

– Most érkezik épp, mindjárt ide is hívom – ugrott föl a grafikus. – Egy ideje a pártfogásomba vettem.

Amint beszélt, akként cselekedett. Géza szóra nyitotta a száját, ám mielőtt bármit mondott volna, inkább újra becsukta. P. megadta magát a sorsának, berendezkedett a csöndes hallgatásra, felszínes figyelemre; nem érzett magában kedvet, hogy részt vegyen a játékban, ugyanakkor odébbállni sem akart.

– No, mik a hírek? – kérdezte a kövérkés, bávataag tekintetű ifjút Zebulon. Gézát és P.-t nem mutatta be a jövevénynek, ám a fitaleMBER lagymatagon odanyújtotta a kezét, amit P., hangyányit fölemelkedve a székről, íziben megragadott, mielőbb essen túl a kötelezőn. Izzadt, nyirkos tenyere volt az érkezőnek, P. gyorsan és némiképp viszolyogva passzolta tovább Gézának, s a publicista sietősen megszorította.

– Semmi jó – sóhajtott a grafikus pártfogoltja, miközben elhelyezkedett az asztalnál.

– Van új megjelenés? – tudakolta Zebulon.

– Akad. Bár egy novellámat meg azért nem közli az egyik szerkesztő, mert didaktikus. Szerinte. Aminek van értelme, az didaktikus neki – egészen belevörösödött a füle ebbe a néhány mondatba. Zebulon rendelt is neki egy kávét legott, s máris dugta az orra alá a csészét, nehogy túlságosan fölzaklassa magát. Az ifjú valóban lehiggadt a fekete ínycsiklandó párjától – noha az sem zárható ki, hogy már maga a nemeslelkű gesztus lehűtötte a kedélyét; netán egyéb okok miatt nyugodott meg. Talán nem is igazán lényeges, miért.

– Épp egy olyan novellát írok, amely arról szól, hogy az író sok olyan dologgal foglalkozik, ami nem az ő asztala.

– Érdekes – dünnyögte Zebulon.

– Ugye? Az az igazság, hogy a mondanivalómon van a lényeg, nyelvileg még fejlődni kell...

– Mindig fejlődni kell valamiben – bólogatott buzgón a grafikus.

– Egyszerűen fogalmazok. De jól. Csak az a baj, hogy összecsapom az írásaimat. De ahhoz képest még jók is. Viszont az olyan novellát utálom, amelyik agyonig fogalmaz, sok jelzőt meg sa többit használ, de nincs semmi konkrét tanulsága.

P. arra gondolt, bár azt nem tudta, miért jutott eszébe, hogy Krúdy azt írta valahol, hogy „mindig csak azt írad, amit a közönség szeret. Sohase próbálj egyéni, egyedüli lenni, mert pórul jársz, kinevetnek, ujjal mutogatnak rád”. Hogy melyik regényében is olvashatta, arra képtelen volt visszaemlékezni, ráadásul váratlanul rátört a migrén, s ebből rögtön levonta azt az elkésérítő következtetést, miszerint képtelen lesz a tervéhez híven csöndben hallgatni és szemlélődni. Jó előre gyűlölte magát azért, amire készül.

– Én az olyat sokkal jobban utálom, amelyik sulykolja belém a tanulságot – szólt közbe rezignáltan. És itt rögtön abba is kéne hagynom, gondolta. (Tudta, hogy elkésett.) Géza zord pillantást vetett rá.

– A didaktikus, megmondós novelláknak nem sok közük van az irodalomhoz, szerintem – folytatta P. – Azok inkább gyöngébb középiskolás fogalmazványok. Ha csak egy úgynevezett tanulságot akarok közölni, minek írok novellát? Elég, ha elmondom a tanulságot, itt van, tessék, ez a tanulság, örvendjete! Csakhogy az úgynevezett tanulság önmagában semmi, legföljebb közhelyes bölcsködés. A jó novella nem akar tanítani, a művészet nem nevelő célzattal jön létre! Hogy melleleg adott esetben akár tanulni is lehet belőle, az más kérdés.

A fiatalember kikerekedett szemekkel bámulta P.-t. Mindvégig, amíg beszélt. Mintha valami különös, egzotikus, ám határozottan visszataszító állapotot szemlélne.

– A bölcsködést utálja az irodalomban? – kérdezte végül meg-
rökönyödve. – Hát nem nevelő célzat a művészet? Ha ezt József
Attila vagy Hemingway hallaná, vagy Goethe...!

– Egyetértene velem – vontá meg a vállát P. – Egyikük sem volt
didaktikus.

– Ön szerint miért írta Goethe a *Faustot*?

– Csak nem azért, hogy tanítson vele?

– De igen! Nem is a maga örömére! – A fiatalember arcán
megvető kifejezés jelent meg. – Meg akarta mondani eleve az
emberiségnek, és most tömören fogalmazok, hogy az életben mi
a helyes út. Ez mi, ha nem nevelés?

– Ez a legbugyutább irodalomtanárok közhelyes frázisa. Az író
azt akarta mondani, a költő azt gondolta, et cetera. Erre mondta
Arany János, hogy gondolta a fene. Maga szerint Goethe meg-
mondta az emberiségnek, mi a helyes út?

– Szerintem az volt a célja vele, csak hát nem sikerült.

– Goethe kortársainak legalább 80-85%-a olvasni se tudott, ha
hozzájuk akart volna nevelő cézzal szólni, nem írásban teszi,
pláne nem egy olyan komplex műben, mint a *Faust*, nem gon-
dolja?

– Ez igaz.

Nem egészen, gondolta P., mégse fogta be a száját:

– A művészet, így a szépirodalom is, az emberiség pár ezrelé-
két érinti meg, nem többet. Ha nem nézzük hülyének az írókat,
már ennyi elég indok arra, hogy belássuk, soha nem népokta-
tó tankönyveket írnak. Se a múltban, se manapság. A művészet
a szellemi elit terepe. Akkor is így gondolom, ha a szellemi elit
nem egy divatos kifejezés mostanában, sőt, ebben a bűdös nagy
egyenlősdiben már azt állítani is bűn, hogy létezik. Csak ez en-
gem pont hidegen hagy.

– Pedig Dosztojevszkijről is mondják, hogy az emberiség nagy
tanítója. Tankönyv mondja. Akkor Ön szerint nem igaz?

P. érezte, hogy az ifjonc egy pillanatra elbizonytalanodik, egy-
úttal azt is, hogy most már valóban vissza kellene vonulnia, túl
messzire megy, és egyáltalán nem szép, amit művel.

– Fölülkerekedett bennem a gonosz – vallotta be később Gé-zának, a pufók fiatalembernek pedig nekiszegezte a kérdést:

– Hány embert ismer, aki olvasott bármit is Dosztojevskijtől?
– Én olvastam!

– Az egyik cimborám könyvtárban dolgozik, ő mesélte, hogy évente 2-3 kölcsönzője akad, nem több. A diákok a *111 híres re-gényből* olvassák. Még az irodalom szakos egyetemisták nagy ré-sze sem forgatja.

– Én ezt értem – nyerte vissza a magabiztosságát a fiatalem-ber. – Sőt, ráadásul csak az írók tudják, hogy ő milyen nagy író volt.

– Akkor hogyan is lehetne az emberiség nagy tanítója?

– Akkor mi a fenének mondják ezt a tankönyvek?

– Jól hangzik, nem? – szúrta közbe Zebulon.

– Nyilván Goethe is, Dosztojevskij is, a többi zseniális író is hatással van az emberiségre – mondta P. békülékenyen. – Azál-tal, hogy hatással vannak a szellemi elitre.

Az ifjú az utolsó korty kávéját is kihörpintette, s miközben a csészét visszahelyezte az alátétre, homlokából kisimított egy kósza hajtincset. A haját félhosszúra hagyta, hogy a homlokába lógjon, és időről időre izgága mozdulattal hátra simíthassa. Ezen kívül a sál, amit hordott, s ami most a tonett szék háttámlájáról csüngött alá, piros volt.

– Sok mindent nem tudunk – szögezte le. – De ha egy író nem tanítja az emberiséget, az olyan, mintha azt mondanám, hogy Goethe egy Lucifer volt. Hogy miért? Mert önző, karrierista, a saját igazságát hirdető nagy valaki... Ráadásul német! Még a fa-sizmushoz is köze van...

Erre P.-nek kerekedett el a szeme.

– Goethének, a humanistának, aki Hitler előtt 150 évvel élt, köze lenne a nácizmushoz?

– Persze, hogy a német kultúrának semmi köze a faszizmushoz! Hiszen ezt mondtam!

– Szarkazmus! – csattant föl Zebulon diadalittasan. – Ez ám a szarkazmus!

Géza újra szóra nyitotta a száját, és újra becsukta anélkül, hogy hangot préselt volna ki magából, aztán fölpattant, s mint akit a szükség szorongat, a mellettük árválkodó fogasról leemelt kabátját gyűrögetve elviharzott a mellékhelyiségek felé, ám még mielőtt elérte volna a szellemes ábrákkal díszített ajtókat, kipenderült az utcára, és még jobban megszaporoázta a lépteit. Hetekig nem is látták a Kottatartóban. (Fizetni is elfelejtett.)

– Ja, hogy ez szarkazmus lett volna? – hüledezett P. – Hát, végül is, akár... Bár, ha szarkasztikus akar lenni, akkor kivált nagyon körültekintően és pontosan kellene fogalmaznia.

– A nációk csak hivatkoztak Beethovenre, Goethére, csak azért, hogy gazemberkedjenek. Az író feladata mi más hát, ha nem a jobb világ?

– Én azt hiszem, a jobb világ nem az író feladata – ingatta a fejét P. – Amelyik író tevékenyen részt vett jobb világok teremtésében, a legtöbb esetben gazemberré is vált.

Az ifjú egy pillanatra elgondolkozott.

– Így van – bökte ki aztán. – De az, hogy valaki a maga igazát hirdeti, az a keresztény papoknak nem tetszik, mert szerintük Jézus az igazság. Az ő véleményük az, hogy minden ember igazsága csak a maga igazsága. Persze, ez nem jelenti azt, hogy én megmondom a magamét!

P. Zebulonra pillantott. Azt látta, amire számított: a grafikus alig bírja visszatartani az előtörni készülő röhögést.

– Érdekes dolog, hogy tudjuk, hogy az ördög hogy néz ki, de Istent nem – méltázott a fiatalember. – Az ördög patás lény, villával, Isten hogy néz ki? Ez az egész csak mese, hogy jobbá tegyék az embert, jóságossá. Az én aforizmám az, hogy az ember embernek születik, nem jónak. És ez a jó relatív fogalom. Rousseau elveit vallom egy kicsit.

– Rousseau-ét?

– Igen. De miért nem tudjuk, hogy néz ki az Isten? Erre válaszoljon!

Zebulon megbökte P.-t, mintha nógatná, hogy feleljen hát, ne futamodjon meg!

– Jézusnak hányféle ábrázolását látta már? – kérdezte P. – Ezret minimum, nem? Tudja, az a kereszténység lényege, hogy ő a Fiúisten.

– De *csak* Isten?

– Húha! Bajok vannak... – morogta P. maga elé. – Egyébiránt az ördög miért csak egy patás lény, villával? Még úgy százféleképpen ábrázolják. Ahogy az Istent is: kisedeként Mária karjában, a keresztben, öregemberként, ahogy átadja a kőtáblákat Mózesnek és így tovább. Ez mind az Isten. Ahogy az ember elképzeli.

– Bajok vannak? Milyen bajok? És a zsidóság? A rabbik nem hiszik, hogy Jézus Isten fia.

– Hogy jön ez most ide? A zsidók egyébként az emberábrázolást is tiltják, épp azért, mert úgy vélik, az Úr a saját képmására teremtette az embert, ezért amennyiben az embert ábrázoljuk, óhatatlanul visszaadunk valamit az Istenből is.

– Jó, de miért mondja, hogy bajok vannak? Istennel vannak bajok?

P. visszavonhatatlanul túlment minden határon. Megvetette magát ezért. Föl kellene állnia, faképnél hagynia Zebulont meg a csodabogarát, aki egyáltalán nem csodabogár. Ennek ellenére azt mondta:

– Nem. Önnel. Az Ön fogalmaival, műveltségével. Kategorikus kijelentéseket tesz, miközben járatlan a témában. – És baj van velem is, tette hozzá magában, mert a figyelmeztetések ellenére behajtok a zsákutcába.

A fiatalember különös torokhangot adott ki, mielőtt hadarva sorolni kezdte:

– Az egész világirodalmat tudom! Kikérdezhet! Az egész világirodalmat tudom! A vallásban lehet, hogy járatlan vagyok, de abból is faltam a könyveket.

P. széttárta a kezét.

– Nos, én nem tudom az egész világirodalmat. És nem hiszem, hogy lenne ember a Földön, aki tudná....

– Úgy értem, a fontosabbakat! Homérosztól Szolzsenyicinig.

– Hát, előbb is, utóbb is vannak igen fontosak, s a kettő közt sem hiszem, hogy minden lényegeset olvasott volna, mert az

egyszerűen képtelenség. Egyrészt időben, másrészt nyelvi szempontból. Bár jól állunk fordításokkal, messze nincs meg minden magyarul.

– Persze, persze, azt tudom – az ifjú babrálni kezdett a kávécsészéjével.

– Némi szerénység talán nem ártana.

– Engem mindenki annak ismer!

– „Az egész világirodalmat tudom.” Ez egy nagyképű, önelégült kijelentés.

– A fontosabbakat!

– Az egész szó mióta jelenti azt a magyar nyelvben, hogy a fontosabbakat?

– Jól van, na, nem fogalmaztam pontosan.

– Hát nem író?

– De most beszélek!

– Ebben igaza van.

P. elhallgatott. Egyre rosszabbul érezte magát. Mi a fenének hívta ide a grafikus az asztalukhoz ezt a szerencsétlent?

– Meg tudtam volna ölni azt a vadbarom Zebulont – mesélte később Gézának.

– Ha hiszi, ha nem, 40 novellám nincs befejezve – jelentette ki a fiatalember. – Remélem, nem tűntem megint nagyképűnek, de tényleg ennyi novellám vár befejezésre. Van köztük olyan is, ami hajléktalanok közt játszódik. Az a bajuk, hogy isznak.

– Mitől ne innának? – vont a föl a szemöldökét Zebulon. – Legalább valami van nekik az életben. És az a pia.

– Végül is... – az ifjú ember újfent eltűnődött.

– Egyesek azt mondják, a szocializmust munkakerülők találták ki. Más meg azt mondja, mint a Majakovszkij-vers: „sok a léhűtő.” Melyik az igaz?

– Egyik se – P. lehunyta a szemét. – Attól, hogy hangzatos és a faék egyszerűségével vetekedő kijelentéseket tesznek egyesek, még nincs igazuk. Ezek a kérdések nem egyszerűek, ha azok volnának, már rég itt lenne a Kánaán.

– Igaz...

Az ifjú az üres csészében körözött a kanállal, mintha lenne mit kevergetnie.

– Most viszont egy olyan novellát írok, amely arról szól, hogy az író sok olyan dologgal foglalkozik, ami nem az ő asztala.

– Említette már.

– Vallási témát akarok írni, és abból még sok mindent nem tudok.

– Hát akkor nézzen utána! – biztatta P.

– Tulajdonképpen nem is én nem tudok, hanem a novellám hőse.

– A novellája hőse?

– Én magam sem tudok, persze, de minden téma személyes, és ezt egy novellában megírom, mert jólesik. Én azért többet tudok, mint a hőszám. Ennyi. Egyszerűen írom meg a novellát, hogy egy gyengébb lap elfogadja. A hőszámnek nem kell annyira széles teológiai műveltséggel bírnia.

– Akkor miért baj, ha nem tud erről sokat akár maga, akár a hőse?

– A történetben megírom, hogy a hős nem tud sokat erről, mégis foglalkozik vele. Nem érti? Saját igazsággal egészíti ki, meg okoskodik. A hős. Mit nem ért? Azt mondják majd neki, hogy foglalkozzon inkább a szépirodalommal.

– Már értem. Remek lesz.

Pár másodpercig hallgattak. Ha a kávézó zajai nem hallatszóttak volna, talán sosem szólal meg egyikük sem, talán szégyellték volna megtörni a fenséges némaságot. Sajnos azonban a Kottatartót elkerülte a csönd.

– Az írásaimon meglátszik, hogy a régiek nyoma, olvasottsága van rajtuk – bökte ki a fiatalember.

– Arra gondol, hogy a régi irodalmi hagyomány, a régi nagyok hatása?

– Arra, hogy őket olvasom, kortársat összehasonlíthatatlanul kevesebbet, de egyébként úgy is fogalmazhatunk, ahogy maga, igen... Ők a példaképeim, hiába vagyok nagyon messze tőlük. Pedig egy folyóirat épp azzal utasított vissza egyszer, azzal a szöveggel, hogy már nem a huszadik század elején vagyunk!

P. hallgatott, Zebulon vigyorgott. Galádul. Akár egy ördög. (Aki nem patás, szarva sincs, és nem tart villát a kezében.)

– Önök szerint Goethe vagy Dosztojevszkij a nagyobb író?

– Nem tudjuk.

– Mert én magam sem tudom, hogy melyik a nagyobb. De éppen azért jó a kérdésem.

– Nem, a kérdése nem jó – sóhajtott P. – Még a kérdése sem jó, az a helyzet. Legszívesebben azt mondanám, maga egy idegesítő alak, egy agyalágyult, de mégsem mondom, mert ebben a lehetetlen helyzetben én is az vagyok...

– Agyalágyult, mi? Hát, maga lehet, hogy az, tényleg. Honnan értené, amit én beszélek? Honnan értene meg egy művészt? Én az vagyok. Író és költő. Mert nemcsak prózát írok, hanem verseket is. Azok is jók, nyertem velük díjat. Meg a novelláimmal is. Díjas vagyok, tudja?

– Nem, nem tudtam – ismerte be P.

– Az igazi művésznek vagy írónak az apja is álmodozó, verseket író ember, mint amilyen én vagyok, mint amilyen az én apám volt. Tudja? Innen ered egyáltalán a tehetség. Fogadni mernék, hogy a maga apja nem olyan...

– Nem, az én apám nem olyan – vallotta be P.

– Na látja!

– Nem iszunk még egy kávé? – nyájaskodott Zebulon.

P. a fejét rázva föltápáskodott.

– Én inkább megyek, urak, dolgom van.

– Dolga – szisszent föl a fiatalember. – Képzelem...

P. kezét nyújtott, az ifjú megrázta. A tenyere még mindig nedves volt az izzadságtól, P. hányingert érzett, a nadrágjába dörögölte a kezét, aztán intett a grafikusnak. Halálosan kimerültnek érezte magát. A pulthoz botorkált, kérte a számlát. Közben azt tervezgette, miként fogja benyújtani a magáét Zebulonnak. Bár nyilvánvaló volt, hogy végül nem tesz majd semmit. Én vagyok a hülye, mit szépítgessen, gondolta.

Milyen igazad van, gondolta Géza, amikor később megbeszéltek a történeteket, és mennyire nincs igazad mégsem. Kicsit később nőkről kezdtek beszélni. Még a nap is kisütött menten.

14. fejezet

Északi éjszakák (1993–94)

Az anyja telefonon értesítette P.-t, hogy újra férjhez ment. Ezúttal megtalálta az igazit, egy korosodó kanadai férfiú személyében, akit egy napon nem lehet említeni P. apjával, azzal a disznóval. A repülőtérről telefonált, mint mondta, nem tudta másképpen megoldani, de biztosította P.-t, hogy a lakását ráíratja majd a tengerentúlról, ne aggódjon, lesz hol laknia. P. tudomásul vette, hogy immár fizikailag sem lesz anyja, ettől azonban nem esett kétségbe, hiszen alapjában véve sosem voltak igazán szülei. Az apja egészen kis korában elhagyta őket, az anyja a legszükségesebbnél többet soha nem törődött vele. A család P. számára semmi kézzelfoghatót nem jelentett a lakáson kívül, amelyben lakott. Apja második házasságából akkoriban született egy húga, amikor P. érettségizett, s azon kívül, hogy Kincsőnek hívják, egyelőre semmit sem tudott róla. Később újabb féltestvérei jöttek a világra, akikkel szinte soha nem találkozott, s ha mégis, ellen-szenvesnek találta őket (ez alól, mint utóbb kiderül, Kincső lesz az egyetlen kivétel).

Akire talán kicsit mégis úgy gondolt, mint valódi családtagra, az Borika volt, anyja nővére. Ő Svédországban élt. Mielőtt disszidált volna, sokszor elvitte magával P.-t csavarogni, fagyit vett neki, fölutazott vele a fővárosi állatkertbe, otthon strandra mentek, csónakázni a folyóra, barangolni a múzeumban, mozi-ba, néha még színházba is. Amikor P. felső tagozatos lett, Borika és a férje elmenekültek az országból, jöllehet senki nem üldöz-te őket, és a Kádár-rendszer puha diktatúrája sem erkölcsi, sem fizikai értelemben nem zavarta egyiküket sem. Annál inkább bántotta mindkettőjüket, hogy évekig kell várni egy autóra, a ruházati áruházak kínálata szürke, a nyaralási lehetőségek meg erősen korlátozottak. Borika férje mérnök volt, könnyen talált magának állást Skandináviában. Először Dániában, majd Norvégiában éltek két-két esztendő, végül Észak-Svédországban, azaz Norrlandban, Umeåban telepedtek le. Véglegesen.

1993 nyarán Borika és a férje hívták magukhoz P.-t, szerették volna, ha minimum egy-két évet eltölt Svédországban. Azt sem bánták volna, ha ott ragad náluk. Szereztek neki állást az egyik helyi hotelben, hogy megtanuljon valamelyest svédül, gyakorolja az angolt, és keressen egy kis pénzt. Úgy vélték, örömet okoz majd nekik a jelenlétével, fiatalságával. P. igent mondott, azzal a feltétellel, hogy legfölbbe háromnegyed évig marad, és Mandolát is magával viheti. A nagynénje örömmel fogadta el a kérését, úgy vélte, két „gyerek” jobb, mint egy, s bár Mandola szüleivel a fiataloknak komoly csatákat kellett vívniuk, 1993 augusztusában repülőre szálltak.

Stockholmban várta őket Borika és Józsi. Öt napot a svéd fővárosban töltöttek, megnézték a királyi palotát Drottningholmban, a Városházát, a Gamla stant, azaz az Óvárost, Riddarholmen szigetét, a Skansent, amely a világ összes skanzenének névadója, a Skogskyrkogården-temetőt és számos egyéb nevezetességet. A hatodik napon nekivágtak a közel 650 kilométeres, bő hat és fél órás útnak Umeåig. Borika és Józsi rendkívül kedvesek voltak, szinte a tenyerükön hordozták őket.

– Nekünk nem lehetett gyerekünk – vallotta be egy este a szállodai erkélyen Borika P.-nek.

P. és Mandola 1993. augusztus végétől 1994 májusáig éltek Umeåban. Az északi város hajdan a lappokkal (vagy ahogyan arrafelé nevezték őket: számikkal) folytatott kereskedelem egyik központja volt, a XX. század végére azonban már multikulturális nagyvárossá vált több mint százezer lakóval és három évtizedes múltra visszatekintő egyetemmel. A településen a svédek, a lappok és a finnek mellett kelet-európai bevándorlók, bosnyákok, irániak és még több tucat nemzetiség élt. Egy nyárutót, egy kemény, az otthon megszokott napsütés nélküli, szűrt, homályos fényhártyával bevont, hideg telet és egy szépséges tavaszt töltött el Mandola és P. Norrlandban. Borikáéknál laktak a tetőtérben, egy hotelben dolgoztak a várost kettészelő folyó, az Umeälven partján. Szinte idilli időszak volt. Sokat beszélgettek, a hideg ellenére is sokat sétáltak, hosszú-hosszú percekig álltak a befagyott folyó partján, és csókolóztak. P. később szinte semmi konkrét-

mot nem tudott földézni abból a kilenc hónapból, csak azt a kellemes, ringató, otthonosságra emlékeztető érzést, amit – közel háromezer kilométerre az otthonuktól – Mandola mellett érzett.

– Meséltem már a házunkról? – kérdezte Józsi az egyik este. Borika még nem ért haza a munkahelyéről (az egyik egyetemi laboratóriumban dolgozott asszisztensként).

– Sokat – nevetett P. és Mandola.

– Azt is, hogy milyen régi?

– Gondolom, van vagy százéves.

– Négyszáz! – vágta rá diadalmasan Józsi. – Azon kevés épületek közé tartozik, amelyek túléltek a tűzvészt. 1888. június 20-án a települést szinte teljes egészében elpusztította egy tűz. Az újjáépítéskor az umeáiak rengeteg nyírfát ültettek, hogy a jövőbeli tüzek terjedését megakadályozzák, ezért nevezzük máig a nyírfák városának. Mondom, a mi házunk egyike azon épületeknek, amelyek a tűzvész előtt épültek. Sokkal előtte. Állítólag egy rablóé volt. Hajdani tulajdonosa a kereskedőket sarcolta, akik a számikkal kalmárkodtak. Akkoriban ez a környék még jóval a városon kívül feküdt. Amikor öt éve megvettük, föltúrtam az egészet. De nem találtam semmit. Aztán a fölüjítások, átépítések során mégis előkerült néhány érdekes, régi tárgy. Ezüstből. Szerintem a rablóé lehetett mind, de egy részük biztosan.

– És mi történt velük? – kérdezte izgatottan Mandola.

– Bevittük az egyetemre, a történeti tanszékre. Ott megköszönték. Fogalmam sincs, mi történt azután. Valahányszor arra járok, folyton meg akarom kérdezni, aztán mindig elmarad. Híradás nem született róluk, az bizonyos.

– Lehet, hogy mégsem a rabló tárgyai voltak – vélte P.

– Szerintem a nagy része annak, amire rábukkantunk, csakis az ő tulajdona lehetett! – jelentette ki ellentmondást nem tűrve Józsi. Gyakorlattan, rutinszerűen ejtette ki a mondatot. Biztosan nem először életében. – Ragaszkodom ehhez a magyarázathoz.

– Igen, azt hiszem, én is ragaszkodnék – bólogatott Mandola.

Ekkor érkezett haza Borika, Józsi föltápáskodott, kiment, hogy beparkoljon a felesége autójával a garázsba, mint minden este.

– Csak nem a rablóról mesélt, aki a házunkat építtette? – érdeklődött Borika.

– De, róla.

– Akkor szokott ilyen arckifejezést ölteni. Csodálom, hogy csak most hozakodott elő ezzel. Meggyőződése, hogy korszakos jelentőségű kincseket adtunk le az egyetemnek, csak azok fölvalkodottságukban nem foglalkoznak vele. Hetente egyszer-kétszer el is megy, hogy utánaérdeklődjön, aztán dolgavégezetlenül jön haza, mert fél a csalódástól. Mindenben olyan határozott és tevékeny ember, ebben viszont pipogya és gyámoltalan. Valamiért fontos neki, hogy ennek a háznak nagy múltja legyen.

P. sejtette, hogy miért lehet ez fontos a nénikéje férje számára. Végére is elveszítette a saját múltját. Már-már kimondta, amit gondol, végül inkább nem bonyolódott bele a kényes kérdésbe.

– Ideális pár – jegyezte meg azon az estén P.

– Borika és Józsi? – kérdezte Mandola.

– Persze.

– Ma már talán azok – cirógatta meg P. fejét Mandola. – Régebben viszont Józsi is megérte a pénzét, ahogyan a nagynéné fogalmazott.

– Nem értem, mire gondolsz.

– Dehogynem érted, csak te sem szeretsz szembenézni a tényekkel, ahogy Józsi a rabló-história kapcsán.

– Úgy érted, megcsalta?

– Rendszeresen.

– És ezt honnan tudod? – nyögte P.

– Szombat este mesélte a nagynéné, vacsorakészítés közben – Mandola gyöngéden simogatta P. hátát. – Amíg ti a meccset néztétek.

– De jó barátnők lettetek – morogta P.

– Aminek te örülsz, gondolom.

Nem, P. nem örült ennek sem, az információnak sem.

– És megbocsátott neki? – kérdezte.

– Nem. Azt nem is lehet. Csak egy idő után már nincs jelentősége. Legalábbis így fogalmazott.

P. fölült, kibújt a takaró alól, fölállt, az ablakhoz lépett. Oda-kinn a furcsa északi éjszaka terpeszkedett. Éjszakább volt bármelyik hazai éjszakánál, s mégsem érezte félelmetesnek.

– Van, ami jelentőségét veszíti idővel – hallotta Mandola lágy hangját a háta mögül.

– Tudom – suttogta P. És pontosan az volt a legrosszabb, hogy valóban tudta. Elég volt az anyjára vagy az apjára gondolni, hogy megértse. Vagy bármi másra az addigi életéből. Minden, amihez valaha köze volt, előbb-utóbb elveszítette a jelentőségét. Eszébe jutott, hogy hatodik osztályos korukban Endrével és egy másik barátjukkal elhatározták, elmennek Ausztráliába. Úgy tervezték, elkötnek egy autót, azzal átszöknek Jugoszláviába, lejutnak az Adriához, ott egy hajót szereznek, s keresztülvitorláznak a fél világon, egészen Sidney-ig. Egy nyáreleji péntek délután kellett volna találkozniuk a régi híd lábánál. Csak P. jelent meg. Utána hetekig haragudott a társaira. Később inkább a lekötelezettjüknek érezte magát, amiért megóvták egy megalázó hülyeségtől. S bár gyerekkorának nagy részében egyfolytában Ausztráliáról fantáziált, amikor Norrlandban állt az ablakban, és bámulta a különös, északi éjszakát, keserű szájjal állapította meg magában, hogy már esztendőök óta alig-alig jut eszébe az a mesésnek képzelt kontinens.

– Talán egyszer majd... – kezdett bele Mandola egy mondatba, ám nem fejezte be. P. hálás volt ezért.

Talán soha nem érezték magukat olyan közel egymáshoz és az éghez, mint akkor.

15. fejezet

Házasság, törés (2017)

P. kiemelt egy újabb cidert a kanapé mellett álló dobozból, kinyitotta, hosszút kortyolt belőle. Bámulta tovább a konyhából beszivárgó, sejtelmes fényben az ismeretlen testet. Vagy a nyitott hűtőajtó a fény forrása, gondolta magában újra, vagy egy

foszforeszkáló szárnyú angyal, aki az ebédlőasztalon kuporog. Utóbbi a valószínűbb, tette még hozzá, talán félhangosan, talán csak magában. Az ölében mozdulatlanul hevert az idegen nő feje. Meglehet, elnyomta az álom, s már nem szenved olyan nagyon, bizakodott P. A homálylásban is tisztán kivette a ráncokat az arcán. Olyan mélyek, hogy akár növényeket lehetne ültetni beléjük. Ismét hozzáért az őszes, átizzadt hajhoz. A tőle telhető legnagyobb gyengédséggel.

– Köszönöm, hogy itt lehetek – szólalt meg a nő rekedt, fáradt hangon.

P. megállapította magában, hogy mégsem alszik. Nem szólt, csak egy újabb hosszú korttyal kiürítette az üveget.

– És hogy meghallgattál – folytatta az ismeretlen az ölében. Különös, kifacsart pózban feküdt, a lába lelógott a szőnyegre, a fenéke teljes terjedelmével a kanapéhoz tapadt, csípőben azonban szinte derékszögben tört meg a teste, a törzse a pamlogon hevert, a feje P. combján nyugodott.

A Bandita jónevű kávézónak számított mindig is, korábban délután négy órakor a legritkább esetben sem fordult elő benne részeg. Kivált nem nő. P. erre figyelt föl. Erre az anomáliára. Az őszes, jól öltözött asszony bizonytalan mozdulataira, ahogy egyik ír kávé a másik után emelte az ajkaihoz. Aztán a kásás motyogásra. Végül a mély barázdákra az arcán. A nyolcadik ír kávé után lépett oda hozzá, és invitálta sétálni. A nő válasza sem méltatta, elindult kifelé. A közeli ligetben letelepedett egy padra, újra motyogni kezdett. P. melléje ereszkedett.

– Egyszer nem fogtam csak a kezét, egyetlen egyszer – ezt az egy mondatot vette ki a mormogásából, semmi egyebet.

Amikor az asszony szemei fönnakadtak, P. hazacipelte, a lakásába, a kanapéjára, az ölébe. Az asszony magassarkú cipőjéről a híg sár szabályos, tojás alakú foltta gyülemlett a nappalija szőnyegén. P. úgy gondolta, ez a nő minden bizonnyal elveszítette a gyermekét, aki hosszas, sokáig hiábavalónak tűnő próbálkozás után fogant meg. Mindig gondosan, kéz a kézben keltek át az úton, ám most az egyszer valamiért külön-külön vágtak neki, ta-

lán figyelmetlenség vagy nézeteltérés miatt. Nem is kellett több, valami bedrogozott hülyegyerek rögvest el is csapta szerencsétlent. Ha nem így történt, hát egy anyuka gázolta el, aki a maga porontyával volt elfoglalva éppen, igazgatta rajta a kabátot a gyerekülésben, ezért nem figyelt, vagy az elgurult cumit kereste a pedálok alatt. Netán egy szerelmes férfi ütötte el a nyomorult lurkót, mert ahelyett, hogy az utat figyelte volna, arról képzelgett, miként hull majd le a ruha az imádott nőről aznap délután, a szerelmi légyotton, amire igyekezett. Bár az sem kizárt, hogy nem gyermeket, hanem szülőt veszített el a barázdált arcú asszony, az apját, az anyját, idős, rossz szemű embert, akire figyelnie kellett volna, de a legrosszabbkor kalandoztak el a gondolatai, s az öreg egy teherautó vagy a helyi járatos busz, netán a villamos alá sétált. Esetleg sérült unokaöcs vagy testvér lehetett az áldozat, morfondírozott P., miközben egyenletesen simogatta az asszony tarkóját, Down-kóros, autista, retardált. Borotvaélen táncolunk, s nem elég, hogy feszt véres a talpunk, bármelyik pillanatban lecsúszhatunk a semmibe.

Amikor az asszony fölébredt, ismét köszönetet mondott, miközben fölemelte a fejét, fölült, megigazította csatakos haját.

– Bocsánat – szabadkozott a sárfoltra meredve.

– Nem történt semmi – csúszott ki P. száján, holott nagyon is nyilvánvaló, hogy történt. Vélhetően valami jóvátehetetlen. – Nem gond a sár – igazította ki saját magát. – Én is mindig behordom.

– Én soha ezelőtt – suttogta az asszony. – Csak úgy összetörtem...

Olyan mélyet sóhajtott, akár egy tömegsír.

– Most el is megyek.

P. nem tartóztatta, nem tehetett érte semmit. Szerette volna tudni, mi történt, de nem akart faggatózni. Legfeljebb majd az újságokból, hírportálokból rekonstruálja az eseményeket, gondolta.

– Köszönöm, hogy segített, és hogy itt lehettem – a nő fölállt, a kabátját fölemelte a kanapé végéből. – Megyek.

- Jobban érzi már magát egy kicsit?
- Nem, azt nem mondanám.

Elindult az előszoba felé.

- Talán egy kicsikét, talán.
- Nem lesz baj?
- Nem, rendben leszek.

Az előszobában álltak, a nyitott bejárati ajtóban. A lépcsőházból rideg neonfény áradt a szemükbe. Hunyorogtak.

– Maga rendes ember – próbált P.-re mosolyogni a nő, ám mindössze egy ijesztő vicsorra futotta. – Magának biztosan nem kell fogni a kezét állandóan... mint másnak... másoknak... mert amint elengedi az ember, máris újabb kezek után kapkodnak...

– Hogyan? Miért? Miről van szó? – P. az asszony tekintetét kereste, az azonban csak lefelé nézett, a cipője orrát vizslatta, mint a szegyenkezők és a megalázottak.

– Mindegy, maga rendes ember... Isten áldja!

Az asszony, némiképpen bizonytalan léptekkel, távozott. P. becsukta mögötte a bejárati ajtót. Kisvártatva ugyanúgy tett a konyhában a hűtőszekrény ajtajával. A sejtelmes világosság mégsem szűnt meg, az árnyalata sem változott. Odakinn hajnalodott, az ablakon beszűrődött a pirkadat. P. alaposan körbenézett a lakásában. Foszforeszkáló szárnyakat sehol nem látott. Csak néhány ezüstös pókhálót a sarkokban.

Mihail Szuhotyin versei

Lángi Péter fordításában

Az atommagok hasadnak

Нуклеиды делятся

*Az atommagok hasadnak
a kromoszómák kondenzálódnak
relaxálódnak
a gének fuzionálnak
az információk továbbítódnak
célba találnak
az elhalt helyett új sejt támad.
De ha valamely gén
nem úgy fuzionál.
Korrekción –
a kontroll mechanizmusa,
A sejtek halandók.
A mutáció halmozódik.
Ha a sejtek
ellenállnak a halálnak
ők – a mutánsok.
Ez a daganat.
Ha más betegségek nem lennének
150-szeres bizonyossággal
mindenkinél megjelenne a rák.*

*A forrás nem alszik
a szikra átpattan
az olaj befröccsen
a karburátorok belobbannak
az elemek felmelegednek*

*de egy bizonyos gazfickó
nem fizet az elektromosságért
egy másik pedig használja és használja
(amíg használja)
az áramot bekapcsolják-kikapcsolják
a víz befolyik-szétárad
a csövek megrepednek
az operáció
(a papa kért, hogy közöljem)*
elmarad.*

* Utalás Daniel Harmsz *Sikertelen előadás* (Неудавшийся спектакль) című írására.

A csigának

У улитки

*A csigának
a háza
és a puha talpa között,
mely ujjunk érintésétől összerándul,
van egy rétege
(mellesleg szintén élő) –
az összenövés rétege
az élőnek az elsorvadttal,
a lomhának – az összerándulóval.
Így vagyunk mi is, Tonya néni,
„egybeFüggésben” az ösvénnyel,
melyet a fűben kitapostunk.*

*A kisajtóban a tyúkganéj, a hagymahéj, a forgács –
mind az elválásról szól,
a jövődő nyárról,*

*mindenesetre búcsúzkodik.
 Lehet-e, hogy a csigák ismerik
 a kúttól
 a trafóházig kúszók,
 az egyetlen utca kövére tapadók
 „az egybeFüggést”? Mint ott az –
 megrántod a madzagot – s az ajtó kinyílik?*

ezek undorodtak

эти брезговали

ezek undorodtak

*azok erőszakoskodtak
 uralkodtak
 erőszakoskodtak
 és megkaparintottak
 no és nyomorogtak
 sőt kegyetlenkedtek*

*amazok pedig undorodtak
 undorodtak és meghunyászkodtak
 nagyoztak és korrumpálódtak
 oktatóskodtak
 képmutatóskodtak
 mégis megfeleltek*

*hogyan éreztek?
 hajszálnyit éreztek?
 vagy előre éreztek valamit?*

*amazok pedig gorombáskodtak
 baromkodtak és hajbókoltak*

*talpat nyaltak
 gyötrődtek
 alakoskodtak
 gyalázkodtak
 leittasodtak és megalázkodtak
 bosszankodtak és káromkodtak
 kezet nyaltak
 talpat nyaltak
 -kodtak*

*azok pedig undorodtak
 s szintén -kodtak
 a maguk módján -kodtak:
 finnyáskodtak
 hetvenkedtek
 dicsekedtek
 okoskodtak
 uraskodtak és elégedetlenkedtek
 okosat játszottak
 úgymond NAGYONMEGFELELŐT JÁTSZOTTAK*

*lásd – megfelelelek...
 szerintem pedig különcködtek
 – oké különcködtek!
 hasonlítottak
 többé-kevésbé hasonlítottak:
 azok egyszerűen fasizálódtak
 ezek pedig garázdálkodtak...
 egy harmadik történelmet csináltak –
 ők felfigyeltek rájuk
 gorombáskodtak
 undorodtak
 és figyeltek
 és egymásra figyeltek
 amikor meg akadályozták őket
 kegyetlenkedtek*

*kegyetlenkedtek
s még jobban kegyetlenkedtek:
ezt ők nem fogadták szívesen*

Alekszejev

Алексеев

*Alekszejev. Alekszejevről nincs mit mondanom.
Valaki kiment, valaki, úgy tűnik, belépett.
Ez Alekszejev? Nem. Ez a májusi szellő.
Május. A májusról nincs mit mondanom.*

*16. A 16-ról nincs mit mondanom.
Nos, ha esetleg 26 lett volna
vagy 28 – még vezetne valahova...
Az idő múlása. Az idő múlásáról nincs mit mondanom.*

KIÖÁK. A KIÖÁK-ról nincs mit mondanom.
De hisz volt a KIÖÁK, és én is voltam a KIÖÁK-ban.
Volt és eltűnt, ami pedig létezik, nem mellőzhető.
Létezés. A létezésről nincs mit mondanom*

*Maga a lényeg. Magáról a lényegről nincs mit mondanom.
De érzelmi zavarról, útkeresésekről is**
beszélünk, ahogy írunk, írunk, ahogy beszélünk:
„Alekszejev”, „16”, „KIÖÁK”, „maga a lényeg”...*

*KIÖÁK: Külföldi Irodalom Összoroszországi Állami Könyvtára.

**Az utolsó versszak egy Paszternak-költeményre utal:
„Во всё́м мне хочется дойти до самой сути / В работе,
поисках пути / в сердечной смуте...”

Gyilkolni...

<https://www.youtube.com/watch?v=dwgn3JGNrUo>¹

*Nem U. O.*²

kinyalta magát a hitlerfi: nem, nem U. O.

„gyilkolni, némileg az is

gyilkolni, gyilkolni,

ennél több beszédre nincs szükség

mint professzor én így gondolom”

elég lehet

tán ennyi

csihi-puhi

a dühöt malasztá

változtatni

*mintegy szent palástként*³

dobva

emlékül

*a lángoló páncélautóról*⁴

nem iljics

*maga geljics rendeli*⁵

*kozsinovi eurázsiai ellenszabadkőműves-*⁶

féléknek

egyszerűen

amolyan pogromként

„ennél több beszédre nincs szükség”

mitől – nem a mi

ügyünk

itt Moszkva beszél:

miért – nem mi

dönthetünk

de mi miatt – ki miatt

mi végett

a ti haszontalan szavaitok

a ti személyes ügyeitek

*a ti tapasztalt testetek
senkinek se köll*

*hallod Larusz⁷
teljesen felesleges szavak
a mi jó szándékú szavaink
rosszabbak
mint a méreg*

¹ Alekszandr Geljevics (Geljics) Dugin beszéde. Ő a Nemzeti Bolsevik Párt megalapítója, ideológus, az eurázsiaiság (a posztszovjet orosz birodalom eszméjét az orosz/szláv és türk etnikai, illetve a keresztény ortodox és iszlám vallási-kulturális szövetségre alapozó irányzat) szószólója.

² Az orosz nyelvben a szellemi fogyatékoság (умственная отсталость) szakmai rövidítése.

³ Az orosz szöveg szava (милоть) arra a palástra utal, melyet Illés próféta adott Elizeusnak (Biblia, Királyok könyve).

⁴ Utalás Lenin fellépésére 1917-ben.

⁵ Alekszandr Geljevics Dugin.

⁶ Vagyim Kozsinov az eurázsiaiság elméletének egyik teoretikusa.

⁷ Laruszja (a szerző lánya) beceneve.

MIHAIL SZUHOTYIN 1957-ben született Leningrádban. A Moszkvai Pedagógiai Főiskola Természettudományi Karán végzett. 1980-tól részt vett a nem cenzúrázott (főként szamizdat) irodalom kiadási munkálataiban. Moszkvában él, hobbija a méhészkedés. Főbb művei: *Óriások: hősi elbeszélések; Centonok és széljegyzetek; Új Irodalmi Szemle 2011* (Andrej Belij-díjas könyv).

A HÓNAP ALKOTÓJA

TURCZI ISTVÁN

Nyílik és csukódik

*A szeme behunyva, úgy néz rám:
szavakhoz, látom, semmi kedve.
Árnyékunk a kilincsre kúszik,
el van a nyár szeptemberesedve.*

*Az égalja hámozott narancs.
A fájdalomban mindenki gyerek.
Bronzporral bevont estiség
az, mi csendünk közt őgyeleg.*

*Nyílnak és csukódnak a dolgok,
de ő nem éri be ennyivel.
A démonait viszi-hozza,
és egy álomhoz kétszer alszik el.*

*Árnysuhogás csak a búcsú.
Mint egy lassú kéz, ha legyint.
Nem hív és irányt sem mutat
éteri minta szerint.*

*A kert végében ajtó tárul,
puhán lép az utolsó kőre,
járjon még kevesebb zajjal,
ahogy az idő kihull belőle.*

A felismerés

Gergely Ágnesnek,
levél helyett,
első találkozásunk
35. évfordulóján

*Úgy tesz, mintha nem is volna.
Alaktalan füstnek látszik, pedig
ő maga a forma.*

*Testéből távozó árnyék,
ahogy régi fényköréből
lemondóan átlép:*

*ez már nem az Ő kora.
Történjen bármi, viseli, csak
hamis hangokat soha.*

*Ez az Isten valaki más.
Lámpást hordoz test gyanánt,
nincs zárkattanás.*

*Most hagyja ránk mindenét.
Zajtalan, kába távozás;
hallgatásüledék.*

*Nincs mit mondani, nincs kinek.
Mintha jégtáblákon állna,
a csend olyan hideg.*

*A felismerés szőnyegére borul,
és szavak nélkül, egykedvűn nézi,
ahogy bealkonyul.*

*Az est ma pergamensárga.
Felsejlik a szétnyíló tenyér
örökkévalósága.*

Nyári rondó a Comói-tó partjáról, két tételben, 2020. júliusában

I.

A csendnek nincsen árnya

*Nincs már kocsmalárma.
A csendnek nincsen árnya.
A leszálló pára
apró gyöngyeit se rest
imává fűzni az est.
Fent a tetők mögött,
égi hajótörött,
imbolygó fényben áll.
Meg se mozdul, úgy üzen,
pislákoló éji zen –
ősrégi madrigál.
Bár ellobban az ég,
senki nem alszik még.
Kialudhat a szem,
átragyog mindenben,
elér s válladra ül
megnevezetlenül,
hogy egyszer azt, ami
emészt vagy elmerül,
ki tudd majd mondani.
Akkor összefut a csend.
Ilyen lehet a Rend,*

*hol bevégezett mű a lét,
innen szívja ihletét,
meg se szólal, úgy üzen:
neked szóló éji zen.*

II.

A csendnek is van árnya

*Dalfélét dúdoló.
Dalfélét dúdolni
kiváltképp jó dolog.
„Gyömbér, gyanta, borostyán,
nem izgat a borostám.
Csak ne vedd el, jó Uram,
asztali borocskám!”
Látod, boldog vagyok.
Voltom vak homályán
a pillanat túl ragyog.
Velem van nőm, fiam,
kutyám. Mindannyian.
Ennél, mondd, lehet-e
szebben megöregedni?
A Comói-tó kékjét
lehet-e feledni?
Dúdolnám tovább a dalt,
mit apám szőtt régen
egy vályogház hűvösében,
a börsönyi fák alatt.
Dúdolnám, de nem tudom,
hiába akarom:
mintha szégyenemre várna,
a csendnek is van árnya.
A folytatás elmarad.
Azt a vers tudja csak.*

Téli rondó a fogarasi havasokból

[Írj, mielőtt megfagysz!]

*Fent kanyarog a füst,
az éj zúzmarás ezüst,
csenddel dús levegő,
áramló, lebegő,
a vendégét várja:
egy tál tél az ára.
Nincs szem, ami lássa,
hajnal felé milyen
a tűz ellobbanása.
A reggel azért üzen
hidegvégződéseiben.
Mikor felfeslik az ég,
örök működésben,
ott kinn és ott benn,
jégzirom-menedék,
kiáltanál, elég!
Dermesztő fagy van,
szívben, csontozatban.
Még nem mozdul semmi.
Befelé hunyt szemmel
most elég csak lenni.
Idegidő jött el,
feneketlen köddel.
Bár kanyarog a füst,
pattog a tűz megint,
a vendég csak legyint,
kedve borotvaezüst.*

„Idővel minden múlttá szelídül”

LAIK ESZTER

beszélgetése TURCZI ISTVÁNnal

Az a költőnk, írónk és irodalomszervezőnk, akinek saját életműve mellett legalább olyan jelentős főszerkesztői-mentori tevékenysége: folyóirata és kiadója, a Parnasszus rengeteg fiatal költőt indított már útnak. TURCZI ISTVÁN regénnyel, verseskötettel, sőt egy tőle szokatlan műfajjal is jelentkezett az elmúlt bő év során, mert még a bezártság is meghozta a gyümölcsét alkotói mindennapjaiban.

– *Hogyan telt a nyarad, István? Ritkán nézem a Facebookot, de az alapján úgy látom, nagyon aktívan töltötted az elmúlt hónapokat. Sokat utaztál, és még új fordításban is megjelentél. Számodra melyek voltak a nyár legemlékezetesebb pillanatai?*

– Az már bizonyos, hogy 2020 nem fog rákerülni az emberiség emlékezetének aranybetűs lapjaira, így aztán az idei nyár első igazán megörökítésre méltó pillanata az volt, amikor kiszabadultunk a bezártságból. Jöttek az íróársak, barátok, kiülhettünk a kávézók teraszára, és elkezdhattuk végre szervezni régi életünk függőben maradt restanciáit. Én július elején már teljes gőzzel dolgoztam: előbb a készülő új hangoskönyvem stúdiófelvételeit csináltuk meg Csöre Gábor, Epres Attila és Zámbori Soma színművész baráttal, majd négy napos kreatív írás szemináriumot tartottam az

akkor még kihalt PIM épületében húsznál is több résztvevővel. Július közepétől a családi örömök következtek; meghívást kaptunk Dávid fiam holland élettársának szüleitől a Comói-tó partjára egy közös családi nyaralásra. És odafelé Triesztben, visszafelé Ljubljánában időztünk még egy-egy napot. Augusztus azért marad emlékezetes, mert megjelent az első verseskötetem szerbül a belgrádi Alma Kiadónál, és augusztus 18-án megtartottuk az idén 25 éves Parnasszus költészeti folyóirat jubileumi programsorozatának nyitóestjét a Tokaji Írotábor keretében.

– *Ha visszapörgetjük az időt 25 évvel korábbra, milyen várakozásokkal, célokkal vágtál bele ebbe a folyóiratba, és hogy látod most, megvalósultak-e ezek az álmaid, netán túl is szárnyaltad őket?*

– Amikor 1995 tavaszán, a kereskedelmi televíziók feltűnésekor véget ért az akkor már három éve műsoron lévő Parnasszus irodalmi vetélkedőm, tudtam, hogy ez a név, ez a védjegy nem tűnhet el a süllyesztőben. Eszembe jutott Vas István baráti biztatása 1991 nyaráról, aki többször elmondta, hogy alkatomnál fogva alkalmasnak tart egy olyan tisztán költészeti folyóirat elindítására, amit már „Pilinszkyék is szerettek volna, csak nem volt bennük elég szívósság”. A vetélkedő csendes kimúlása után szinte azonnal hozzáláttam a szervezkedéshez, és 1995. október 10-én az Írószövetségben bemutattuk az első lapszámot. A fényképek tanúsága szerint ott volt szinte az egész magyar költészet, még a lépcsőkön is álltak. A korszak vezető költői közül olyan sokan álltak mellém nyilvános megnyilatkozásaikban, és persze az írásaikkal, hogy már nem lehetett visszanyomni a fogkrémet a tubusba, teljes szívvel csinálni kellett, amibe belefogtunk. És ne felejtjük el, hogy öt évvel voltunk a rendszerváltás után: forrt a művészeti-irodalmi élet, új lapok, műhelyek születtek, csúcson volt a könyvkiadás, szinte minden sarkon történt valami fontos vagy érdekes. Annak megítélése, hogy a Parnasszus 25 év alatt betöltötte-e a hivatását, nem az én tisztem, ezt majd eldöntik az irodalomtörténészek és az utókor. De annyit mondhatok, hogy a sok vesződség és lemondás ellenére egyetlen percét sem bántam meg, hiszen a szemem előtt, a kezem alatt nőtt fel és vált költővé legalább két nemzedéknyi fiatal. És ha semmi mást nem

hozunk létre, „csak” szervezünk több száz irodalmi estet, elvisszük a költészetet az ország legrejtettebb zugaiba, és elindítjuk a lappal párhuzamosan a könyvkiadót, már akkor is megérte volna.

– *Itt van egy tisztán költészeti folyóirat, amely átvészelt kulturális földrengéseket, irodalompolitikai korszakváltásokat, és töretlenül tovább él az ethosza. Mit nyújt a Parnasszus a szerzőknek és olvasóknak, amitől megingások nélkül fenn tudott maradni?*

– Sokszor sok helyütt elmondtam már, miben tekinthető esetleg egyedinek a Parnasszus, és melyek azok a szerkesztési-szakmai elvek, újítások, amelyek kimutathatóan erősítették a folyóirat fennmaradását, illetve kánonba kerülését. Ezért most csak röviden, pontokba szedve: 1. A Parnasszus sort nyitott, akkor is, azóta is ez az egyetlen „tisztán” költészeti lap, ami azt jelenti a gyakorlatban, hogy csak elsőközlésű vers, versfordítás kap helyet benne, és minden olyan esszé-tanulmány, ami költészetesztétikai-líratörténeti érdekű. Széppróza, dráma, könyvrecenzió nincs a palettán. 2. Már az induláskor arra törekedtünk, hogy ne irányzatos lapot csináljunk, azaz a szerzőink köre, a bekerülő művek karaktere ne a szerkesztők ízlésvilágát tükrözze, hanem a mindenkori magyar líra állapotát, tendenciáit és érzékenységét. Ilyen értelemben a Parnasszus „összköltészeti” folyóirat. 3. Az indulás óta minden egyes lapszámot élő bemutatókon viszünk el a közönséghez. A fővároson kívül is rendszeresen a vidéki és határon túli bemutatók. Ide tartozó sajátosság, hogy minden estünkre hívunk zenész- és színészvendégeket, ezáltal bevonjuk a társművészeteket is. 4. Amióta úgy tizenkét éve elkezdtük a Centrum–Redivivus–Átjárás nagyrovatok szerinti lapszámstruktúrát, folyamatosan nő a folyóirat iránti szakmai és közönség érdeklődés. Az volt a célunk, hogy egy-egy általunk fontosnak gondolt, még befejezetlen (Centrum), vagy már lezárt (Redivivus, újraolvasó) lírai életmű részletesebb bemutatásával erősítsük a kortárs, illetve kortárs klasszikus alkotók (el)ismertségét. 5. A Nagyvilág folyóirat megszűnésével erős hiány keletkezett a világirodalom hazai folyóiratokban való jelenlétét illetően. 2017 óta a Parnasszus Lyrá Mundi – Élő világköltészet címen minden évben egy teljes számot szentel az egyszemélyes fordítói műhelyekben születő kitűnő vers-

fordításoknak, bemutató esszéknek. 6. A Parnasszus Könyvek kiadó 2001-ben indult el ugyanazzal a „filozófiával”, mint a folyóirat. Azóta mintegy 150 kötetet adtunk ki, verseskötetet, versfordításokat, a költészetről szóló esszé- és tanulmányköteteket. Ez tovább erősítette szerzőink és olvasóink bizalmát.

– *Lehet, hogy ez a 25 év is közrejátszik abban, hogy legutóbbi versesköteted, a Szeresd a vándort amolyan elbeszélőbb jellegű, visszatekintő kötet lett? Nemcsak a versekben felvonuló régi barátokra és közös történeteitekre gondolkodok, de az olyan novellisztikus darabokra, mint a Jedlik Ányos életének mozzanatait megidéző nagy vers, a Kazinczy-napló, a Mese a hun Attiláról, vagy a Téreytől kapott újsághír nyomán megszülető költemény...*

– Idővel minden múlttá szelídül, nyilván ez is belejátszott. De azt alkotóként újra és újra el kell mondani, hogy az író nem ezt vagy azt ír, hanem csak ír, azután ez vagy az lesz belőle. Jó esetben. A *Szeresd a vándort* című kötet úgy állt össze, hogy keveredett benne az ösztön és a tudatosság. A kötetből kimaradt verseim töltötték ki/be az első részt, ez tudatos volt, és azok a prózaszerűen hömpölygő „hosszúversek”, amelyeket már évek óta dédelgettem magamban, hogy megírom, adták ki a könyv második részét. Lehetett volna belőlük novella vagy regény is, mégsem lett, mert így állt kézre. Egyébként a beszélgetés elején említett, készülő hetven perces hangoskönyv ezt a négy prózai verset foglalja magába, *Kezdet és vég – Történetek versben* címmel.

– *Számomra a költészeted egyik legizgalmasabb vetülete, hogy a régmúlt és a jelen szétválaszthatatlan a legtöbb művedben. Vagyis a múlt nem múlt el, hanem megragadható itt, a pillanatban. Ez a Deodatust olvasva is eszembe jutott: Deodatus történetében végső soron megbújik a te családörténeted is tatai őseid által. Minek a hatására fordult a figyelmed e felé az ősi helyszín és történelmi szereplő felé?*

– Igyekezem önmérsékletet gyakorolni, mert a legfontosabb könyvemről három napig tudnék beszélni, ha volna, aki meghallgat. A Deodatus-történet először egy V. István korabeli gesztában tűnik fel a 13. század második felében, amelyet Ákos mester írt,

budai prépost, a királyi kancellária vezetője. A történetet átvette a Képes Krónika is, ezt olvasgatva bukkantam rá 1997-ben, és tatai születésű lévén rögtön tudtam, ezzel nekem még komolyan dolgom lesz. A Krónika gyönyörű leírásából az derül ki, hogy a Géza fejedelem hívására magyar földre érkezett idegen nemzetségek közül elsőnek az apuliai Szent Szeverin grófja, a tudós-tanár Deodatus jött az országba. Megalapította a tatai monostort, és Szent Adalbert mellett Istvánt ő tartotta a keresztvíz alá. A király ezért őt később, mint keresztapát, tatának nevezte. Beceneve fennmaradt, először a monostort, majd a várost nevezték így. Etimológiailag is visszavezethető: Deodatus, Dotis, Totis, Tata. A modernkori történetírás rámutatott, hogy ez a történet, amelyet a későbbi krónikák is mind átvettek, merő fikció: Deodatus a valóságban soha nem élt. De abban a valóságban, amelyet a regénnyel én teremtettem, ő hús-vér ember volt, teli vágyakkal és szenvedéssel. Deodatus nemcsak egy város, hanem az egész magyar nemzet történelmének, a keresztény államnak a szimbóluma lett. Ebben a könyvben én az ő ürügyén a történelmet alkotó emlékezet működésmódját és szervezőelvét próbáltam szépirodalmi eszközökkel megragadni.

– *Vilcsek Béla a rólad szóló monográfiában épp a Deodatus kapcsán írja, hogy eljutottál benne az emberi és költői önazonosság egy magasabb fokú megnyilvánulásához. Ez azt jelenti, hogy az idő múlásával távolabbról, lényegesen nagyobb összefüggésekben szemléled magad és a világot is?*

– Vilcsek Béla rögtön észrevette, és ezért hálás vagyok neki, hogy ez a könyv írói pályám alakulástörténetének egyik kulcsműve, amelyben a régi irodalmi hagyományok újraírása és a hagyományrétegek ironikus felfüggesztése éppúgy tetten érhető, mint a műfaji határátlépés. A *Deodatus* egyszerre „epizált líra” és „költői próza”, ahogy ő fogalmaz: „a szólamsoros sorképző szabadvers formai követelményeinek megfelelő próza” született. Én ezt így nem látom át, de belül hallom, ahogy a különböző hangulatokba ágyazott gondolatfutamok önkéntelenül is, vagy ösztönösen ritmizálódnak, és önsúlyuktól hullámszerűen tovább. A *Deodatus* kapcsán a legfontosabb mégis az, hogy a különböző műfajú valós és fiktív,

kronológiai rendben egymáshoz rendelt szövegek az ő olvasatában koherens történetté szerveződnek. Ő egy több műfajú, heterogén, egyszerre dokumentatív és önreflexív szövegtárnak tételezi a művet, amelyben a múlt nemcsak megőrződött, hanem meg is alkotódott. Ebben az új archívumban egyszerre történik és formálódik a történelem. És itt a lényeg: mert a történetírás legalább annyira fikciós, mint faktuális műfaj, hiszen a történelmi múlt nem egy stabil, teljesen átlátható egész, hanem töredékes, konstrukciókon alapul, és ezáltal manipulációs lehetőségeknek van kitéve.

– *Akárcsak az életrajz. Az nem merült fel benned, hogy család-történetet írsz? Akár versekben, akár prózában. Merthogy a személyes életesemények rendre felvillannak a műveidben, de ezzel együtt rejtőzködő alkatnak tűnsz.*

– Minden munkám egy családtörténet része; bárkiről írok, mindig az élményekre-émlékekre szabdalt, és felporciózott önmagamról, illetve magamon átszűrve az általam megismert, és hozzám valamilyen módon kapcsolódó emberekről, sorsokról adok számot. Ha ezt most egyetlen nagy könyvbe gyúrnám össze, elveszne a keresés és rátalálás izgalma, kibogozódnának annak a rejtvénynek a szálai, amik összetartják és egymásra rétegzik egy közép-európai ember világlátásának, szépségeszményének és érzékenységének eredőit. Vegye csak a fáradságot, akit érdekel, és kezdje el összerakni a puzzle-t, ami nem más, mint a megismerés-megértés-elfogadás elemien emberi szentháromsága.

– *A Szeresd a vándort verseit olvasva jóleső tapasztalat volt, hogy a vissza-visszatérő elégikusság mellett azért a humorod is nagyon a helyén van. Egyik kedvencem az „Odavagyok magányért” sor, amelyet mottóként is használsz, vagy a fotográfus Eifert Jánosnak szóló versben a „pixelek közt cinkos, aki néma”. A fanyar szójátékaidban és képeidben olykor a Petri- vagy Tandoriféle kíméletlen, pontos, epés irónia köszön vissza. Jól érzem, hogy közel áll hozzád ez a hagyomány?*

– Jóféle hagyomány mindkettő, ki az a bolond, aki el akarna határolódni tőlük? És őszintén örülök, ha a verseimben egyre gyakrabban felbukkanó elégikus hangvétel mellett valaki felfede-

zi a humort vagy az iróniát. Az irónia felbujtója a keserűség, és a mögötte meghúzódó világszemlélet szerintem a mai kor egyik alapérzése, akár bevalljuk, akár leplezzük. Én amúgy alkatilag kedvelem a keserű ízeket, gyümölcsben, italban, csókban, miért volna ez másképp az írásaimban?

– *Miközben cseppet sem vagy keserű, sőt: a műveidben a keserűség lehetőségét hordozó témákon is átsüt valami derű. Kabdebó Lóránt a rólad szóló kötete címében is ezt írja: „Turczi István művének tragikus derűje.” A legújabb versek számomra azt sugallták, hogy még az élet végességében is van valami felemelő, ha más nem, a közös emberi vonás...*

– Minden alkotó embernek, így az írónak is, azt a legnehezebb elfogadnia, hogy például az irodalom története nem vele kezdődött, és nem az ő munkásságával ér véget. Az még csak hagyján, hogy utánunk is feljön a nap, de hogy utánunk is jönnek költők, művészek, akik ugyanolyan sikeresek és ismertek, vagy, uram bocsá, még sikeresebbek lehetnek, mint mi, abba belegondolni is szörnyűség. Legalábbis annak, aki nem lát ki a saját egójából, meg nem értett zseniként éli végig a saját kis életét, és ha nem emelik pajzsra, nem kap meg egy díjat, amiről úgy gondolja, hogy neki kijár, máris úgy érzi, nincs a teremtésben vesztés, csak ő. Saját fizikai és szellemi korlátaink felismerése az én felfogásom szerint csak egy belső távlatot teremtő derű, a gondolkodás és szabadság derűje révén lehetséges.

– *Ezt a végső soron optimista végkicsengést érezni a Marokkóban a beteg párnája alá mindig tesznek tört című regényedben is. Ennek fiatal főhőse, Azrael is útra kel bizonyos értelemben, és egy kafkai kastélyban, azaz realista szinten egy wellness-szállóban találja magát, ahol nyári munkára jelentkezik. Számomra az ő fejlődéstörténetének legfontosabb tanulsága, hogy a neve jelentése, az „Isten megsegít” akkor léphet működésbe, ha viselője felvállalja a konfrontációt a tőle idegennel, akár ellenséggel is. Mondhatjuk, hogy a bátorság regénye ez?*

– Minden regény a bátorság regénye. Ha másért nem, hát azért, mert megírták. Azrael, ez a kamaszkorból épp csak kinőtt fiatalember a regényben a felnőtté válás, az önállósulás első lépéseit teszi,

amikor egyetem előtti nyári szünetben munkát vállal a Kővár nevű kastélyszállóban. Ő az ártatlanság, a naiv gyermekség, a beavatásra váró tisztaság jelképe. Ahogy a héber neve is mondja: „akit az Isten megsegít”. De ne feledjük: az Azrael név a muszlim és iszlám teológiában a halál angyalaként szerepel. Az ő világról való felfogását a bizalom tartja egyben. Most tanulja az emberi kapcsolatokat, és ez a világtól elzárt mikrokörnyezet, ahová érkezik, tökéletes laboratórium egy lélektani helyzetkép vagy diagnózis felállításához. Ő egyfajta kísérleti alany, mert hiába naiv és a végtelenségig tiszta ember, a múltja árnyakkal és veszteségekkel terhelt, ma úgy mondanánk: traumatizált. Egyetlen nyár sorsalakító tapasztalatai sűrűsödnek ebben a „pokoli paradicsomban” össze, és az a tétje, hogy nem lehet tudni, melyik tulajdonsága, a beavatásra vagy a megrontásra váró tisztaság diadalmaskodik. Azrael alakja számomra legalább annyira szimbolikus, mint amennyire önironikus. Amilyen gyorsan jött, olyan gyorsan távozik ebből a számára idegen közegből, mert egy reménytelibbet keres, de hogy mit talál, és mivé válik ezáltal, az még megírásra vár.

– *A regény egy korábbi kiadásáról, a Minden kezdetről már beszélgettünk egy interjúban. Akkor – némiképp talányosan – azt mondtad, „Azrael története és szimbolikája ezzel a regénnyel csak elkezdődött. Hiszen még vár rá (és rám) a végső, nagy, elrendelt feladat”. Közelebb kerültek a hősséddel az eltelt években ehhez a bizonyos feladathoz? Tervezed, hogy továbbírod Azrael sorsát?*

– A terveimről csak azután szeretek beszélni, ha már megvalósultak. Jegyzeteim már vannak, nem is kevés, és ha lesz még egy hosszabb karantén, bizonyosan el is kezdem a megírását. Komolyra fordítva a szót, Azrael sorsa az én sorsom is, vagyis nem igen kerülhetem el, hogy visszatérjek azokra az elvarratlan érzelmi szálakra és gondolati motívumokra, amelyek ennek a fiúnak, „akit Isten is csodálkozásra teremtett”, a történetét alakítják. És külön öröm számomra, hogy a Scolar Kiadó jóvoltából végre a szélesebb közönség is megismerheti ezt.

– *Ha már az új kiadásokról beszélünk: az utóbbi években nagyon impozáns, igényes kivitelű könyveket készítesz a műveidből a Scolar. A Deodatus esetében egyenesen művészi könyvtárgy szüle-*

tett. *Mintha megtaláltad volna a helyed, és az újra kiadott szövegek is új kontextusba kerültek volna ezzel a sorozattal. Számodra is új jelentésrétegekkel gazdagodtak a régebbi művek?*

– Itt jóval többről van szó, mint pusztán újrakiadásokról. A *Deodatus* eredetileg 2001-ben látott napvilágot Tata város önkormányzata jóvoltából, és soha nem került könyvesbolti forgalomba, a nagyközönség nem ismerhette, miközben egyre-másra születtek a róla szóló elemzések, hosszabb tanulmányok. A *Scolar Kiadó* 2019-es megjelenésű kiadása könyvészetileg első kiadás, valóban gyönyörű kivitelben, keménytáblával, védőborítóval, amihez Lévai Ádám grafikus barátom új illusztrációk egész sorát készíttette. Friss hír, hogy a kiadóm értesített: a könyv elfogyott, nyomdába került a második kiadása. Ez különösen jó érzés, mert négy év alatt ez a második könyvem (az *Üresség*), amely két kiadást ért meg.

– *Talán nem lövöm le a poént, mert már hirdeti is a kiadó a könyvet, de olyan műfajjal rukkolsz elő a napokban, amivel még sosem: mesekönyvvel. Hogy jutott eszedbe áttevezni a gyerekirodalom vizeire?*

– Az idei „rendhagyó” Ünnepi Könyvhéten a *Marokkó...* mellett kézbe vehetik az olvasók első meseregényem is, címe: *Robin Hód kalandjai*. A keletkezéstörténetéről annyit, hogy tavaly év elején halt meg az édesanyám, és a rákövetkező hónapok süket és béna ürességét egyetlen módon voltam képes megtörni: egy gyerekeknek szóló kedves, vidám, felhőtlen történet megírásával. Meseterápiával gyógyítottam a saját kétségbeesésemet és tehetetlenségemet. Egy hónapig tanulmányoztam a hódok életét, szokásait és természetét, mindent elolvastam, amihez hozzájutottam, azután megalkottam a kis Robin, a bátrak bátra alakját, köréje építettem egy egész családot, és az ő önfelelt, nevetésre ingerlő kalandjaikban vezettem le a bennem felgyülemlett belső feszültséget. Kiadóm az első perctől partner volt hozzá, és Horváth Ildit, az egyik legjobb hazai illusztrátort kérte fel a rajzok elkészítéséhez. Itt tartunk most, és ha minden úgy lesz, ahogy ebben az évben nem szokott, akkor szeptember 19-én kettős könyvbemutatót ünnepelhetek.

– *Egy valamit viszont hiányolok, és ezzel biztosan nemcsak én vagyok így: rég látott napvilágot műfordításköteted. Utoljára talán a zseniális Isaac Bashevis Singer-regény, A Moszkát család jelent meg sok éve kongeniális fordításodban. Nemrég az Irodalmi Jelenben jött az ausztrál költészetet bemutató sorozatod, ami óriási sikert aratott. Egyszóval, a fordításaid lelkes olvasói nevében kérdezem: mire számíthatunk legközelebb tőled?*

– A műfordítás számomra azt jelenti, hogy létezik még egy légzőnyílás, amelyen át időről időre friss levegőt szippanthatok be. Írói pályám integráns része, nem is tudnám különválasztani a primér alkotói tevékenységtől. Kiadóm, a Scholar, jövő tavaszra tervezi ausztrál, finn, izraeli és skót versfordításaim legjavának megjelentetését egy kötetben, az igen aktuálisnak mondható *Utazás törölve* címmel. És ha már szóba került, illik megemlítenem: Böszörményi Zoltán Babérkoszorú-díjas író társam és barátom, nem mellékesen az Irodalmi Jelen kiadó tulajdonosa, szóban felvetette annak lehetőségét, hogy *A Moszkát család* című, több mint hétszáz oldalas Singer-nagyregényt egy évtized után az IJ Könyvek 2021-ben megjelentetné. Ha a részletekben is megegyezünk, álllok elébe, ez a csodálatos munka, fordítói főművem úgyis fájóan hiányzik a hazai könyvkínálatból.

– *Ha már szóba jöttek az ausztrálok, muszáj felidézni az emléket, amikor annak idején egy nap „berobbantál” a Széphalom Könyvműhely ajtaján, egy kolléganőm és jómagam ültünk az irodában, és hihetetlen lelkesedéssel, azzal a turczis energikus-sággal mesélted boldogan, hogyan hozott össze a sors egy ausztrál költőnővel, aki biztatott, hogy foglalkozz ezzel a kultúrával. Nem tudnék nálad „nemzetközibb” magyar költőt említeni, aki jobb kapocs lenne a világ és Magyarország között. Volt mostanában olyan élményed a világszíntéren, ami hasonló lelkesedéssel tölt el, mint annak idején az ausztrálok?*

– Mostanában nem nagyon tudok mit kezdeni a sokasodó dicséretekkel, és ilyenkor azt szoktam mondani: A dolgozó méhet szolgálom! Az utolsó nagyobb utazásom tavaly év vége felé történt, amikor Kelet-Indiában a Bengáli-öböl partvidékén jártam a Költők Világkongresszusa rendezvényein és felolvasóest-

jein. Az öt kontinens mintegy háromezer költőjét a tagjai közt tudó világszervezet egyik alelnökeként sikerült meggyőzőnöm a nagyszámú vezetőséget, hogy legközelebb Budapesten tartsuk a kongresszust, hogy a saját szemükkel lássák: Magyarország költészeti nagyhatalom! Idén ez a várva várt esemény az ismert okok miatt természetesen elmarad, de bízom benne, hogy jövőre, 2021. szeptember 20–25. között vendégül láthatjuk költőtársainkat Chilétől Kanadáig, Malajziától Marokkóig. Azt hiszem, magától értetődik, miért vagyok lelkes, és miért lehet fontos mindannyiunknak, hogy ötven országból érkezzenek hozzánk művészek, akik nyitottak a magyar kultúra értékeire.

– *Végezetül talán egy furcsának ható kérdés. Vilcsék Béla hosszán boncolgatja monográfiájában a Turczi-közelítések sokféleségét. Kabdebó Lóránt, Tarján Tamás, Kulcsár-Szabó Ernő, Szepes Erika, Zsávolya Zoltán és még sok más irodalomkritikus értékelései nyomán a recepcióban felbukkan veled kapcsolatban a késő modernitás és posztmodernitás fogalomköre, az avantgárd, a klasszikus történetmesélő hagyomány, mágikus realizmus, szimbolizmus, Weöres és Esterházy, a műfajok közöttiség, a felvilágosodás kori hagyomány, kultúrák dialógusa – vagyis beskatulyázhatatlan életművel van dolgunk. Te magad mely megállapításokat érzed a legtalálóbbnak az eddigi életműveddel kapcsolatban?*

– Sokkal többet tudok a költészetről, mint a saját költészetemről. Persze mindent elolvasok, amit rólam írnak. A jókat is, az igazakat is, de soha semmiben nem befolyásolták az írói módszereimet, a témaválasztásaimat, különösen nem a világszemléletemet. Megtisztel, ha mások gondolnak valamit arról, amit írok és képviselek, próbálok értelmezni megállapításaik mögöttesét, de meg kell mondanom, többet ér számomra egy pontos és hűbe vágó szövegelemzés, mint egy odavetett dicséret. Az irodalmi szövegek következetes és sokszor kíméletlen lemeztelenítése azért fontos igazán, mert a szövegeim én vagyok, ily módon a lényeg és a maradandó ítéseim által való felmutatása közelebb visz önmagamhoz, ahhoz az egyénhez, aki minden külsőség, szerepjáték és alakoskodás ellenére, én vagyok.

Horváth Kornélia

Turczi István helye a XX. és XXI. századi magyar lírában

Turczi István helyzete a XX. századi és a kortárs magyar lírában bizonyos szempontból egyedülállónak mondható. Nagyon kevés olyan szerzőnk, költőnk van, aki kezdettől fogva, már költői indulásakor is ilyen nagy mértékben és folyamatosan reflektált volna költői munkáiban a költészettörténeti tradícióra, s ezzel párhuzamosan a kortárs magyar és világlíra fejleményeire. Ez a reflexió pedig természetesen nem merül ki bizonyos nevek vagy közös élethelyzetek felemlítésében, ellenkezőleg: az egyes szerzők szavainak, mondatainak, stílusfordulatainak és az ezeken átszüremkedő világlátásnak a megidézésében és átsajátításában ölt testet. Turczi költészetének ez a konstitutív attitűdje már a legelső, *Segédműzsák fekete lakkcipőben* című kötetében megnyilvánul: elegendő itt *Az elveszett Paradicsom*, az *E.T.*, a *Sci-fi történet* (vö. Petri *Sci-fi szerelem* című 1971-es versével), *Spleen*, *A halhatatlanság felé* (vö. Weöres híres művével, *A teljesség felével*), *A 22-es csapdája*, *Vajon Gogol...?*, *Homérosz*, *Máté evangéliuma* (vö. egyebek közt Borges azonos című novellájával), *Anna* (mely Turczi-szöveg egyértelműen Juhász Gyula ismert, *Anna örök* című versére játszik rá, még formai építkezésében is) című lírai darabjaira utalnunk. Teljesen nyíltan teszi meg témájának a magyar költészeti tradíciót a 2000-ben Debrecenben megjelent *Csokonai Vitéz Műhely* című válogatás, amelynek darabjai elsősorban régi magyar (*Csokonai Vitéz Műhely*; *Batsányi-intarziák*; *Remény – még egy arc: Verseghy*; *Az első borotválkozás. Szentjóni Szabó László olvasása közben*; *Balassa Bálint sírjánál* és a Berzsenyire utaló *Levélféle barátaimhoz*), kisebb részben kortárs hazai szerzők ihletése nyomán születtek (utóbbi csoportba tartoznak például a *Partitúra*. *Pilinszky János*, illetve az *Azután. In memoriam Vas István* című szövegek). Még erőteljesebben mutatkozik meg ez a lírai hagyomány iránti nemcsak elköteleződés,

de teljes odaadás az *SMS 66 kortárs költőnek* című 2002-es, valamint az *áthalások* 2007-es kötetében. Az előbbi nyíltan jelzi hatvanhat versének ajánlásában, melyik rövid vers mely szerzőről vagy szerzőnek szól, mindig az alábbi (kapitális szedésű) formulával élve: KEMÉNY ISTVÁNNAK, DEÁK LÁSZLÓNAK, BERTÓK LÁSZLÓNAK stb. Külön érdekesség, hogy a kötet a címbeli jelzéssel ellentétben nem 66, hanem 67 verset tartalmaz: a legelső szöveget régiesnek ható fordulattal „MAGA-MAGÁNAK” ajánlja a szerző. Ez a vers azért is izgalmas, mert a kortársak és a szerző közötti költői kapcsolatrendszer kifejezetten harcként, küzdelemként, s nem egymásra-hatásként vagy együttműködésként látszik értelmezni:

*1. Itt ülsz kezekben egy egérrel
a monitor előtt. Nehéz pálya,
folyton tüzelnek rád. Már csak
1 életed maradt.*

*2. Kérj erősítést,
szól a bölcs Nem apó,
s egy laza enterrel
támadásba lendülünk.*

Ha elvonatkoztatunk a számítógépes háborús/harci játékok nyilvánvaló referenciájától, a monitor előtti küzdelmet a társköltőkkel folytatott harcként azonosíthatjuk, vagyis a versírás ama küzdelmes folyamatával, amikor a szerzőnek meg kell küzdenie a rá hatást gyakorló szerzők szövegeivel, hogy saját szövegét létrehozassa. (A „hatás-szorongásról” vagy a hatástól való művészi félelelről komoly elméleti munkák is születettek Amerikában, elsősorban Harold Bloom tollából.)¹ E folyamatot jelzik az olyan kitételek, mint

¹ Erről, a hatástól való szorongásról az amerikai Yale Egyetem oktatója, Harold Bloom írt érdekes könyvet még az 1970-es évek közepén. Vö. Bloom, Harold: *The Anxiety of influence. A Theory of Poetry*, Oxford University Press, New York, 1973. Szintén érdekes e vonatkozásban Bloom második elméleti munkája: Bloom, Harold: *A Map of Misreading*, Oxford University Press, New York, 1975.

„nehéz pálya”, „folyton tüzelnek rád”, „Már csak egy élete maradt”, „Kérj erősítést”, „támadásba lendülünk”. Külön pszichoanalitikus elemzést igényelne a „bölcs Nem apó” fordulat, amely a közismert és bevett „Bem apó” szókapcsolatot, s azon keresztül az 1848-49-es szabadságharcot (ismét harc!) is megidézi, a név tagadószóvá változtatásával azonban ismét csak mintha a költői tradícióval szembeni dacos, tagadó álláspontot fejezné ki – összhangban a „MAGAMAGÁNAK” ajánlással, mintegy azt sugallva, hogy én mint költő és költői megszólalás saját magam vagyok, mindenki másra és minden más költői megnyilvánulásra nemet mondok. Tüzeljenek ám rám, én nemet mondok, és támadásba lendülök.

Másfelől eme első szöveg szófordulatai, vagy másképpen kifejezve intertextuális motivikája felülírni látszanak/látszik ezt az „énközpontú” művészetfelfogást. A cím és az azt rögtön megismétlő két kezdőszó („Itt ülsz”) József Attila 1933-as *Haszon* című költeményét is megidézi, akár még az ismétléses alakzatban is, lásd József Attila e villoni balladaformában írott versének négyyszer visszatérő refrénsorát: „itt állsz és ott ül a haszon.” (Ez már csak azért sem tűnhet teljesen önkényes értelmezői asszociációnak, mivel a kötet több szövege is reflektál utalásszerűen a globális kapitalista gazdaság jellemző összetevőire, ilyen például a Timár Györgynek ajánlott, s utolsó sorában ismét csak József Attilát idéző *Itt haiku* című, valóban haiku-formában írott vers: „*Itt haiku lesz, / ott bevásárlóközpont: / Költőnk és Cora.*”). De az „Itt ülsz” kezdés ugyanúgy egy másik, szintén 1933-as József Attila-vers felütését is felcsendíti: az *Ódát* („*Itt ülök csillámló sziklafalon.*”) A *pálya* szó közvetve Mándy Iván és Mészöly Miklós írásművészetét is megidézhethi, s az „1 életed maradt” kitétel a késő modern magyar líra és próza alapvető egzisztenciál-ontológiai beállítottságát is evokálja egyfajta sűrített-minimanizált, és némileg abszurd–groteszk formában.²

² A próza kapcsán bízvást említhető itt Ottlik, Mándy, Mészöly vagy éppen Kertész Imre életműve, a líra esetében egyebek között József Attila, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes vagy akár Petri György költészete. Utóbbi kapcsán vö. Horváth Kornélia: *A versbeszéd egzisztenciál-ontológiai elköteleződéséről*, In Uő: *Petri György költészete verselméleti és líratörténeti megközelítésben*, Gondolat, Bp., 2017.

Bizonyos szempontból az első vers megnyilatkozásaihoz hasonló, ám mégis eltérő beállítást látszik jelezni a verseskönyv Vas Istvántól származó mottója: „Élet, te légy az én művészetem!” E mottó mintha éppen a kötet célkitűzését, a költői művészet más, kortárs költőktől való ihletettséget tagadná, romantikusnak tűnő attitűddel az „életet” adva meg a költészet és az „én” építő-ihlető forrásaként. Vagyis sajátos feszültség tapasztalható a kötet címe és mottója között.

Érdekes módon azonban a kötet versei nem a támadás vagy a tagadás, hanem az idézett költő hangján, beszédmódján való megszólalást realizálják, a hivatkozott szerző szófordulatain keresztül annak szemléletmódját is érvényre juttatva. Annál nagyobb bravúr ez, mivel a kötet darabjainak versformája eleve adott a szerzői intenció jóvoltából: ezek „SMS-versek”. Bármennyire újszerű műfajforma is ez – a prózában alighanem az örkényi egyperces lehetne a megfelelője –, a rövidség mindenképpen komoly megkötés, és látszólag csekély teret ad az egyénítésnek, Turczinak azonban sikerül minden esetben a „személyre szabott” megszólalásmód, a megidézett-hivatkozott költő beszéd- és látásmódjának érzékeltetése. Egyetlen példával élnek: a Lackfi Jánosnak ajánlott *Vagy ma...* című vers – amely az utolsó két sorát is Lackfitól idézi – a választott szerző világlátásának, gondolkodásának, megfigyelésmódjának mély ismeretéről tanúskodik, miközben (a „szókék maradunk” kitételnek köszönhetően) egy csöppnyi szeretetteljes iróniát is engedélyez magának:

*1. Vagy ma, vagy holnap
az ablak magától kinyílik,
Apostolok ruháit öltik fel a dombok,
mi színekre, szagokra szorítkozunk,
lassítva nézzük és szókék maradunk.*

*2. Onnét már könnyű lesz.
„lehet, hogy nem ma és nem holnap,
de valamikor egész bizonyosan.*

Ha lehet, még nyilvánvalóbb a kötődés a 2007-es magyar lírai hagyományhoz az *áthalások* kötetben. Azt is mondhatnánk, a költői tradícióhoz való viszony minősége és szerkezete is változik itt, még az *SMS-versek*hez képest is. Az *áthalások* hasonló gondolati-kompozíciós elvre épül, mint az *SMS-versek*, csak éppen itt már gyakorlatilag minden szöveg magáról a költészetről és a költői művek, mi több, a költői-írói nyelvek titokzatos egymásra hatásáról és szimbiózisáról beszél. Az analóg alapelv abban is megnyilvánul, hogy itt is szinte minden darab valamely más költőt idéz meg, de immár nem ajánlás formájában, hanem a címében (pl. *Száz év Zelk, Nagyáspárni ment, mÁgnesező*), ott is néha csak monogramként (l. például *P. J.-tábla, O. O. mester átengedi a helyét a démonoknak, W. S.-tábla, I. Gy.-tábla, N. L.-tábla*) vagy éppen alcímében (vö. *Bátyám, Sigerius. /Petri, a posztmodell/, Még maradjon minden /Mészöly Miklós térképe/, Álma árulja el az áldozat kilétét /Jékely Zoltán előérzete/* stb.) Hogy itt talán nem elsősorban az egyes költökhöz és életművekhez, hanem a költői szavakhoz és nyelvhez való viszony válik döntő jelentőségű tárgygyá, azt a következő négy példával érzékeltetném. A kötet első, Hölderlintől vett mottója tökéletes önelemző autopoétikus jellemzésként olvasható: „*A költészet nincs egyedül.*” De árulkodó a *Kezdődik* alcíme is: *Hajnal Anna szavai közt sétálva; 1907–1977–2007*, ahol a szavak közötti „sétálás” a versírás adekvát módszerének bizonyul. Szintén beszédes a *Körúti tantrák II., Kocsmablues* című darabjának mind az öt versszakában refrénként ismétlődő utolsó sora („*torkod lesz utolsó ellenfeled*”), amely a cím által is kínált referenciális vonatkozathatóságon túl a hangképzés, a költői hangadás és artikuláció szervét nevezi meg sorozatosan, méghozzá a szerző intenciójából következően mindig kurzíváltan (ezzel is erősítve a metaforikus áthallás és értelmezés lehetőségét). Utolsó példaként pedig a szakirodalomban is citált *Egymás nélkül semmit* című, Parancs Jánosnak dedikált szöveg záró versszakát, s különösen annak szintén kurzívval szedett utolsó sorát emelném ki: „*Bármi is történik, nem történt végleges – / szoros textúrába szöve, ím, a túl-*

élési terv. / A vers egyszerre emlékszik és emlék, / hiszen egymás nélkül semmit sem ér a nyelv.

Ez a fajta attitűd a későbbi Turczi-versekben és kötetekben is megmarad, így a 2017-es *Ürességben*, de talán még inkább a 2018-as *Szeresd a vándort. Történetek versben* című könyvben. Ez utóbbiban, azon túl, hogy az SMS-versek első darabjának költői megnyilatkozására igencsak emlékeztető, mert valamiféleképpen a(z) „(ön)magaságot” előtérbe állító, ugyanakkor azt mégis bizonyos lefokozott értelemben exponáló Tandori-idézettel mint mottóval indít („*A rád nyílt határ: / lehet hinni már, / magad vagy.*”), ismét számos szerző megidéződik a szövegek alcímeiben. Újból megjelennek, akárcsak a *Csokonai Vitéz Műhelyben*, egyes régebbi magyar költők, mint Jedlik Ányos, Czuczor Gergely (*Ermitázs*), Kazinczy (366. *pócz. /Kazinczy levéltári asztalánál, Sátoraljajújhelyen/, Vadszőlő a balusztrádon*), Arany János (*A kéregető*), Madách Imre (*Jó név s erény*), József Attila (*Április tizenegy*). Másfelől jelentős helyet kapnak a kötet megjelenése előtt nem sokkal elhunyt szerzők is, akik közül többen nem a lírikusok, hanem a prózáírók sorába tartoznak, lásd Kertész Imre (*Közel az idő. Kertész Imrére gondolok*), Esterházy Péter (*Elfogy az ember. In memoriam Esterházy Péter*), Jókai Anna (*Csak egy lépés. Jókai Anna emlékére, magunknak*), sőt irodalomtudós is szerepel a nevek között (például *Mondod: Szerencsém. In memoriam Géher István*). De Marsall László és Prágai Tamás emlékének is szentelődik vers a kötetben (*Ha kérdezné. Marsall László emlékére, illetve A teraszon vidám társaság. Prágai Tamás emlékének*). A halál mint téma láthatóan erőteljesen uralja a kötetet: ezt, illetve az ezzel való szembeszegülés szándékát a hátsó borítón kiemelt idézet is mutatja („*Legfőbb tartozásunk az idetartozás.*”) S hasonló költői-egzisztenciális hozzáállásról árulkozik a kötetzáró vers utolsó, ismét csak kurzívval szedett sora: „*Dicsőség annak, ki meg nem hal.*”

Mindez nyilvánvalóan az *áthalások* kötetre való visszautalás-ként is működik, ugyanakkor az ottani, szinte tisztán a költői-nyelvi, ars poétikus beállítódást itt a lírai beszélő egzisztenciális

elmélkedése egészíti ki (erről a kötetnyitó *Türelem* című vers beszél a legszebben). Mindazonáltal a más költők szövegeiben és szövegei által való „élés” vagy „halás” lírai-költői témája, amelyet a versek beszélője folyamatosan megszólaltat, e legutóbbi verseskönyvben is meghatározó, s ilyenként egyfajta értelmezési lehetőséget is kínál a címhez. Innen nézve a „vándor”, akit az olvasónak a felszólítást követve „szeretnie” kell, az a költő (s nem a költő empirikus-biográfiai személye!), aki más költők, sőt írók szövegeiben „vándorol”, s eme részint prózai, nagyjából azonban verses lírai szövegekből alkotja meg a megidézett/hivatkozott szerzők rövid lírai narratíváit (vö. a kötet alcímével: *Történetek versben*).

Mindazonáltal Turczi helyét a XX. és XXI. századi magyar költészetben irodalomelméleti és -történeti szempontok alapján is szükséges lenne kijelölni. Ebből az aspektusból pedig döntő kérdésként vetődik fel, vajon a Turczi-líra a posztmodern „égsze” alatt helyezhető-e el, vagy esetleg más irodalmi paradigma jegyeit mutatja inkább. Az előző oldalakon sorolt érvek Turczi jelentős és demonstrált kötődéséről a lírai hagyományhoz a posztmodern „besorolást” sugallhatnák. Ugyanakkor meggyőződésem, hogy itt egy későmodern szemléletmódról és költői világról beszélhetünk. E későmodern szemléletmód, mint az Kulcsár Szabó Ernő számos tanulmányában kifejti,³ nem korszakfüggő, hanem egy irodalmi (lírai és epikai) paradigmának tekintendő, melynek időbeli megjelenését az 1930-as évek végére tehetjük, szerzők szerint pedig a kései József Attilától és Szabó Lőrinc-től⁴ datálhatjuk. A lírában jelentős szerzői e paradigmának Pílinzky János, Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor, de a kortárs költészetben is találhatunk olyan szerzőket, akiknek munkái e

³ E tekintetben a leginkább megvilágító a *Beszédmód és horizont* című tanulmánykötete (Argumentum, Budapest, 1996). De itt említendő Kabdebó Lóránt könyve is: *Vers és próza a modernség második hullámában*, Budapest, Argumentum, 1996.

⁴ Szabó Lőrincről vö. Kulcsár-Szabó Zoltán: *Tükörszínháztéka agyadnak. Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében*, Ráció, Budapest, 2010.

paradigma vonásait mutatják: ilyen például Tóth Krisztina vagy László Noémi. Ugyanez a prózaművészetről is elmondható. A későmodernség számos nagy szerzőjét sorolhatnánk fel az '50-es évektől napjainkig, mint például Ottlik Géza, Mátyás Iván, Mészöly Miklós, Kertész Imre vagy éppen Jókai Anna. Talán nem véletlen, hogy Turczi a 2018-as *Szeresd a vándort* kötetében többükről is (költőkről és írókról egyaránt) „megemlékezik”, közvetve jelezve kötődését ezen irodalmi szemléletmódhoz, amelyet az elméleti irodalomtörténet későmodernnek nevez.

De miként is fémjelezhető ez a későmodern paradigma, különösen a lírában? Egyfelől a szubjektum, az „én” pozíciójának, mibenlétének, megalkothatóságának folyamatos problematizálásával, illetve az „én” létrehozását illetően a nyelvi feltételek tudomásul vételével és hangsúlyozásával. Vagyis azzal, hogy a későmodern vers minden esetben arról is „szól”, miként alkotódik meg benne és reflektálja magát nyelvileg *a szövegben születő lírai én*. Erre Turczi költészetének számos, jobbára már hivatkozott darabja is ékes például szolgálhat (gondolhatunk itt az *SMS-versek* nyitó szövegére vagy a 2018-as *Szeresd a vándort Türelem* című kezdő versére („*Azt élem, miből vagyok*”). Az is világosnak látszik, hogy Turczi a lírai én folytonos, minden költeményben újrakezdődő megalkotódását döntően más szerzők (költők) szövegeinek át-sajátításán, azaz megidézésén és átalakításán keresztül valósítja meg. Ez posztmodern gesztusnak tűnik, de meglátásom szerint mégsem az. Nemcsak azért, mert Turczi sokszor már „konzervatív” tűnő módon ragaszkodik a citátumok pontosságához és jelölésükhez (ez a posztmodernnek távolról sem sajátja), s gyakorta a versformák verstani betartásához is. Hanem azért is, mert Turczinál ez a lírai beszélő mindig a más költők szövegével való párbeszéd aktusában bontakozik, illetve alakul ki. A párbeszéd egyenrangúságot, kölcsönösséget, egymásra-hatást, én és te benveniste-i dialógusát feltételezi. Vagyis Turczi költészete nagyon is beleillik abba a dialógusról és a szubjektumról kifejtett gondolatmenetbe, amelyet Szávai Dorottya bontott ki 2009-es könyvében, a beszédes A „*Te*” *alakzatai* cím alatt, s amelyben,

nyilván nem véletlenül, olyan későmodern költőket tárgyal, mint Pilinszky, Tóth Krisztina vagy Kemény István.⁵

A XX. századi magyar lírában az „én” mibenlétének, megalkotóságának, elszemélytelenítésének és eltárgyiasításának kérdésével talán a legradikálisabban Nemes Nagy Ágnes költészete szembesítette magát. Erről és az irodalmi modernség kérdéséről behatóan ír Mekis D. János *Vers és kontextus. A modern magyar líra mint irodalomtörténeti probléma* című könyvében, amelyben külön fejezetet szentel Nemes Nagy Ágnes költészetének a tárgy, a test és a tér fogalmi nyomán.⁶ S ez Turczi költészetére nézve is bír némi relevanciával, tekintve, hogy a 2007-es *áthalások* kötetének egyik leginkább kiemelkedő verse a bravúros című *mÁgnesező*, amelynek Nemes Nagy Ágnestől származó mottója éppen az „én” kérdésre, önmagaságára és főként önátadására fókuszál: „»Add ide magad!« (Nemes Nagy Ágnes)”⁷

Másfelől a későmodernség lírai (és egyben epikai) paradigmája éppen a nyelvvel való folyamatos küzdelemben, s ezzel együtt a nyelv társalkotóként való felfogásában ragadható meg. A szerző és a nyelv együttes, közös munkája azonban nehéz harcként jelenik meg a későmodern szerzők verseiben és ars poétikus esszéiben egyaránt.⁸ Úgy vélem, hasonló a helyzet Turczi István lírájában, csak éppen itt a nyelvvel folytatott küzdelem, amelynek tétje egyebek között a versszövegben nyelvi-poétikai úton létrejövő lírai szubjektum megformálása és kiteljesítése, elsősorban a költőtársak nyelvével folytatott „birkózásként” valósul meg, a más költői nyelvekre való, heideggeri szóval „odahallgatás” vagy oda-

⁵ Szávai Dorottya: *A „Te” alakzatai. Dialógus és szubjektum a lírában*, Kijárat, Budapest, 2009.

⁶ Vö. Mekis D. János: *Tárgy-, test- és térképzetek (Nemes Nagy Ágnes)*. In: Uő: *Vers és kontextus. A modern magyar líra mint irodalomtörténeti probléma*. Pro Pannónia Alapítvány, Pécs, 2015, 154–166.

⁷ Turczi István: *áthalások*, Palatinus, Budapest, 2007, 101–102.

⁸ L. pl. Nemes Nagy Ágnestől a *Szobrok* vagy a *Között* című verset, ugyancsak tőle a *Tudjuk-e, hogy mit csinálunk?*, Pilinszkytól *A mű születése*, vagy Weörestől *A vers születése* című esszét.

figyelés révén. Mindazonáltal ez nem a posztmodern „szöveg-válogató” (l. Esterházy) attitűdje, s nem a jelöletlen idézetekkel és szövegdarabokkal történő játék posztmodern megvalósulása-ként, hanem valóban a nyelvvel való „birkózás” hozzáállásaként írható le.

Ugyanígy értékelhető Turczi legalábbis képletes ragaszkodása a narrativitáshoz, a történetekhez. Mint ismert, a posztmodern bejelentette, hogy „nincsenek nagy történetek” (l. Lyotard), hogy a világ és az életünk nem elbeszélhető. A későmodern líra azonban, ha csak felvillanásokban is, mindig erre tesz kísérletet: életünknek, „történetünknek” egy rövid „vers-pillanatban” megvalósuló, ám annál mélyrehatóbb ábrázolására és felmutatására. Ezt a törekvést Turczi versei ugyanúgy példázzák, mint például Petri György szövegei. S közös továbbá a két szerzőben a narrativitás iránti hajlam, illetve az arra való igény – ami mindkét szerzőnél legtöbbször inkább csak a bejelentés szintjén valósul meg, de annál inkább jelzés értékű. (Petrinél ilyen az első kötet, a *Magyarázatok M. számára*, s annak számos verse, Turczinál például a pillanatnyilag utolsó, 2018-as *Szeresd a vándort*, amely a *Történetek versben* alcímet viseli.)

Összegezve: noha Turczi István kortárs költő, aki pályafutását a '80-as években kezdte, s a mai napig is folytatja egyre újabb szemléletű versekkel és kötetekkel, végső soron a későmodernség ama nagy paradigmájához tartozik, amely kétségtelenül a XX. századi magyar költészet alapvető, világirodalmi szintű, s mind a mai napig kifogyhatatlan, újszerű versnyelvi és poétikai megoldásokat hozó áramlatának tartható, mely olyan képviselőkből „táplálkozik”, mint József Attila, Szabó Lőrinc, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor, Petri György, Tóth Krisztina, Kemény István és mások.

Kabdebó Lóránt

Ars amatoria — Turczi István erotikus költészete*

„Nem tudok szerelmes verset írni”, kezdi egyik versét Turczi István (*Túl a rögzíthető időn*), mégis külön két gyűjteményt is szán a nemi kapcsolódás tematikájának, és egy hosszú verset, a szeretkezés eposzi és szakrális tapasztalatainak összegezését, a *Káprázat* ciklus életrajzi vívódásának, a *Fairy Spring* szakralitásának és *A halott feketerigó* férfierejének, a szeretkezésben a létezéshez felnöves számbavételének összekapcsolását, a több kiadást is megért *Venus Vulgivagát*. A Jung Zseni fotóalbumába beosztott versei, majd Eifert Jánosnak a Turczi verseihez társított aktfotói (*A nők és a költészet*, illetve *Erotikon*) meggyőznek arról, hogy a nemiség nemcsak alapvető tematikai hozadéka a Turczi-lírának, de állandó poétikai viaskodást is jelent költészetében.

A kamaszfiú számára a nagy példaképek tépettsége csak a zavart jelenthette. Hiszen az ő számára a nemi viszony már nem valamilyen siralomvölgyi megkötöttséget jelent, akár keresztény, akár haszid oldalról. Őbenne a langyosan szerveződő, „viszony”-szerelmek emléke nem tud összehangolódni a tragikus válságokat átélő elődök tépett kétségbeesésével. De biztatólag tud számára hangzani a felszabadulás visszakötő (az Őszövetség gyönyörrelvéhez kapcsoló) poétikája.

A mindennapiságtól, a rutintól, az egyszerű érzékiségtől a felelősen elvállalt és kikeresett kapcsolódásig. A „málnakrém mögül” felsejlő imáig ível a keresés – mondjuk ki merészen a szót: – ihlete. Azt keresi, ahol ez a megkötött oldás még szenvedéllyé nemesedhetett:

*A szerelem kegyetlen mint a Nílus
Mondták az ókori bölcssek*

Ezt a „törvénykönyvet” keresik a versei, ahol átfordul a szabadság a szabadság mámorába:

*ahol a civilizált hordalékaitól
megszabadítva
túl a rögzíthető időn
folyik tovább és megtisztul a nyelv*

A „végül nem ugyanaz” keresése hitelesíti Turczi erotikus verseit. És azt, hogy mégiscsak sikerül „szerelmes verset írni”. Méghozzá imává emelve a lelkek egységévé váló testek egységét. Ami egész pályáján az állandóan változó tudati és érzékelő állapotokat fogja a versben végigéletni: költőjével és olvasójával egyaránt. Mert ebben a költészetben éppen ezt jelenti a jelzett „többes szám”: aki olvasni kezdi ezeket a megnyilvánulásokat, azokat éppúgy összezavarja a vers, ahogy menetét végigvezetve, kikövetelve maga a vers teszi magával a költővel is. Számvetésre kényszeríti: válságról válságra sodor hullámmásával. Mint minden mai embert a szexuális forradalom utáni világban.

Turczi erotikus verseiben irodalomtörténészként sohasem az aktualizálódó életrajziséget keresem, bárha minden egyes versjelenet valóságélménye sajátosan személyes jellegűnek tűnik fel számomra. Mert a Turczi-versben az erotika sohasem valamilyen életrajziséggel kapcsolódik össze. Az élmény utánérzéseként tűnik fel mindegyik verse. Hogyan értem ezt? Minden szexuális eseménybe teljes komolysággal, felelősséggel lép be, de a legtöbbször a mulandóság élményének átélésével távozik is. Amikor versé alakul a pillanat, akkor már minden jól-hangoltsága ellenére az elmúlt jelenet tanulsága válik fontossá a versben. Verseinek téje a kérdés: a jól-hangoltság ellenére miért szakad meg?

A keresztény hagyomány büntudatát ezért nem hordozzák ezek a versek. Mert egyik sem az elmúlás, az elhagyás, a percnyi kék ingerével indít. Amit verssé alakulni méltóvá választ életéből, az mind olyan pillanat, amelyben a „hatnék” ingere sokkal inkább meditációból serken ki, mintsem ő maga is kezdetben hihette

volna. A jól-hangoltsághoz nemcsak az *ars* ismerete (a szexé és a poézisé) szükségeltetik ezekben a versekben, hanem valamiféle összehangoltság. Az előzmény megléte. Annak az előzménynek, amely éppen a versek narrációjából hiányzik. Sajátossága Turczi verseinek, hogy azokban a szexuális jól-hangoltság jelenti „in statu nascendi” a meghatározó tónust, ez maga a vers lényege. És mindig valamilyen ködpárás búcsúzás lengi át mindennek egészét. A sajnálkozás: hogy ez is elmúlt. Ezt sem lehetett végérvényesen megragadni. A létezés örömét a mulandóság tudatosulása metszi keresztbe. Mindegyik versben benne él egy megélhetett élet lehetőség. A vers ott válik izgatóvá: hogy éppen ezt a kapcsolatot miért nem lehetett megtartani? Mi okozta mulandóságát?

Mert olyan verse nincs, amelyben ne lenne meg a folytathatóság öröme-vágyakozása. Az ismételhetség álma él mindegyik szeretkezésben. És mindegyikben ott a mulandóság fájdalma is.

Mulandóság? Igen. Minden percünk magában hordja a mulandóságát – folytathatósága ellenére is. Az élvezet, a gyönyör imává szakralizálódó extázisa létezésünk mulandóságát is magában hordozza. Ez Turczi erotikájának metafizikája.

De van egy állandó gyakorlati meghökkenés is a versekben. Ha ily tökéletes az együttlét, miért szakad meg. Miért nem válhat részévé az életrajznak? És itt van a Turczi-vers igazi csodája. A választás-kiválasztás szakralizálása. Hiszen az élet csak egyszer élhető. Életrajz csak egyetlen adódik. Minden percünk – legyen az bármily tökéletes – egyszeri. Mi lenne, ha mindegyik szeretkezésünk folytatódna? A vers Turczi esetében a szakítások dramatizálása. Miért nem lehet a még oly tökéletes pillanatnak sem folytatása? Miért kell mindig, mindenkinek mindent újrakezdeni?

Vagy mégsem? Vagy van mégis kiválasztódás? Amikor a tökéletes szeretkezést életrajz is követi? Hiszen minden szeretkezésben ez a vágy élt. És a vers minden esetben ezt kérdőjelezi meg. Vagy mégsem mindegyik esetben? Van, amikor a szeretkezés túléli a verset? Illetőleg a versben a szexualitáson túlmutató életrajziség is megjelenik? Cressida kíváncsisága úgy él tovább, hogy erre a felszabadult gyönyörben fogant imára az életrajz eseményessége

áment mondhat? Ha figyelmesen olvassuk a verseket, nemcsak az igényt találhatom meg bennük, hanem bűvópatakszerűen egy narratívát. Amely a felszabadult párok választókedvét élteti tovább. Az összetartozás megszületésének is tanúja lehet a vers olvasója. Aki, amint észreveszi az életrajziság megjelenését, annak veszélyeztetettségét azonnal döbbenetes pszichológiai élességgel beemelheti a szocializálhatóság szférájába. Hagyományosságba visszalépés és előrelépés a veszthetőség eseményességébe. Már majdnem életrajzi a jelenet:

Három csattanás

(1)

*Ma reggel pofoniütöttelek. Még sohasem fordult elő velem ilyesmi.
Mint egy hamuszobor, csak álltál,
hátaid felgömbítve, szinte alázatosan.
Dermedt csodálkozástól szűkülő,
fénytelen szemedben láttam,
milyen gonosz és árva vagyok.*

(2)

*Megszégyenülten húzódtam vissza,
vodkát töltöttem, kezemnek jót tett
a levezető mozdulat. Közben magamban
szólongattalak. „Féreg vagyok,
visszaéltem veled.” Az előszobában
fapapucs koppant, majd kabátsuhogás.
Huzat vágta be az ajtót utánad.*

(3)

*A Tétényi út–Andor utca sarkán
két autó egymásba rohant.
Az erkélyről remek a kilátás,
alant népvándorlásszerű csödület.
A látványtól szélütötten ott álltál te is,*

*mint egy hamuszobor, felgömbített háttal,
kezedben szemetesvödör.*

„A hím-Cressida szerelmi kalandjai” alcímet is adhatnánk az *Erotikon* című Turczi-versgyűjteménynek. Verseiben ugyanis a kihívás a nő részéről érkezik, amelyre készülden és kielégítően képes minden alkalommal válaszolni a versbéli partner.

A versek férfihősének ágya a nők átjáróháza. Egy-egy vers-pil-
lanatra élnek-élveznek, majd eltűnnek. Mégis kísértetként – ki
tudja miért? – újra meg újra visszajárnak. (És most, az *Erotikon*
című kötetben ezt a kísértetjárást igen izléseesen, nagyon korrek-
ten Eifert János művészi fotói a vizuális megjelenítés szintjén is
megélhetővé varázsolják!)

Hol helyezném akkor el Turczi erotikus verseit a versformálás
történeti folyamatában? Rácsapott, kihasználta a megnyílt versbéli
lehetőségeket. Ennek sajátosságát, az aktus-utániség lélektani pil-
lanatát a maga utólagos filosz-szemlélődésével ragadja meg. A vers
születésének pillanata: amikor a gyönyör után az elbeszélhetőség
válík fontossá, a nyelvi lelemény veszi át az irányítást, de még nem
jelenik meg az emlékezet. A vers az emlékezet-előttiségben rögzíti
a mulandó gyönyört, a vers alapanyagának, a nyelvnek a segítségével.
Élmény-utániség a gondolkozás-előttiségben. Ritmus és ötlet
a versképzés gyönyörére kormányozza a szexuális megmerülés él-
ményvilágát. Amikor – korszerű (?) hasonlattal – szerverré alakul
az élvező, de még nem emelkedik az ima magasába. Számvetés a
gyönyörrel – de még a megfogalmazás bonyodalmaiba gabalyod-
va. A kiemelkedés pillanatai. Ez az *Erotikon* válogatásának és szer-
kesztésének tematikája. A sikeres túllépés pillanatainak rögzítése.

Nemi szerver

*Ma megint kilüktet benne a vérparancs.
Kibúvót hiába keresnék, a mesémbé lát.
Lassan felkerülök a veszélyeztetett fajok
listájára, ha nem vigyázok, ha így megy tovább.*

*Mint éhes vad az etetőhöz, máris tart felém.
„Hamarabb szabadulsz”, szól, látva lelkesedésemet.
Az ajkakon kezdem kinyitni a testét.
Démoni nyál és remegés; ebből baj nem lehet.*

*Csókedény, mondaná nagy nyugatos költőnk,
aki papíron tudta, a magunkfajta mire vágyik:
egy teljességig táruló, hosszú pillanatra,
hajh, pinafüvet szívni kábulásig...*

*Gonosztetteim közül ez a legkedvesebb.
Nagy az ízlelés hatalma, mégis mérgez.
Közben lejjebb helyezem súlypontomat;
igazodjon ki-ki a saját méretéhez.*

*Látjuk, ahogy egymáson áthatolunk.
Halljuk a súllyal telítődő formák nesztét.
Zöld szemének kikötőjében horgonyozva
fekszem, már minden tagom szanaszét.*

*A sarkon túl elsziszeg az utolsó villamos.
A Bartókon operaközvetítés. „Triviáta.”
Két nevetés közt viszlátot lehel a golyóimra,
és újra, és újra, és újra kezdi, ha jónak látja.*

Egyben a várakozást írja le a megismételhetés vágyódásával. És a megszabadulás esélyének felmutatásával. Azt a pillanatot ragadja meg poétikailag, amikor az egyszeri diadalmas erotikus jelenet a maga gyönyörszerző pillanatával a múltba fordul. De ugyanakkor ebben a búcsú-pillanatban benne él a megismétlés esélye, sőt: az életrajzivá válás „veszélye”-diadala is. A vers már túl van a hippikorszak alkalmiságán, felajánlva egyben a társra találás várásának esélyét. A történeti nyitás kihasználásában máris benne a zárás, a narratívává válás lehetősége. A szerelem művészete egyben a társkeresés művészetét is megújítja, „maga-

sabb”, pontosabban: korszerűbbé nemesedő, a korszerűség definiálását kiváltó fokon.

Csend, élet

*Már fél napja ülünk az ágyon,
egymás mellett, mint az orrlyukak.
Ilyen az, amikor két ember
emlékroncsok közt túlélők után kutat.*

*S ha alátemet a tények omladéka,
akkor sem jobb módszert tanul.
Egyik a másikra vár, kába ürességben,
szigorúan bizalmatlanul.*

*Az idő most nem játszik; jelenné
avult páros koreográfia szerint,
gondosan szétszabdalt megmaradásban
azonosulnak különbségeink.*

*Az okker-nap mégis öfelé fordul.
Lassú fény csöndjét szívja szája.
Kimondatlan, belső szavak
hullnak teste panaszfalára.*

*Végre elmozdul. Ahogy arcom fölé áll,
saját tükrét nézi: a vágy földi mása.
Terpesztett lába nem tűr ellentmondást.
Alulról szép igazán a felfogása.*

*„Hatnékom van”, szól, aztán elharapja
a következőnek szánt mondatot.
Polip-kézzel nyúl nadrágom felé.
Gombolkozom, tehát vagyok.*

A felszabadult embernek a maga számára kell a maradandóságot megteremtenie az úgynevezett szerelmi költészetben is. Azt, amit ebben a kötetben az *Anna, Téltemetővirág* (avagy az ide nem szervülő) *Szárnyasoltár* című versek jelenthetnek. Vagy még inkább a számomra leginkább definitív Turczi-vers (az *Erotikon* tematikájából igen hiányzó) *Ima helyett* című.

*Nyugtalanságom magamban őrzöm, mint levegő a por súlyát.
Hajdani bőrömbé burkolózva lassan
feloldódom áttetsző pórusaimban.
Tekintetem alján rebarbara illatú a csend.
A megtérés mögött könnyű hófúvás rejtezik.
Áldom azt a téli éjszakát, mikor
megkoccantak a fogaid és
bebocsátást kértél hozzám.*

Ez lehet az a magaspont, amellyel a *Hálaadás* Szabó Lőrincéhez és *A halott feketerigó* Juhász Ferencéhez kapcsolódhatott – hitelesen – ez a Leporello-kapcsolatokat göngyölítő („első nagy szerelmem” „kisszerű levelei”-t utóbb lesöprő [*Ereklyék; a csönd mélysége*]) költő.

Olyan meghitt kapcsolódás tanúja a Turczi-vers, amely a testi-ség biztos tudatában egy azon túlelmelhető (azt is magában őrző-rögzítő) kapcsolódást tud poétikai létezése formájává nemesíteni. Az elégiát – immár nem „málnakrém mögül”.

Ha a *Séta* című vers még a térbeli vágyakozást hidalja át a poétikai akarat segítségével, a Turczi-vers valóságos utazásokat is rögzít, és az *Esküvő* című verssel emelkednek a művek archetipikus elégikus formációvá. A sokvallású, egyistenhívő városnak a varázslata – talán elioti ihletéssel – hívja elő a mai ember számára az olajfák-hegyi jelenetet. A ma és ott patetikusan hangszerelt apróképei olyan érzelmi lépcsősorral emelkednek, hogy olvasójuk szinte elakadó lélegzettel jusson át a „szavak túlfelére”. Sikerül a versben a csoda, ami a mai turistának ritka kincsként adódhat.

Csak hogy a költő mindezt nemcsak pontosan megjeleníti, hanem – talán Weöres Sándor *Psychéjétől* is ihletetten – a szeret-

kezés művészetének élvezetében egyben annak csoda-jellegére is rádöbben.

Az emberfaj optimizmusa fogalmazódik meg a gyönyör vers-béli átélése során. Az összekapcsolódás, a túlélés vágyódása is belekódolódik a ledérnek feltűnő jelenetsorokba. A pusztuló világ ellenében a túlélés gyönyörszerző pillanatai diadalmaskodnak. Az imigyen felszabadult embereket nem lehet legyőzni, megalázni. Persze ők megteszik mindezt önmagukkal. De ugyanakkor a diadal emlékezetével lépnek által a kaland pillanatán. A létezés egészsége nyilatkozik meg ezekben a versekben.

A napi szexuális kavalkád hagy-e valami maradandót? Hangzavar marad belőle, vagy meg tud felelni költő elődje kérdésére: „Így is szereted?” Él itt a szerelem? Van itt érzelem egyáltalán? E versek olvasója az élvezet leírásait követve annak mélységeire is rádöbben. Különben nem hagyna emléket a perc, nem volna leírásra érdemes a jelenet.

A legelmélyültebb versekben megjelenik a shakespeare-i szóvilág legigényesebb szava: csend. Hamlet, aki rendet szeretne teremteni az értékek szereptévesztésében, végül ezzel a szóval búcsúzik. Hasonlóképpen: Turczi is a verseibe szövi e szót, s e köré szervezi verseinek szentivánéji kavargását.

Mert a gyönyörben, a szeretkezések zűrzavarában – csak figyelni kell rá! – megéri a befogadó csend igénye. A szerelem születése: „emberizű csókban olvad össze”. „A mindenség kézlegyintése”. „De a megértés ott mélyen mégis / a felismerhetetlenségig igaz”. A versek viharzásában ezt találok. Felfigyelek rá, látom: a férfi kiválasztja a partnerek közül az emlékezetre méltóakat. Keresi közöttük a kiemelhető társat. Bemutatja a kiválasztás csodáját.

Rádöbbenés a férfi-nő viszony kétarcúságára:

Játék

és

Passió

az életünk, amióta itt vagy.

„Fölé kell emelkedni minden 'én'- és 'te'-nek, kozmikus érzésekkel kell élni” – írja Turczi István *Mennyei egyetem* című regényében egy esztétikaelőadás szellemi summázataként. Ez a kiemelten tördelt szöveg szinte átkéredzkedik a versbe is, akkori ars poeticájának megfogalmazásaként. Íme a *Venus Vulgivaga* végső üzenete, egy versbe plántált intertextuális betéttel: a benne-lét és a felette-lét poétikai helyzetmeghatározásaként:

„Az Örök Gyöngy így fogadott magába,
miként a víz a fénysugárt fogadja,
anélkül, hogy megtörne simasága.”

„Elmozdult az idő.” Így – ponttal zárva a mondat. Mozdulatlan, pedig mozgást jelez. Ezzel az alkotói pozícióval összegezi Turczi István az európai ember szexuális felszabadultságának bemutatását. Utalva a hamletti „kizökkent időre” is, amely már nemcsak a leírást és tudomásulvételt, hanem éppen hogy a változtató cselekvést hívja ki a világirodalmi tudatban. Az „íráshoz való visszatérés” állapota a szenvedély, az érzelmek, a gondolkodás felszabadítását jelenti a szövegben, valójában a visszatérést az írás alapvető meghatározottságára, a morális alapok végig-gondolására.

* Részlet az *Öntörvényűen – Kortárs magyar költők rögeszmerendjei* (Parnasszus Könyvek, Budapest, 2019) című kötetből.

Kántás Balázs

A világgal való kíméletlen szembenézés derűje

Turczi István irodalmi munkásságáról

Kortárs magyar irodalmunk idősebb nemzedékének produktív, jelentékeny és sokoldalú alakja Turczi István. Többek között József Attila-, Magyarország Babérkoszorúja, Prima Primissima- és Pro Cultura Hungarica-díjas költő, prózaíró, drámaíró, műfordító, irodalomszervező, könyvkiadó és folyóirat-főszerkesztő, akinek mind szépírói teljesítménye, mind pedig irodalomszervezői munkássága kiemelkedő.

Turczi lassan negyvenéves irodalmári pályát tudhat maga mögött, ám mégis fáradhatatlanul alkot, írja egyik magas színvonalú, érdekes irodalmi művet a másik után, miközben az ország egyetlen költészeti tematikájú, igen nívós irodalmi folyóiratát, az évente négy alkalommal megjelenő *Parnasszust* főszerkeszti, illetve könyvkiadóként fiatal és kevésbé fiatal írók, költők könyveit adja ki tucattal. Hihetetlen munkabíráásért és önzetlen szorgalmáért az egész kortárs magyar irodalom hátlával tartozik neki.

A szerző műfordítói életműve önmagában is hatalmas, s olyan jelentős külföldi költőket fordított magyarra, mint például az izraeli Itamár Jáoz-Keszt, az amerikai Dale Carnegie, vagy az ausztrál Thomas William Shapcott, hogy csak néhány fontosabb szerzőt említsünk. Műfordítóként Turczi a legkiválóbb nyugatos hagyományokat követi, és mindig egyszerre törekszik a forma- és tartalomhűségre, a magyar nyelv és kultúra pedig számtalan olyan vers- és prózafordítást köszönhet neki, amelyekről legfel-

jebb csupán a bibliográfiai adatokból derül ki, hogy nem magyar szerző írta őket.

A szerző mindemellett kiváló kortárs magyar prózaíró, és ami ez irányú működését illeti, elsősorban a hagyományos történetmesélés híve, lineáris cselekményeket elmesélő prózai művei pedig olykor nem mentesek a mágikus realista jegyeiktől sem – elég, ha a *Minden kezdet, Szemérem* vagy *Deodatus* című regényére gondolunk... Íróként elsősorban az örök, halhatatlan témák érdeklik, mint a szerelem, a felnőtté válás, az öregedés és elmúlás, az emberek egymáshoz való viszonya. Örök témái ellenére azonban hihetetlenül egyéni látás- és gondolkodásmód jellemzi, prózai műveiben mindig történik valamilyen váratlan fordulat, mely a mindenkori olvasót mély elgondolkodásra, ön-reflexióra készíti... A mágikus realizmus mitikus elemei és a hétköznapi valóság kíméletlen láttatása prózai munkásságában egyszerre vannak jelen egészséges arányban. Turczi prózai műveinek nagy erénye, hogy a párbeszédetek szinte mindig realiztikusak és maiak, a szereplőket az olvasó szinte közvetlenül hallja, ezért azonosulni is képes velük. Regényeit, novelláit átlengi ugyanaz a finom, öncélú pajzanságba vagy ízléstelenségbe soha át nem csapó erotika, mely lírai életművében is jelen van – Turczi irodalmi munkásságának ugyanis elengedhetetlen összetevője a másik nem tisztelettel teli szeretete...

Noha a szerzőnek egyáltalán nem fő műneme-műfaja, elmondandó, hogy Turczi István drámaíróként is magas színvonalú alkotó, és nevéhez köthető számos dráma, illetve dramatizált rádiójáték, melyekben ugyanarról a kiváló cselekmény- és karakterteremtő, illetve meghökkentően hiteles párbeszédalkotó készségéről tesz tanúbizonyságot, mint prózai műveiben. Egyszerre tud továbbá nevetetni és megríkatni, feszültséget és (ön)íroniát teremteni, ahogyan az a jó dramaturgiai érzékkel megáldott írótól minden esetben elvárható....

Turczi István azonban – s talán ezzel ő maga is egyetért – mindenekeelőtt költő, s mennyiségileg a legtöbbet és talán a legjelentősebb műveit is a lírai műnemben alkotta. Költészete egyszerre

realista és humanista, noha hatalmas és diverzifikált költői életműve nem igazán sorolható be egyetlen irodalmi paradigmába. Kedveli a kísérletezést, számtalan költői hangnemben és formában képes megszólalni, mégis mindig következetesen önmaga marad.

Szepes Erika 2013-ban kismonográfiát publikált Turczi István költészetéről, melyben a szerzőt többek között az emlékezet és a hagyományörzés költőjének aposztrófálja, költészetét az *emlékezet-felejtés-megőrzés* hármasság folyamatára fűzve fel. Rávilágít arra, hogy Turczi István lírája mennyire *nem posztmodern*, hiszen többnyire korántsem agnosztikus vagy értelmezhetetlen szövegeket produkál, hanem nagyon is szervesen illeszkedik a modern költészeti hagyományhoz. Modernség és posztmodernség közé helyezi el líráját, kimutatva, hogy érzékeli ugyan a posztmodern kor problémáit, s költészetében – eredményesen – fel is használja a posztmodern stílusjegyeket, emellett azonban a nihilizmus korában is bizonyos értékek mellett erősen elkötelezett, modern világnézet olvasható ki verseiből. Az alanyiség alakzatát és az utazás toposzát vizsgálja Turczi költészetében, magányos lírai utazónak aposztrófálja a költőt, aki lényegében önmagához érkezik vissza verseiben. Líráját megkísérli elhelyezni az *új-szenzibilis*nek nevezett poétikai térben, majd rávilágít, hogy Turczi még a XXI. században is mintha hinne az öröklétben és a transzcendensben, ezzel ugyancsak szembefordulva a posztmodern kor és paradigma(rendszer) szinte kötelező értékvesztettségével.

Szepes Erika többek között elemzésnek vetette alá Turczi István szójátékait, s arra a következtetésre jutott, hogy esetében jórészt nem öncélú, posztmodern nyelvjátról, sokkal inkább a modernség irodalmi tradíciójához köthető *szómágiáról* van szó. Legutóbbi verseskötetei közül *A változás memóriája* és a lírai főműveként is aposztrófált *Üresség* című könyvével Szepes megítélése szerint többek között Rilke poétikájához tér vissza. Költői beszélője szinte a végletes magány állapotában leledzik ugyan, ám ez *teremtő magány*, melyben/melyből egész autonóm világot képes létrehozni.

Turczy minden általa alkotott irodalmi műben értéket képvisel egy értékvesztett történelmi időben; a posztmodern vagy inkább már a posztmodern utáni korban is *modern*, azaz tulajdonképpen értékőrző költészetére ez pedig halmozottan igaz. Szepes Erika meggyőzően mutatja ki a szerző irodalmi munkásságában a *jelentés*, *személyesség* és a *képviseletiség* jelenlétét a posztmodern szélsőséges értékpluralizmust hirdető korban. Turczy Istvánt a modernség hagyományához visszanyúló, verseiben sokrétűen megnyilatkozó, ám mindenképpen értékőrző költőnek látja és láttatja, és e megállapítást bátran vonatkoztathatjuk a szerző legutóbbi, *Üresség* című verseskötetére is, mely a költő szándéka szerint is lírai főmű.

Fény és sötétség, remény és reménytelenség, teljesség és üresség, személyes és közösségi létezés, individualizmus és egyetemesség – ezek a nagy, a költőket az ősidőktől kezdve foglalkoztató ellentétpárok Turczy István elégiko-szimfóniájának központi motívumai. Nehéz az *ürességről* mint filozófiai, pszichológiai, társadalmi fogalomról a huszonegyedik században úgy verset írni, hogy a szöveg ne fulladjon közhelyhalmozásba. Az egyetemes humanizmust képviselő, mindenkiért és mindenki helyett megszólaló, a posztmodern korban is részben a modernség értékőrző hagyományának nyomdokain járó Turczy Istvánnak azonban mindez meggyőzően, nagy erudícióval sikerült. Az *Üresség* kétségtelenül jelentős, egyetemes értékeket közvetítő, értelmezési lehetőségekben páratlanul gazdag darabja mind a kortárs magyar költészetnek, mind Turczy István lírai életművének. Ebben, de lényegében minden művében Turczy utazásra invitálja mindenkori olvasóját, melynek révén mind az őt körülvevő világhoz, annak paradox ürességéhez és teljességéhez, mind pedig önmagához, belső teljességéhez és ürességéhez közelebb juthat. Csupán rajtunk, olvasókon múlik, követjük-e a költőt a mély jelentést hordozó szavak útján.

A szerző monográfusai közül Szepes Erika, Kabdebó Lóránt vagy Vilcsek Béla is leírta már a *tragikus derű* fogalmát, amely Turczy István irodalmi műveinek hangulatát, üzenetét, világát

jellemzi. Habár nagyon változatos prózai, drámai, és elsősorban lírai életműről beszélhetünk, úgy vélem, ez az, amivel az életmű a leginkább jellemezhető... Turczi ugyanis kíméletlenül leír és elemez, legyen szó prózáról, drámáról, líráról, az embert és az őt körülvevő világot mindig pontosan és analitikusan értékeli, olvasóját pedig mindig szembesíti a kíméletlen diagnózissal. És hát, valljuk be, az ember és az őt körülvevő világ, ha egy kicsit is ismerjük, olyan sok öröme és boldogságra – főként így a huszonegyedik században – okot éppenséggel nem ad, pesszimizmusra és aggodalomra annál inkább. Turczi irodalmi műveinek mindenkor beszélője azonban gyakorlatilag sohasem pesszimista – mindig megőrzi derűjét a kétségtelenül tragikus megállapítások ellenére is... A világgal és önmagunkkal való derűs szembenézés képessége, a minden körülmények között megőrzött optimizmus, a gyorsan és kiszámíthatatlanul változó korszakban is stabil értékekhez való ragaszkodás pedig olyan tulajdonsága Turczi István irodalmi életművének, amely a kortárs irodalmon belül azt mindenképpen egyedivé és értékessé teszi.

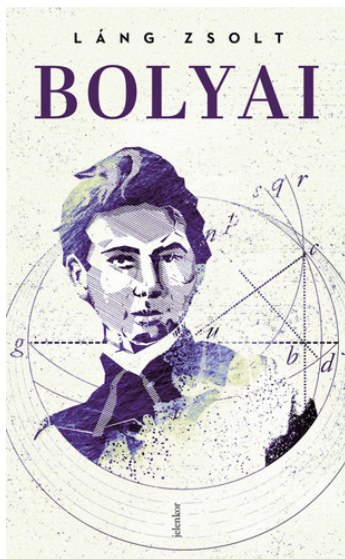
Fűzfa Balázs

Semmiből mindent?

Lássuk be, nagy adósság volt ez: valakinek végre már meg kellett írnia a „Nagy Bolyai-könyv”-et. Itt van egy ekkora téma, amely az asztalon hever, a kézenfekvőnél is kézenfekvőbb, és másfél évszázadot kell várni, amíg valaki veszi a bátorságot, s nekiáll? Állítólag Esterházy Péternek is szándékában állt, de ez csak szándék maradt. Pedig ő matematikus volt, bizonyára értette volna az életmű lényegét a gyakorlatban is, és nemcsak elméletben lett volna tisztában annak nagyságrendjével, mint mi, naiv olvasók.

Láng Zsolt is érezhetően otthonosan beszél a matematika nyelvét, és van még egy óriási előnye: marosvásárhelyi lévén a város minden szegletét ismeri. Nemcsak tudja, hol van a régi Nagyvásártér, hanem mindennapi létezésének is része ez a hely, mint ahogyan a Bolyai Farkas utca is, meg a Bolyaiak kettős szobra. (Furcsa módon Bolyai János utca ma sincs Marosvásárhelyen.)

A fiatal zseni klasszikus önreflexiója így hangzik a nem-euklideszi geometria megalkotása után: „A semmiből egy új, más világot teremtettem.” Kétségtelenül a semmi és a minden hátrávidékein bóklászik az, aki Bolyai János örökével próbál párbeszédbe elegyedni. – Mindazonáltal érdekes az is, hogy lényegében ugyanabban a korban egy magyar költő, Csokonai Vitéz Mihály is megfogalmazza e kijelentést, csak éppen a költőkről szólva: „[ti. a költő], [m]időn teremt új dolgokat / s a semmiből

világokat” (*A Magánossághoz*, 1798). Azaz nemcsak a matematikában, hanem az irodalomban – és nyilván más tudományos és művészeti területen – is fölmerült a semmi és a minden egymáshoz való viszonyának kérdése a XIX. század elején.

Láng Zsolt többször is tiszteleg szövegével Esterházy Péter emléke előtt – a regény általa teremtett alapformája is a *Termelési regény* (*kisssregény*) narrációs megoldására emlékeztet, csak itt éppen nem egymás után következnek az alpmű és a reflexió szövegegyesége, hanem ezek fejezetenként fűződnek egymásba (a fejezetek számozása a prímszámok sorozatát követi).

Két regényt olvasunk tehát, amikor kézbe vesszük a *Bolyait*. Ez a megoldás bizony már-már közhelyesnek mondható ama *Termelési regény* óta (hogy korábbi példát, Sinkó Ervin *Egy regény regénye* című alkotását ne is idézzük még az 1930-as évekből). Mégsem veszik el azonban az író a közhelyes megoldásokban, hanem egyre inkább azt érzi az olvasó: mindkét szövegréteg olyan erős, hogy önmagában is megállna regényként. Ezért aztán inkább az vetődhet fel kérdésként: érdemes volt-e egy igazán súlyos Bolyai-regény szerkezetét megbontani a jelenbeli, szerzői (ön)reflexió rétegeivel? Hátha jobb lett volna a *Bolyait* meghagyni a Bolyaiak regényének? Mert Bolyai János és édesapja, Bolyai Farkas élettörténete annyi drámát rejt magában, hogy minden más réteg bevonása csak gyengítheti ennek a drámának az erejét?!

A válaszom határozott nem. Ez a regény ugyanis nem Bolyai János és Bolyai Farkas mégoly tanulságos életét szeretné bemutatni. Ez a regény Láng Zsoltról, illetve az általa teremtett elbeszélőről szól. Arról a küzdelemről, melyet ez az elbeszélő – miközben az élet apró-cseprő dolgaival van elfoglalva egy svájci kolostorban, ahol ösztöndíjasként él, és írja a Bolyai-regényt – folytat önmagával és az „anyag”-gal, amely valóban a végtelenséggel párhuzamos gazdaságú.

A két Bolyai életének olykor naturalisztikusan részletező és ki-méletlen ábrázolása, a korabeli Marosvásárhely érzékletes leírásai, a két főszereplő körül élő mellékalakok rajza mind-mind arra

biztat bennünket, hogy magunk is próbáljuk megérteni ennek a két zseninek egymáshoz és a világhoz való viszonyát, de legfőképpen azt, hogy egy író miképpen igyekszik érzékletes nyelvi formát adni százötven évvel később élő emberek számára az ő múltbéli akarataikról, vágyaikról, gondolataikról.

A múlt világa persze egészében rekonstruálhatatlan és megérthetetlen, ha racionálisan szemléljük az akkor élőket és világukat – de talán megsejthető az egykor volt mindenségből valamennyi, ha nem a száraz racionalitás, hanem a spontán létezés mezői felől tekintjük az akkori főszereplőket és körülményeiket.

Lehetséges, hogy ez a Bolyai-regény nem az a Bolyai-regény, amelyet sokan vártak, de az biztos, hogy formátumos, nagyívű alkotás Láng Zsolt könyve. Emberfeletti a küzdelem, melyet a szerző a két Bolyaival folytat, ám nem kínkeserves. Sokkal inkább örömteli és katarzissal biztató, gótikusan elegáns szókatedrális.

Láng Zsolt: *Bolyai*. Jelenkor, Pécs, 2019.

Kis Petronella

Torzult elmék

Bartusz-Dobosi László esszékötete nem véletlenül ért meg idén már második kiadást is. Sokakat foglalkoztató témát boncolgat: az örület különféle, magyar és világirodalmi ábrázolásmódjait gyűjti össze. A téma azért is fontos, mert még mindig számtalan tévhit kering a köztudatban az elmebetegségekkel kapcsolatban, és a szerző ezeket is igyekszik eloszlatni. Felhívja rá a figyelmet, hogy a társadalom egyrészt hajlamos az általánosításra és a különböző kórképek összemérésére, homogén masszaként szemlélésére (részben a médiának köszönhetően), másrészt a pontos információk és a tapasztalat hiányában sokan irtóznak az elmebetegségben szenvedő emberektől, mert agresszív, őrzöngő szörnyszülöttként tekintenek rájuk, holott egészséges embereknél is előfordulhatnak olyan sokszerű hatások, traumák, melyek szélsőségesen felborítják lelkiállapotukat.

A „normálist” az abnormálistól nem választja el olyan éles határvonal, mint gondolhatjuk. Ezek az előítéletek pedig egy leegyszerűsített, sematikus látásmódot eredményeznek, melyek táplálják a másságtól, az érthetlentől való rettegést. A kötetbe bekerült néhány olyan mű is, mely nem kapcsolódik szorosan az elmebetegségekhez, de főhősük valamilyen testi vagy értelmi fogyatékkal küzd: Francois Mauriac *A kis idétlen*, Daniel Keyes *Virágot Algernonnak* vagy F. Scott Fitzgerald *Benjamin Button különös élete* című műve. Ezek is megmutatják „a társadalomban jelen lévő idegenkedést, elutasítást mindennel és mindenkivel szemben, aki más, mint a megszokott”.

Bartusz-Dobosi László három csoportra osztva rendszerezi a szerzőket és műveiket. Az elsőbe azok tartoznak, akik úgy írtak

az örületről, hogy nem szenvedtek elmebetegségben, a másodikba a „papíron is igazolt” esetek, a harmadikba a mesterséges szerek (alkohol, dohány, drogok) hatása alatt alkotók. A szerző elismerésre méltóan széleskörű vizsgálódásokat végzett az irodalom és a pszichológia terén is, hiszen azon túl, hogy több korszak műveit tanulmányozza, az „*akik maguk is érintettek*” fejezetben szereplő szerzőkről azt is feltárja, pontosan milyen fajta elmebetegségben szenvedtek (skizofrénia, mániás depresszió, oligofrénia stb.), és mik az adott betegségre jellemző tünetek, viselkedési formák. Ezeket pedig összeköti bizonyos műveikkel, amelyekben megmutatkoznak félelmeik, zavarodottságuk.

A befogadó dolgát azonban megnehezíti az elé tárt információ-mennyiség. Ebben a témában megszámlálhatatlanul sok szépirodalmi mű született már, a szerző pedig említi is, hogy a teljesség igénye nélkül kívánja szemlézni ezeket, így érdekesebb lett volna jóval kevesebb szerző munkásságát tanulmányozni, azokat viszont mélyrehatóbban. Egy-egy írónak, költőnek ugyanis általában nem szentel többet egy-másfél oldalnál, ekkora terjedelemben pedig (melyben sokszor több műre is kitér, idézetekkel együtt) nem lehet alapos elemzést végezni. Így többnyire a szerzőkről nem derülnek ki olyan információk, melyek újdonságként hatnának, és a művekről is alig tudunk meg mást rövid tartalmukon kívül. A művekből vett idézetek és a tárgyyszerű megállapítások aránya el is billen előbbieik javára, például az *Aludni szeretnék* című Csehov-novellánál, Günter Grass *Bádogdobjának* elemzésénél vagy Sylvia Plath-nál.

Bartusz-Dobosi mind a három említett csoportot elsősorban az alapján vizsgálja, hogy a felsorolt írók, költők mennyire képesek hitelesen írni a tébolyról. Úgy gondolom, számos, ennél fontosabb szempontot lehetett volna alapul venni – hiszen a szépirodalmi művekben mindig jelen vannak fikciós elemek –, de a legtöbbször az sem derül ki egyértelműen, maga a kötet szerzője hitelesnek tartja-e az adott művet. Kevés esetben von le erre vonatkozó következtetést, de ahol megteszi, ott sem igazán okoz meglepetést, egybevág a kötet olvasójának feltételezhető hipotézisével: az elmebetegségben nem szenvedő írók nem tudnak hitelesen alkotni a

témában, míg az érintettek igen, a mesterségesen delíriumos állapotba kerülők között pedig mindkét esetre találunk példát.

Leginkább a vizsgált művek ábrázolásmódjának mélyrehatóbb elemzését hiányolom a kötetből, sokszor nem ez alapján minősít hitelesnek egy művet, hanem, mint például Mary Jane Ward *Kigyóveremének* esetében: „*A műnek vitathatatlanul van egy kis naivitása, miközben hitelességéhez sem férhet kétség, hiszen olyan alkotó tollából kerül papírra, aki ténylegesen átéli azokat az eseményeket, amiket leír.*” Pusztán emiatt nem lehet hiteles egy alkotás, hiszen a formai kivitelezés és azok az eszközök, melyekkel gondolatainak súlyt ad egy szerző, legalább ennyire fontosak – ennek hiányában mit sem ér pusztán az átélt élmény. Így a párhuzamok feltárása a szerzők élete és műveik között – Csehovnál, Bulgakovnál, Adynál, Jeszenyinnél – nem elég a hitelesség bizonyítására. Sokkal meggyőzőbb az érvelés Gogol *Egy örült naplója* kapcsán, melyet érdemes lett volna alaposabban tanulmányozni: „*Művének hitelességét nemcsak saját érintettsége folytán hangsúlyozhatjuk, hanem a miatt a zseniális megoldás miatt is, mely szerint remek érzékkel ötvözi a társadalmi szatíráz az egyéni tragédiával.*” Vagy Dosztojevszkijnél: „*Személyiségábrázolásai olyan mélyreható ismeretekről vallanak, amelyek orvosi szakkönyvekben is megállnák a helyüket.*” Szintén nem szerencsés, hogy a szerző a szépirodalmi művek között vizsgálja a hitelesség szempontjából Charles Lamb eszéit is, és akadnak hibák is a kötetben: például Csáth Géza születési neve (Brenner József) a róla szóló részben és a névmutatóban is hibás szerepel (Brenner Jánosként).

Összességében tehát még mindig számos lehetőség lappang a téma kiaknázásában. Érdemes lenne a későbbiekben például azt vizsgálni, hogy az adott csoporthoz tartozó szerzők műveiben milyen – akár egymástól átvett, akár egymástól független – közös vonások, hasonló poétikai eljárások szerepelnek, vagy melyek azok az eszközök, melyekkel valamelyikük egyedibbet, kirívóbbat, elismerésre méltóbbat alkotott író társainál az elmebetegségek működését illetően.

Dr. Iványi Márton

Végállomás: a sötétség mélye

Dacia Maraini könyvének eredeti címe szó szerinti fordításban *Az utolsó éjszaka vonata* (olaszul *Il treno dell'ultima notte*). A Budapest szó a magyar és az angol fordításban jelenik meg mint az utazás végállomása. A könyv egyszerre tárgyalja a XX. század nemzetiszocialista és kommunista rendszerének emberiség elleni büntetteit – ebből a szempontból széles horizontú, hiánypótló alkotásról van szó. A címadás ugyanakkor annyiban félrevezető, hogy a cselekmény nem lineáris, „kötött pályát” követ, és mind konkrét történetekben, mind absztrakciók terén túlmutat Budapesten.

„Azt kérdeztem magamtól, mit keresek itt, és szívemben olyan riadalom támadt, mintha kegyetlen és képtelen – emberi tekintet számára tilos – rejteknek birodalmába tévedtem volna.” A mottóval, a lengyel–angol Joseph Conrad gondolatával a szerző megnyitja a regény antropológiai és történelmi távlatait, filozófiai mélységeit. A főszereplő Amara a második világháború során eltűnt gyermekkori szerelme, Emanuele Orenstein után kutatva eljut az '56-os forradalmi Budapestre és egyéb, az Orenstein család tragédiájához kapcsolódó színterekre, mígnem – folytatva az iménti Conrad-mottót – amit felfedez, az „*Borzalom! Borzalom!*”

„Nem ismered a dolgok legalját, azt, amikor az ember önmagától is undorodik. Mi is hóhérok voltunk, az erősebb a gyengébb ellen” – vallja az átélt traumák miatt a világtól elidegenedett túlélő, akivel találkozik Amara. A nevét Emanuele-ről Peterre változtató férfi visszaemlékezése ott folytatja a gondolatmenetet, ahol a gyermekkori levelezés 1942 nyarán, a łodzi gettóban félbeszakadt. Az iszonyatos vallomás egyszerre juttathatja az olvasó eszébe Orwell 101-es szobájának kegyetlen embertelenségét, a „halálraítélt” ifjú Ippolit elkeseredettségét Dosztojevsk-

kij *A Félkegyelműjében*, Hrabal *Jarmilkájának* realista, mégis banalizáló szadizmusát, illetve Andrzejewski *Hamu és gyémánt* című könyvének morális konfliktusait. Maraini az intertextualitás segítségével a haláltáborokat „földi pokolként” jeleníti meg Dante *Infernó*jának sorait idézve, amikor a főszereplő az egykori auschwitzzi tábor bejáratához ér. E metaforikus pokol összeér a conradi sötétséggel és a történelem során már számtalanszor diadalmaskodó kegyetlenséggel, melyet Szerb Antal „*alacsony tömegösztönök*”-ként¹ említi.

Noha a népirtásról könyvtárnyi mű született már (elég Lin Jütang *Egy múló pillanat a mandzsúriai emberiség elleni bűntettek* című kötetére vagy Franz Werfel *A Musza Dagh negyven napjára* gondolnunk), jóval kevesebb azon szépirodalmi igényű alkotások száma, melyek áldozatok vagy bűnösök tollából származnak a második világháború idejéből: ilyen szerző például Nagy Lajos, Günter Grass, Norman Mailer, Marta Hillers,² Kertész Imre vagy Tadeusz Borowski. (Kertész 1944–1945-ben volt Auschwitzban, Borowski pedig 1943 és 1944 között előbb szintén ott, majd 1944–1945 között Dachauban).

Tőlük eltérően a gyermekként japán internálótáborba helyezett Dacia Maraini nem járt a náci haláltáborokban. A regényben Emanuele Orenstein – hasonlóan Tadeusz Borowskihoz – saját vallomása alapján nemcsak áldozat, hanem elkövető is. Rá nem érvenyes Czeslaw Miłosz meglátása, aki szerint a „*koncentrációs világban*” az emberek számos esetben képesek voltak a szolidaritásra,

¹ Szerb Antal: *A világirodalom története*. Magvető, Budapest, 1980. p. 737.

² Noha Günter Grass esetében azonosítható a Waffen SS-kötelékeiben való szolgálat, az itt felsorolt szerzők javarészt az áldozatok közé tartoznak. Nagy Lajos a második világháború viszontagságait a budapesti ostrom idején írt *Pincenapló*ban örökíti meg, Norman Mailer *Meztelenek és holtak* című regényét az amerikai hadseregben eltöltött idők ihlethették, Marta Hillers *Egy nő Berlinben* című művében pedig a Berlinbe bevonuló szovjet katonák fegyveres tevékenységéről és hasonló incidensekről számol be.

sőt, akár a legtisztább önfeláldozásra is, hiszen előfordult, hogy valaki az életével fizetett azért, hogy megmentsen másokat.³

A huszonnyolc évesen aggastyán benyomását keltő Emanuele brutális emberkísérleteken is átesik a táborban, nem csoda, hogy e történések hajlamossá teszik az önpusztításra. Helyzete hasonlít a tüdőbeteg Ippolit Tyerentyevéhez és Borowskihoz. Utóbbi azért vet véget életének, mert mélységesen csalódik a kommunista rezsimben. Ám míg az ő bizalmuk nem rendül meg a körülöttük élőkben, Emanuele agressziója a külvilág ellen is irányul: *„Mi lett az általad hőn szeretett, ostoba fajankó ifjú Emanuele Orensteinből? (...) Meghalt és eltemették, és te nagyon rosszul tetted, hogy megpróbálsz feléleszteni. Mert a halottak nem beszélnek, ha beszélnek, akkor köpnek, és ha köpnek, akkor mérgeznek?”*

Emanuele poszttraumája emlékeztet az életben maradásért vívott küzdelem, illetve a fájdalom súlya alatt lelkileg összeroppant Winstonra és a többi szereplőre Orwell 101-es szobájában. Beszámolója Antoni Kossecki visszaemlékezését idézi fel a *Hamu és gyémánt*ban. A Gross-Rosent megjárta náci kollaboráns, aki akár fogolytársai élete árán is biztosítani akarta sajátját, így vall tapasztalatairól és cselekedetei indítékairól: *„A táborban tulajdonképpen megvolt (...) az életnek csaknem minden helyzete, minden érzés, minden szenvedély, s mindez hihetetlenül összesűrítve, hallatlan feszültségben. És még egy... bármi történt is ott, minden a haláltól alig egy lépcsőnyire ment végbe. Az egyetlen igazi erőfeszítés, amely valóban minden embert megszállt és éltetett, ebben az állati vágyban összpontosult: túlélni.”⁴*

Csakhowy Emanuele – ellentétben Kosseckivel, Winstonnal és a 101-es szobát túlélőkkel – felismeri cselekedetei súlyát. Rá nem

³ Borowski figyelme az állatként élni akaró emberre és a „koncentrációs társadalom”-ra összpontosul. A foglyokat kötelezi egy bizonyos etika: másoknak csak akkor szabad ártani, ha ők is ártottak nekünk. Ez íratlan törvény. Ezenkívül mindenki úgy menti a bőrért, ahogy tudja.

⁴ Andrezejwski, Jerzy: *Hamu és gyémánt*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973. p. 102.

közönyös vagy fásult állapotban találunk a regény főszereplőit, az általa tanúsított erőszakos viselkedés önmaga és a világ megvevéséből is fakad. Nem érez együtt az 1956-os forradalmát és szabadságharcát vívó Budapesttel sem: „*Nagyon jól tették a szovjetek, hogy rendet csináltak.*” Amara és a vonatúton megismert, félig magyar származású Hans vitába szállnak vele, jelezve, hogy ők a Budapesten vérbefojtott „*népfelkelést*”, a kommunizmust élték túl. Maraini részletesen tárgyalja a magyarországi véres, heroikus eseményeket. A könyv megeleveníti a közép-európai régió áldozati és elkövetői sorsainak forgandóságát. Ennek „arkhimédészi” dinamikája hasonlít a kortárs lengyel drámaíró, Tadeusz Słobodzianek *Mi osztályunk* című művéhez. Akár a színdarabban, a *Végállomás Budapestben* évek múltán is emberi konfliktusokat eredményez a történelmi fejlemények továbbgyűrűzése.

Érdemes kitekinteni a holokausztirodalom más kiemelkedő alkotásaira is. Kertész Imre *Sorstalanság*ában a táborlét pusztán „*unalom, együtt ezzel a furcsa várakozással*”, melynek tétjét a kimondott szavak szintjén banalizálja az elbeszélés módja, ahogyan a karakterek, például olykor Citrom Bandi kedélyes-közhelyes megnyilvánulásai is: „*valahogy mindig lesz, mert úgy még sosem volt, hogy valahogy ne lett volna.*”⁵ A sorstalanság tudatát a mindentől és mindenkitől való elidegenedés kíséri, ami „*elandalító, kellemes érzést*” hagy maga után Kertész iróniájában. Tadeusz Borowskiánál az emberiség póré, lefoszlott róla a jóérzés, amely csak addig tart, amíg hat a civilizáció erkölce (v. ö. Conrad 2011), így mintha már nem is lenne min felháborodni. A bűntárs szemével láttatott események gépiessé teszik az embert, akiből hiányzik az empátia, és a cinkosság fogalma is kiüresedik.⁶

⁵ Mindez nem szab gátat annak, hogy a könyv a túlélő fiatalember metafizikai-bölcseleti mélységű okfejtésében csúcsonadjon ki, amelyben megjelenik a determinizmus-fatalizmus örök vitája is („ha sors van, akkor nem lehetséges a szabadság (...) ha viszont szabadság van, akkor sors nincs (...) akkor mi magunk vagyunk a sors”). Kertész Imre: *Sorstalanság*. Magvető, Budapest, 2016. p. 330.

⁶ Milosz, Czesław: *A rabul ejtett értelem*. Európa, Budapest, 2011, 180–181.

Maraini e szerzők elbeszéléseivel szemben fordított utat jár be. A nemzetiszocializmus földi poklának alapvetésétől indul, amit rávetít a szereplők visszaemlékezésének állomásaira és a párhuzamosan kibontakozó eseményláncolatra. Auschwitz-Birkenau rémképe a cselekmény kezdetétől hangsúlyosan jelen van a viszontlátás drámai epizódjában tetőzve, az infernó-jelleg kifejezettsége, didaktikus hangsúlya mindvégig meghatározó.

Miközben a könyv közvetlenül jeleníti meg azokat a „tanulmányokat”, amelyekre Borowski és Kertész művei „rávezetik” az olvasót – utóbbiak különleges szellemi és szépirodalmi értékét is éppen ez az áttételesség adja –, végeredményben a sötétség végtelen mélysége, avagy az egyéni és közösségi létezés és a lélek kegyetlensége tárul fel mindegyik műben.

Emanuele-t 17 évesen deportálják, mindössze három évvel idősebb ekkor, mint a *Sorstalanság* Köves Gyurija. Kirohanásának legsúlyosabb állítása: „*Mindent meg lehet tenni a túlélésért, és ez a legundorítóbb végzet.*” Ez a lélektani mozzanat végérvényesen összeköti a túlélőt Kertész névtelen áldozataival csakúgy, mint a kollaboráns Stubendienstekkel és Blockältesterekkel vagy épp Borowskival, aki egyetlen mondatba sűríti ezt a gondolatot: „*Élni akarok, ennyi az egész.*”⁷

A Conradot és Dantét kimondottan megelevenítő intertextusok hatásai, valamint az 1956-os forradalom eltiprásának elhelyezése az önkényuralmi rendszerek nemzetközi emlékezetében nagy erénye a könyvnek. Bölcséleti mondanivalója szintén elgondolkodtató, még akkor is, ha a mű elbeszélői összhatása nem vetekedhet olyan közép-európai szemtanúk, mint Borowski naturalis, emberszeretetből fakadó nihilizmusának eredetiségével vagy Kertész finoman megmunkált iróniájának szellemességével.

⁷ Borowski, Tadeusz: *Kővilág. Válogatott versek és elbeszélések.* Múlt és Jövő, Budapest, 1999. p. 230.

Stenzky Cecília két írása

Feminizmus a magyar népmesékben

Az írásbeliség előtt az irodalom a kimondott szavakban létezett: dalokban, varázslásban és történetekben. Aztán két irányban haladt tovább az írásbeliség megjelenése és az emlékezet rövidülése után. Egyrészt a dalokban, ahol a dallam és a líra szétvált egy idő után (és most újra közeledni próbál egymáshoz minőségi dalszöveggel, versek megzenésítésével); másrészt a történetmondásban, ahol megmaradt a változékonyság a hagyományban, illetve a közösségi alkotás és az egyéni invenció egyensúlya.

A mesemondás (angolul kifejezőbben hangzik: storytelling, történetmondás) új hulláma van jelen a világban, és egyre jobban Magyarországon is. Zalka Csenge Virág, aki a nemzetközi mesemondás egyik nagy hazai úttörője, *Ribizli a világ végén* című könyvében tulajdonképpen klasszikus magyar népmeséket ír újra.

A kötet blogjából (tarkabarka.blogspot.com) indult, ahol Feminista Magyar Népmesék címmel írt egy sorozatot hétről hétre. A szerző bevallása szerint: „Szeretnék a sorozatba kevésbé ismert, a »Magyar Népmesék« kánonból kieső történeteket felkutatni, amik feminista értékeket, minden nem számára egyaránt fontos és előre mutató üzeneteket tartalmaznak.” Zalka Csenge túllép a szokásos Benedek Elek–Illyés Gyula-féle kánonon, és gyűjtésekből, eredeti felvételekből és lejegyzésekből több variációt is megmutatva tár eléink egy-egy témát.

A mesemondók a történeteket nem magolják be, hanem mind-egyiknek utánakutatnak, kidolgozzák őket, alaposan körüljárva az adott mesetípus variánsait, majd az aktuális közönségnek fejből, saját szavakkal mesélik el önálló változatukat. Egyéni invenció ez a hagyományos szerkezeten és kereteken belül – s mindez újra nyomtatásban (hiszen ez a mai világ fő információforrása).

Ezek a történetek azonban nem arra valók, hogy megmerevedjenek a papíron: megmutatják, hogyan lehet életre kelteni és a jelenbe hozni a régi történeteket, melyek egy egészen más világban születtek, s amelyek nagy része mégis örök érvényű a benne foglalt szimbolikának köszönhetően. Hogy az, aki meséli a történeteket – valamennyiünk közös örökségét –, maga is a „nép” tagja.

A kötet sajátossága, hogy kevésbé ismert népmeséket is összegyűjtött, például a lányról, aki nem akar boszorkány lenni, vagy az okos lány helyett okos fiú bukkan fel Mátyás király mellett. Aki olvasott már szövegközlőtől származó gyűjtést, az tudhatja, hogy nyomtatásban igen nehéz ezeket értelmezni a nyelvjárási szavak és betűk miatt, vagy mert a rögzítés során tényleg szó szerint mindent leírtak, még azt is, amikor a történet furcsa kanyarokat vett, vagy következetlenségeket tartalmazott. Nem véletlen, hogy Benedek Elek, Arany László, Illyés Gyula átfogalmazták némileg a történeteket, hiszen írásban valóban máshogyan viselkedik egy nyelv. A szerző azonban arra biztat, hogy aki nem hiszi, járjon utána, vagyis sokkal több gazdagság van a néprajzi gyűjteményekben, mint elsőre gondolnánk. Ezzel a kötettel megspórolta nekünk a munka egy részét, hiszen a mesemondás, illetve az újramesélés során befogadhatóvá csiszolódtak és ismertté válhatnak ezek a kevésbé népszerű történetek is.

A kötet alcíme – *Régi magyar népmesék mai gyerekeknek* – nem utal a feminista vonalra, de nem is baj, hiszen nem az a lényeg, hogy a királylány is lehet aktív főhős – azon már túl vagyunk remélhetőleg. Hanem bármely mese szólhat bármelyikünkéről, és ezek a történetek nyelvileg és tartalmilag egyaránt szólnak a mai gyerekekhez. Nem azért, mert, mint a kortárs gyerekirodalom, panelházak, telefon és egyéb modern dolgok van-

nak bennük, hanem mert szimbolikusan a belső világunkat ábrázolják. A gyermekeket pedig az élıszóban rejlő személyesség, illetve könyv formájában a képiség ragadja meg, ami miatt közel érezhetik a történeteket saját világukhoz.

Persze, ha úgy vesszük, felnőtt szemmel nézve elég „kemény”, vagy minimum meghökkentő témák is előfordulnak. A mérgező családtól, bántalmazó férjtől vagy zaklató apától való elmenekülés. A csonka családban való felnövés. A gyermekek megátkozása és annak küzdelmes feloldása. A férfiúi-apai vagy zsarnokanyai önkény legyőzése, a szabad párválasztás, a féktelen erők megzabolázása, vagy a láthatatlan munka felszínre kerülése. És van nők közötti együttműködés is, sőt, barátság. Egészséges és egyenrangú kapcsolat férfi és nő között. Női táltos. Női bajkeverő. Hétszepségű nő. A másik ember belső lényének meglátása. Két feleség, békében. Egymás támogatása.

„*Ha volt már táltos lányunk, harcos lányunk, okos lányunk, túlélő lányunk, és tanult lányunk, akkor a trickster lány* sem maradhat ki a felhozatalból*” – mondja Zalka Csenge, ízig-vérig azonosulva valamennyi, változatos főhősével.

Láthatjuk, a témák végtelenül modernnek. Annyiban pedig hasonlítanak a gyermekirodalom gyöngyszemeihez, hogy a főhősök gyakran nevesítve vannak, nem pusztán királyfiként-királylányként utalhatunk rájuk, ezzel talán könnyebben azonosíthatók a gyerekeknek.

Zalka Csenge Virág történeteinek nem titkolt célja, hogy ne maradjanak papíron, hanem forrásul szolgálhassanak mesemondóknak, szülőknek, tanároknak. A könyv ugyanis a szülőnek is szól, aki felolvassa, hiszen a népmesék időtlen idők óta a felnőtteknek szoltak a felnőttek problémáiról, és csak az utóbbi száz-kétszáz évben kerültek a gyerekszobába. A gyerekeket azonban nem kell féltetni. Inkább a felnőtteket – hogy nem találjanak vissza a gyökereikhez.

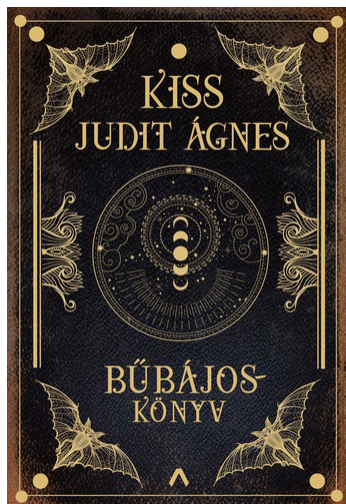
* A trickster lázadó, a szabályokat áthágó karakter a hagyományos történetekben.

Modern óda a nők erejéről

Mondhatnánk, hogy kézikönyv modern boszorkányoknak, de Könyves Kálmán királyunk jó ideje megmondta, olyanok nincsenek, pontosabban ne essék szó róluk. Akkor talán füveskönyv avagy tudástár? Ahhoz nem elég specifikus, bár vannak benne receptek, de bizonyára azt gondolta a kiadó, nincs olyan bolond, aki kipróbálja ezeket – ha mégis, csakis saját felelősségére tegye. Szépirodalmi esszesorozat a nők helyzetéről a világtörténelem bármely időszakában? Esetleg fikcióba ágyazott, önéletrajzi ihletésű regény?

Kiss Judit Ágnes *Bűbájoskönyve* ezek közül bármelyik lehetne, de ha azt mondanánk, hogy mindezek összessége, az sem fedné a valóságot. Megrendítő könyv, beszippantja az olvasót annak ellenére, hogy története alig van. A titka talán a beavatás: mintha az „utolsó boszorkány” tanítványául szegődnénk a könyv végére. Anyáról lányára öröklődő tudást oszt meg velünk a szerző, ebben rejlik a szöveg ereje: mert mint a gyermek a meséből, mindenki annyit fogad be belőle, amennyire képes az adott élethelyzetben és intellektuális szinten.

„Évezredekken át a nőből csak a szűz és az anya volt elfogadott a férfiak uralta társadalomban. Pedig a kettő között történik valami nagyon fontos: a nő szexuális lénygé lesz. Gyönyört ad és gyönyört érez. Ez a zabolátlan szabadság ijesztő (...) Erről a vadságról jobb nem beszélni, nem is tudni! Csak használni vagy épp kihasználni. Ezt a vad, szenvedélyes nőt jobb nem szabadon

engedni. Túl erős.”

Súlyos szöveg ez, időnként le kell tenni, és megemészteni. Úgy is fogalmazhatok: vigyázat, veszélyes könyv, csak érett felnőttek olvassák! A szerző ugyanis szabadon és keményen megfogalmazza véleményét a világról, a nők helyzetéről, a férfiak vélt vagy valós erejéről, a szöveg pedig felzaklathatja olvasóját, mert oly sok minden igaz benne. Ez tulajdonképpen a NŐ hatalmas költeménye próza formában. Bűbajos létről való beszéd, mítoszszlatás a boszorkányság körül, egyúttal viszont mítoszteremtés is. Már a könyv legelső oldalán nyilvánvalóvá válik, hogy valamennyiünkről szól: *„Mert igazán csak egy boszorkány tud szeretni. Akinek tudása van hozzá. Akinek szabadsága van hozzá. Anélkül vágyakozás van. Pillanatnyi megkívánás. Birtoklás. Megszokás. Anélkül nincs szerelem. Szerelemre csak egy boszorkány képes.”*

A körüljárt témák a legősibb, az emberiséggel egyidős dolgok: élet és halál, szerelem, szex, születés, gyermekek, háború és gyógyítás. Annak feltárása, hogy miben lakozik az erőnk.

Nem véletlen valószínűleg, hogy nincs tartalomjegyzék a kötetben. Ha megragadt bennünk valamilyen gondolat, olvassuk végig alaposan még egyszer. A *Bűbájoskönyv* a nőiség mély megélése és egyben az élet iskolája is. Ez persze nem jelenti azt, hogy csak nőknek szól, sőt. Férfiaknak is, mindazoknak, akik magukéknak érzik az erőt, a tisztánlátást és persze a felelősséget hozzá. Nem mindenki tud élni ezekkel, sok ilyet ismerünk.

„Volt olyan táltos, aki elkótyavetyélte a hivatását, pedig határozottan ujjal született mindkét kezén. Sokat ivott, az elvette az erejét. Ahogy a szerelem is. A versírást nem vesztette el, mert költő is volt, ez maradt meg a révülésből, de gyógyítani nem tudott. Önmagát se, mást se. Elitta hozzá az erőt.”

A szerelmi bájolásokon kívül két fontos téma kap hangsúlyos szerepet a kötetben: a nők elleni, ősidők óta fennálló (általában intézményesített) erőszak, valamint a szülés. Minden korszakban fontos kérdések ezek, és nagyon nehéz róluk beszélni. Könyvben leírva hátha jobban működik! Bár akinek füle van, az meghallja,

akinek nem, annak úgyis mindegy. A mondanivaló örök: tiszteljünk egymást! Tiszteljük a természetet, a Földet, az állatokat és a növényeket, a férfiakat, a nőket, a gyermeket, a szerelmet, amelyből a lét fogan. Szemléljük tisztelettel az élet nagy misztériumait, melyekben a lélek egyik állapotból a másikba lép át: a születést, a halált, a körforgás lassú, de állandó ritmusát. Lássuk meg azt is a rohanó világban, ami nehezen látható. Vannak köztünk olyanok, akik sejtik ezeket a titkokat.

A szöveget sokféle műfajból szőtte össze a szerző: történetekből, ráolvasásokból, receptekből, tanításokból, mítoszokból, szimbólumokból. És ahogy olvassuk, a körülöttünk lévő tárgyak, gondolataink, történeteink és kapcsolataink egyszerre megtelnek jelentéssel és jelentőséggel. Ha csak ennyi hatást kivált a könyv, már megérte.

Kiss Judit Ágnes: *Bűbájoskönyv*. Athenaeum, Budapest, 2019.

DEBÜT

GERENCSÉR ANNA

Az örökkévalóság fekete gránitszeme

A szürke gránitot, melyből született, Szebel szigetének napégette szikláiból vágták III. Thotmesz uralkodásának kezdetén, mikor Hatsepszut úrnő lelke már megkezdte hosszú utazását az Alvilágba, a fáraó seregei pedig Meggidó felé vonultak.

Kezdetben formátlan kőtömbként hevert a domboldalban, csupán kicsi skorpiók kerestek

menedéket alatta a nap könyörtelen izzása elől, de egy reggel véső harapott durva felszínébe, s a kőből apránként kibontakozott az izmos váll, a sovány horpasz, a gerinc lágy íve. A szemcsés gránitot selymesre csiszolta egy pár kérges kéz, az alaktalan kőből kimetszette az áll és az orr finom vonásait, s egy délután, mikor a nap már ereszkedni kezdett a nagy sivatag felé, a szfinx először nyitotta ki szemét.

Rekhit letette a csiszolókövet, s végigsimított a fekete kőarcon, a szfinx pedig végighordozta tekintetét a Nílus völgyén, észak felé tekintett, amerre a folyó kanyarulata mögött felsejlettek Elephantiné kőbányái. A kőfaragó körbejárta a szfinxet, ismét végigsimított a hátán, az oldalán, belenézett a fekete szemekbe, aztán elégedetten bólintott, ágyékkötőjébe törölte poros tenyerét, s elballagott a felügyelőért. A szfinx észak és nyugat felé figyelt, miközben ellenőrizték és lemérték, közönyösen túrta, hogy

a felügyelő megpaskolja a lábát, megtapogassa a vállát: az első napnyugtájára figyelt, mely vörösre festette az eget és a folyót, s hosszúra nyújtotta az árnyékokat a kőfejtőben.

Néhány nap múlva kötelet vetettek a nyakába: izmos rabszolgák görgettek alá farönköket, s húzták a vaskos kötelet, míg a szfinx kimozdult helyéről, s lassan megindult a kikötő felé. Száraz papirusz- és nádlevelek halmára helyezték egy hasas bárka fedélzetén, ő pedig némán figyelte, ahogy rabszolgák szaladgálnak körülötte, korsókat, kisebb szobrokat, szárított datolyát, levelekbe tekert halat visznek. A kormányos fia, aki eddig a móló végén ülve horgászott, most felmászott a hátára, sarkával dobolt az oldalán, s mikor a bárka hirtelen megbillent, sovány karjaival átölelte a nyakát, míg az apja odébb nem parancsolta. A fiú ekkor a hajóorrba kuporodott a kosarak és ládák közé, s duzzogva bámulta a partot, míg a bárka lassan elvált a mólótól, az evezők csobbanva merültek a Nílus iszapos vizébe, s a szfinx megkezdte utazását észak felé.

Lassan megszokta a hajó hangjait, melyek éjjel-nappal körülvették. A folyó örökké locsogott a bárka felívelő orra alatt s a kormány körül, a hajótest akáciadeszkái s az azokat összetartó kötelek nyikorogtak és sóhajtoztak, mintha a szfinx súlyát panasználák a hajóhoz közeledő kisebb papiruszcsónakoknak. A bárka békésen úszott lefelé a Níluson, s a szfinxet nem zavarták a fedélzeten időnként kitörő veszekedések, a part menti nádasból pislogó krokodilok vagy a tűző nap, mely annyira felforrósította fekete hátát, hogy aki megérintette, rögvest el is kapta az ujjait.

Uaszetben rakták partra, s a szfinxet magába nyelte a főváros zsibongása és káosza, a tülekedés a kikötőben és a poros utcákon. Kora reggel volt, de a sivatag forró lehelete máris izzó katlanná hevítette a tereket és a tetőket, a piacot, ahol még vásárlók tolongtak, s az utcákat, ahol az emberek a házak vetette árnyékos sávokba húzódtak. A szfinx az arcokat nézte, miközben újból megkötözték, és a palota felé húzták: sovány, éles vonású arcok, kerek, zsíros arcok, puha gyermekarcok, a hivatalnokok parókéval keretezett, mogorva grimasza, a gazdag asszonyok malachit-

porral gyíkszöldre festett szemei, gyanakvó, kacagó, bámuló tekintetek százai. A pillantások beleütköztek, majd lesiklottak sima hátáról, szigorú gránitvonásairól, a szfinx pedig csak figyelt rendületlenül, s magába itta az emberek hangját és arcát.

A palota előtt álltak meg velem, s hamarosan veszekedni kezdtek körülöttem. A hőségben verejték patakzott a férfiak arcán és testén, melybe beleragadt a város pora, s miközben vitáztak, arcukat és kezüket törölgették. Néhányan egy közeli ház falának hús árnyékába húzódtak, mire a vezetőjük kiabálni kezdett, a ház ajtajában pedig egy öregasszony jelent meg, aki sipítva szidalmazta őket. A szfinx türelmesen várt, nem bánta sem a forróságot, sem a vitát.

Végül egy hivatalnok érkezett, bottal a kezében, kiharcolta az árnyékból a fal tövében hűsölőket, s a szfinxet ismét húzni kezdték, hogy aztán nyögések és káromkodások közepette felállítsák egy kőtalapzatra egy kis téren, a palota kapujától nem messze.

A tér közepén saduf állt, s a szfinx azzal töltötte a következő éveket, hogy a vízért érkezőket figyelte. Meghallgatta, ahogy Megiddó ostromáról beszéltek, III. Thotmesz hódításairól Retenu földjén, háborúkról, aratásról és adóról. Megleste a szerelmeseket, akik az éj sötét óráiban érkeztek, s a saduf mellett vagy az oszlopok árnyékában összesimulva hazug ígéreteket tettek egymásnak. Figyelte a katonákat, akik napfényben villogó kardokkal, indulók dallamára vonultak az újabb háborúba, majd azokat is, akik visszatértek, néha zsákmánnyal megrakodva, idegen módi szerinti köntösökkel, ékszerekkel teleaggatva, néha borzalmas sebhelyektől szabadalva, mély ráncokkal arcukon, s végtelen fáradtsággal tekintetükben.

Egy alkalommal két asszony kezdett vitázni a kút mellett: a szfinx figyelte, ahogy kiabálnak és mutogatnak, az arra járók pedig megállnak figyelni őket. Az egyik hirtelen nekiugrott a másiknak, letépte gyöngyös parókáját, és messzire hajította, amaz pedig karommá görbített ujjakkal, sólyomként vijjogva esett neki. Többen rikoztozva biztatták őket, egy pocakos férfi azonban közéjük lépett, és dörgő hangon beszélni kezdett: az egyik

asszony szégyenkezve hajtotta le fejét, míg a másik sértetten elvonult, s a báméskodók szétszéledtek.

Máskor gyerekek fogócskáztak a saduf körül, visítva kergették egymást, majd a kút köré gyűltek, s lefelé mutogattak. Egyikük felmászott a szfinx talapzatára, s apró kezeit a szemére borította, aztán hogy a többiek szólították, nevetve ugrott le, s futott utánuk.

Nők és férfiak jöttek, gyermekek és idősek, s a szfinx előtt arcok százai, ezrei peregtek le. Egy féllábú koldus reggelente a talapzata mellé kuporodott, onnan nyújtogatta tenyerét alamizsnáért. Egy kamaszfiú megpöckölte az orrát, majd a szemmel verés elleni jelet mutatta, s elszaladt. Egy napbarnított kislány gyakran megállt előtte, az üres, fekete szemekbe nézett, és sovány ujjait végigfuttatta a mancsán. A szfinx látta, ahányszor visszatért a kúthoz, s emlékezett az érintésére, bár a keskeny ujjak lassan megnyúltak, a bőrt megkeményítette a szövés és a tilolás, majd apró ráncok pókhálója borította el, míg egy nap a lány nem jött el, s a szfinx, aki a nekropolisz felé vonuló meneteket is figyelte, tudta, hogy többé nem is fog.

Eleinte a kút gémjének méla bólogatása mérte számára az időt, s az emberek jövés-menése, aztán a napok évekké, évtizedekké, majd évszázadokká álltak össze, s az idő apránként elvesztette számára minden jelentőségét. A fáraó meghalt, s a kútnál egy darabig arról beszéltek, hogyan helyezték örök nyugalomra hatalmas pompa közepette a Királyok Völgyében, azután arról, hogy hogyan koronázták meg a fiát II. Amenhotep néven, azután – s ezek az évek alig tűntek hosszabbnak a szfinx szemében, mint utazása a Níluson – már ez a fáraó is halott volt, majd a következő is. Ámon papjai kiváltságokat és drágaköves ékszereket kezdtek gyűjteni, a köznép pedig szidta őket, előtte óvatosan körülpillantva, nem hallgatózik-e valaki – de csak a szfinx leste őket, s hallgatta a lázadás árnyát előrevetítő szavakat. Ismét új fáraó ült a trónra, s a papokat elűzték, a korábbi fáraók és istenek szobrait összetörték, a városban tüzek égtek, és embereket hajszoltak végig az utcán, a szfinx pedig csak csendben ült és figyelt.

Estefelé egy fiatal pap jött arrafelé, akinek borotvált fején mély vágás tátongott, fehér ágyékkötőjét pedig a combjára tapasztotta a vér. Ivott a kútból, miközben a legyeket próbálta hessegetni, melyek a nyílt sebre gyűltek oda, majd néhány tétova, tántorgó lépés után leült a szfinx mellé, s nekidőlt a nap melegét még őrző fekete gránitnak. A szfinx hallotta, ahogy a férfi újra és újra ugyanazokat a neveket suttogja maga elé, de szavaira nem érkezik válasz, s érezte a csontos test reszketését, a hűlő oldalára csöpögő vért és könnyeket. Valamikor az éjszaka folyamán a pap elhallgatott, s hamarosan épp olyan mozdulatlaná dermedt, mint a gránit.

Másnap a testet elvitték, a szfinx pedig tovább figyelt. Hallotta, hogy Ahet-Atonban új főváros épül, s úgy vette tudomásul, ahogy a déli nap dárdákként rázuhogó sugarait, vagy a Nílus éves áradásának ritmusát. Egy gondolattal később a fáraó halott volt, az új főváros pedig elhagyatott: domborműveiről kivésték a neveket, köveit széthordták, az odavezető utat befedte a homok, s az udvar Memphiszbe költözött. A szfinx pedig ült a téren, és várt, ahogy csak azok tudnak várni, akiket nem érint meg az idő.

Sorra teltek az évek. A főváros Per-Ramszesz lett, Tanisz, majd Bubasztisz, és Uaszetet, melyet újabban Thébának is neveztek, lassan elhagyták a lakói. A birodalom egymás közt marakodó kiskirályok prédájává vált, a kútnál ismét csak háborúról beszéltek, s egy nap a szfinx előtt lovasok vonultak el: a núbiai Piye haladt seregével észak felé, hogy megküzdjön Tefnahttal, Szaisz urával. A kútnál lovakat és tevéket itattak, a szfinx mellett lándzsákat raktak halomba, egy katona pedig megállt mellette, s megpaskolta a lábát, mintha jó szerencsét remélne tőle.

A szfinx csak figyelt, és várt.

Tefnaht elveszítette a háborút, s hűséget esküdött Piyének. Uaszet utcáin ünnepeltek, és egy részeg utcalány lótuuszokkal tetelűzdelt koszorút akasztott nevetve a szfinx nyakába, duzzadt ajkával csókot nyomott gránithomlokára, s édes szavakat suttogott a fülébe táncról, énekről és szerelemről.

A hold megtelt, elfogyott, s ismét megtelt, a szfinx pedig újabb utazásra indult. Piye visszatért Núbiába, Tefnaht pedig Szaiszba, és Sepszeszré néven királlyá koronáztatta magát. A béke vékony üvege máris megrepedt, s Uaszetre, a régi fővárosra nem volt szükség többé.

A szfinx ezúttal Uaszet drágaságai között hajózott: amforák és feltekert szövetek, ékszerek, díszes szenet-táblák és mives bútorok vették körbe. A hajdani fáraók dicsőségének halvány visszfénye volt az, mely megcsillant az aranyozott széken, a hárfa elefántcsont berakásán, az egyik szenet-tábla ragyogó lakkján, s ahogy a Nílus hullámai észak felé sodorták, a szfinx érezte, hogy valaminek vége, Uaszet elmerül a történelem mélyében, mint a folyóba vetett kő.

Mire a szfinx megérkezett Szaiszba, a Nílus vize zöldből sárszínűre váltott, s a parton a dombok köves gerincét felváltotta a deltavidék mocsara. A nádist megtöltötte a madarak örök zsi-vaja és a vízilovak mély dörmögése, a papiruszcsonakokat pedig krokodilok húzta, V alakú hullámok követték. A szfinx fejére leszállt egy szemtelen korallsirály, és sértett rikoltással rúgta el magát a kőről, mikor valaki hessegetni kezdte.

Miután a hajó kikötött, először a kisebb ládákat kezdték kipakolni, s a fedélzet már szinte üres volt, mire a szfinxre is sor került. Ezúttal egy kisebb templom elé vitték, mely előtt szintén tér nyílt, habár saduf nélkül. Itt nem álltak meg az emberek hosszabb időre, hogy a kút mellett diskuráljanak, vagy az állatokat itassák, a szfinx azonban nem bánta: mozdulatlan, szigorú gránitarcával figyelte a város népét, ahogy korábban Uaszetben tette.

Szaiszban színesebb ruhákat hordtak, és több volt a szakállas, külhoni kereskedő, ettől eltekintve azonban az emberek ugyanolyanok voltak, mint Uaszetben. A szfinx végignézte ugyanazokat a vitákat és kibéküléseket, a játékokat és verekedéseket, sugdolózásokat és találkozásokat. Az egyes arcok talán mások voltak, de a tekintetek, a mozdulatok nem változtak: mikor az emberek arról kezdtek beszélni, hogy Thébát porig rombolták az asszírok, a rettegés éles villanása, a gyász tompa súlya épp olyan

volt, mint mikor III. Thotmesz hadjáratának híreit várták az ott-hon maradottak.

Az évek ismét sóhajnyi idő alatt suhantak el: a szfinx végignézte az esküvőket és a temetéseket, a találgákat és a felvonulásokat, és fekete szemével rezenéstelenül figyelte, ahogy generáció váltott generációt, s az emberek megérintették, megpihentek mellette, vagy rá se nézve siettek tova. Úgy peregtek le előtte az évszázadok, mint egyetlen hosszú nap: egy nő leült mellé, s elmesélte élete történetét, egy új birodalomról beszéltek északon, egy haragos fazekas belerúgott a talapzatába, aztán őt átkozta fájó lábujjaiért, egy új vallás papjai járták az utcákat, egy csecsemő az arcába nézett, és bőgni kezdett, a fáraók trónjára idegen uralkodók szolgálói ültek. A gyermekek felnőttek, a felnőttek megöregedtek, majd sorra eltűntek, mint minden és mindenki más annak előtte.

Egy nap hajók érkeztek Szaiszba, a hajókon pedig hódítók vörös tunikában és könnyű páncélban. A szfinx hallott a háborúról, s nem érintette meg jobban, mint a számtalan korábbi, melynek tanúja volt. Látott már királyokat és hadvezéreket, s a vastag szemöldökű, mogorva férfi, aki egyszerű tógában állt meg előtte, nem különbözött tőlük: istennek nevezték, mint a fáraókat, de a szemében emberi lelkesedés, kétely és bírvágy égett, s mikor a szfinxre nézett, az tudta, hogy Szaiszban töltött napjai a végükhöz közelednek. Nem sokkal később ismét leemelték talapzatáról, s egy római gálya fedézetére vitték, hogy Diocletianus spalatumi palotájába szállítsák.

A szfinx nyugodtan, már-már közönyösen tekintett végig a raktéren, ahová került, fekete szeme beitta a hajó látványát, ahogy korábban a kőfejtő gránitszikláit, a Nílus menti papirusznádakat, a városok utcáin tolongó tömeget. A Földközi-tenger hullámai ütemesen csapkodták a hajó bordáit, s a levegő megtelt sós párával, mely kicsapódott a kötelekre és a vitorlákra, a fedézet deszkáira, s leszivárgott a raktérbe is, ragacsos réteggel borítva a szfinx hátát. A hajó hangjai addigra ismerősek voltak neki: a víz és a szél hasonlóképp felelgettek egymásnak, mint Szaisz

kikötőjében, s a szfinx érteni vélte a hajótest tompa sóhajait, a kötélzet váratlan nyikordulásait.

A tengert csak akkor látta, mikor a gálya kikötött Spalatumban. Mikor kiemelték a hajófenékből, kitárult előtte az Adria kéksége, a part felé pedig Spalatum apró házai, s Diocletianus palotájának tengerre néző homlokzata, mely azonban eltörpült a Velebitek sziklás tömege előtt. A hegycsúcsok felett felhők fenyegető sávja lebegett, s a szfinx, bár nem ismerte a bórát, megérezte a vihar közeledtét.

Tizenegy társával együtt szállították a palotába, s két oszlop közé helyezték el a peristyliumban, ahonnan rálátott egy másik szfinxre, Jupiter félkész templomára és a széles udvarra, ahol faragott kövek várták, hogy helyükre kerüljenek a császár palotájában. Sápadt mészkölapok simultak egymáshoz, rózsás brači márványtömbök és salonai téglák pihentek egymásra halmozva, mellettük egyiptomi gránitoszlopok feküdtek rendezett sorban, s a szfinx Szehel és Elephantiné Nílusra néző kőfejtőire emlékezett, miközben fagyos szél fújt át a peristyliumon, s eső mosta fekete arcát.

A palota lassacskán elkészült, és a szfinx körül a munkások helyett katonák és udvaroncok kezdtek járni. Az örködést elunó legionáriusok ültek le mellette enni és játszani, s a szfinxet körbelengte az olívaolaj és a frissen sült lepény illata, lábai előtt kockák és a malom fekete és fehér kavicsai koccantak a márványhoz. Egy alkalommal két szobrász állt meg előtte, alakját és vonásait nézegették: az idősebb hangosan magyarázott a másiknak, s ujjait a szfinx arca előtt lengetve mutogatta határozott álla, egyenes orra és magas homloka arányait. Máskor egy hosszú combú, lótuszszín ajkú egyiptomi rabszolgalány ült le mellé, s rabságát siratta a szfinx vállára borulva, aki tagjai formájában s végtelen emlékezetében hordozta elvesztett hazáját.

Viharok zúdultak le a Velebitek ormairól, s a peristylium tócsáira szürke kérget vont a jég. A szfinx közönyösen tűrte a fagyot, majd a mediterrán nyarat, melyben elpárologtak a pocsolyák, bár forrósága langyosnak tűnt Uaszet tüzes utcáihoz képest, és csak várt, maga sem tudta, mire.

Egy nap aztán visszatért a férfi, kinek parancsára idehozták. Kissé meghízott, sötét hajába ősz szálak vegyültek, s arcát örök-ké haragos, fáradt kifejezésbe facsarta az aggodalom. Kezdetben sokan kísérték, aztán a kísérők elmaradtak, s ő néha egyedül járt a peristyliumban, meg-megállva a szfinx előtt, mintegy magának szónokolva reformokról, változásról és a birodalmak hanyatlásáról, a szfinx pedig meghallgatta, s fekete szemével átlátott hatalmas tervein, félelmein, magányos küzdelmén az elkerülhetetlen ellen.

Ahogy Uaszetben és Szaiszban, figyelte az embereket: ezúttal a keresztények üldözéséről, a tetrarchia bukásáról és Diocletianus társcsászárának, Maximianusnak az összeesküvéséről beszéltek, s a szfinxnek úgy tűnt, szinte ugyanabban a pillanatban érkezett a hír, hogy Maximianust elárulták, és öngyilkosságra kényszerítették. Végignézte, ahogy a palotában leverték a falról képeit és összetörték mellszobrait, s Hatsepszut és Ekhnaton elpusztított képmásaira emlékezett. Egy éjjel aztán ott állt előtte az öreg római, kinek szemében megtört a parancsoló fény, lelkében pedig az acélos akarat, s a szfinx meghallgatta búcsúját, magába zárta a szavakat, és nézte, ahogy Róma egykori császára trónja után az életét is feladja.

Évtizedek teltek el: a szfinxnek alig egy lélegzet. A császári trónra Constantius Chlorus, majd Constantinus ült, s a peristyliumban változó időkről, új istenekről beszéltek. Constantinus engedélyezte a kereszténységet, majd elrendelte Aphrodité egy templomának lerombolását, s egyik napról a másikra a pusztítás láza futott végig a Mediterráneumon: a régi istenek szobrait letaszították talapzatukról, és összetörték, vagy a tengerbe vetették, az istennők homlokába keresztet véstek, csábító arcukat elcsúfították. S eljött a nap, mikor egy dalmát fiú állt meg a szfinx előtt, arcán fakószürke árnyékkal, kezében kalapáccsal és vésővel.

A szfinx Blago szemébe nézett, s látta maga előtt az életét, mely számára csupán pillanatnak tűnt. Látta szüleinek széltől cserzett arcát, a pikkelyektől ezüstös, sóval szegett halászcsónakot, s a fiút, ahogy kisgyermekként felnéz a császári palota falára, mely-

nek hosszú árnyéka minden este végigkúszott a közeli utcákon. Láta esetlen kamaszként, ahogy egy lány visítva nevet rajta, s összesúg a barátnőivel, miközben Blago arca elsötétül, látta egy római fiúval beszélgetni, a haragoszöld hullámok közt halászni, lehajtott fejjel imádkozni. Láta benne a csalódást és a rettegést, a lázas foltokat az arcán, hallotta a köhögését, mely száraz levélként zörgött mellkasában, s érezte a fájdalmát, mely az utóbbi hetekben törként mélyedt a hátába, s mely elől, ezt tudta Blago, és tudta a szfinx is, nem volt menekvés.

Blago a szfinx szemébe nézett, s majd' kétezer év nézett vissza rá. Gyűlölte ezt a szigorú, határozott arcot, mely figyelte és megítélte a város népét, a közönyt, mellyel az idő múlását szemlélte, s a gondolatot, hogy ez a fekete tekintet akkor is őrzí majd a peristylumot, mikor ő csendesen alszik majd egy olajfa tövében, miközben lassan elfelejtik, miközben még a neve is lekopik a kőről, és nem marad nyoma, hogy élt valaha egy Blago nevű fiú Spalatum városában.

A szfinx, mely majd' kétezer éve figyelt, felismerte Blago szemében az elmúlást. Miközben a fiú felemelte a kalapácsot, ő Diocletianusra gondolt, a hajópalánknak ütődő hullámok zajára, a száiszi kereskedők alkudozására, a Nílus zöldes vizének illatára, a rabszolgalány könnyeire, az utcalány csókjára, Ámon papjának véreire, egy uaszeti gyermek kíváncsi tekintetére, számtalan szóra és érintésre, arcokra, melyeket egy pillanatig látott csupán, városokra, melyek felépültek, és lerombolták őket. Végül pedig Rekhít mosolyára gondolt, amely az első dolog volt, amit valaha látott, s könnyed érintésére az arcán, a kerges tenyérre, mely az időtlenséget adta neki.

A kalapács lesújtott, s a szfinx lehunyta fekete szemét.

Évszázadok múltak, és évezredeké álltak össze, birodalmak merültek feledésbe, s újak emelkedtek fel. Diocletianus palotájának maradványai, a peristylum oszlopai még ma is állnak, de katonák és császárok helyett fecsegő turisták, fagyraltozó fiatalok sétálnak a simára kopott márványlapokon.

A szfinx most Jupiter temploma előtt ül, az elmúlás fejetlen mementójaként. Szigorú arcának, nemes vonásainak az emléke sem maradt meg. Ha azonban valaki letérdel elé, kezét a csonka mancsokra helyezi, s csendben figyel, még mindig megláthatja, ahogy háromezer-ötszáz év távlatából két fekete gránitszem néz vissza rá.

GERENCSÉR ANNA 1994-ben született Budapesten és az ELTE ÁJK jogász szakán szerzett diplomát. Az Előretolt Helyőrség Íróakadémia hallgatója, 2019 óta publikál hazai és külföldi folyóiratokban. A lapunkban közölt novella *Az ajtó másik oldalán* című kötetének része, amely az Előretolt Helyőrség Íróakadémia *Enumeráció* című sorozatában jelenik meg az őszi folyamán.

A kötetről röviden:

Szfinxek és dinoszauruszok, hűtlen feleségek és botrányos szomszédok, botcsinálta időutazók és ősi istenek színesítik e könyv világát, mert, ahogy a címbeli ajtónak, az életnek is mindig van másik oldala – néha megdöbbentő és megrázó, néha vicces és megható, de mindenképpen örült érdekes. Vagy csak szimplán örült. Rettegés és suttogás, megcsalás és becsapás, nyomor és humor tizenkilenc páratlan novellában.

(Nagy Koppány Zsolt)

- 3 **Böszörményi Zoltán:** El nem küldött levél Bogdán Lászlónak (vers)
- 5 **Szekeres Sándor Gábor:** Mélyből az angyal (próza)
- 8 **G. István László:** Az üvegszemű babák; A leander; Kétféle alvás
- 11 **Gáspár Ferenc:** Álomvaló (próza)
- 19 **Petőcz András:** Fekete madár (vers)
- 21 **Oláh András:** Korlátaink (próza)
- 25 **Szigeti Kovács Viktor:** Az eltűnt idő nyomában (próza)
- 29 **Czilli Aranka Ágota:** Zsoltár; Átalakulás (versek)
- 31 **Bene Zoltán:** Mandola története (részletek) – Művészkávézó (2017); Északi éjszakák (1993–94); Házasság, törés (2017)
- 49 **Mihail Szuhotyin** versei **Lángi Péter** fordításában – Az atommagok hasadnak; A csigának; ezek undorodtak; Alekszejev; Gyilkolni...
- 56 A hónap alkotója: **Turczi István** – Nyílik és csukódik; A felismerés; Nyári rondó a Comói-tó partjáról, két tételben, 2020. júliusában; Téli rondó a fogarasi havasokból;
- 61 „Idővel minden múlttá szelődül” – **Laik Eszter** beszélgetése **Turczi Istvánnal**
- 72 **Horváth Kornélia:** Turczi István helye a XX. és XXI. századi magyar lírában
- 82 **Kabdebó Lóránt:** Ars amatoria – Turczi István erotikus költészete
- 92 **Kántás Balázs:** A világgal való kíméletlen szembenézés derúje – Turczi István irodalmi munkásságáról
- 97 **Fűzfa Balázs:** Semmiből mindent? (Láng Zsolt: Bolyai)
- 100 **Kis Petronella:** Torzult elmék (Bartusz-Dobosi László: lélekszakadtak. téboly az irodalomban)
- 103 **Dr. Iványi Márton:** Végállomás: a sötétség mélye (Dacia Maraini: Végállomás Budapest)
- 108 **Stenszky Cecília** két írása
- 108 Feminizmus a magyar népmesékben (Zalka Csenge Virág: Ribizli a világ végén)
- 111 Modern óda a nők erejéről (Kiss Judit Ágnes: Bűbájoskönyv)
- 114 Debüt – **Gerencsér Anna:** Az örökkévalóság fekete gránitszeme

- **Böszörményi Zoltán**
El nem küldött levél Bogdán Lászlónak
- **Gáspár Ferenc**
Álomvaló
- **Oláh András**
Korlátaink
- **Szekeres Sándor Gábor**
Mélyből az angyal
- **Petőcz András**
Fekete madár
- **Szigeti Kovács Viktor**
Az eltűnt idő nyomában
- **G. István László: Az üvegszemű babák**
- **Czifra Aranka Ágota: Zsoltár**

A hónap alkotója: TURCZI ISTVÁN

*Nyílik és csukódik; A felismerés;
Nyári rondó a Comói-tó partjáról, két tételben,
2020. júliusában;
Téli rondó a fogarasi havasokból*

„Idővel minden múlttá szelődül” –

Laik Eszter beszélgetése **Turczy Istvánnal**

Horváth Kornélia: Turczy István helye
a XX. és XXI. századi magyar lírában

Kabdebó Lóránt: Ars amatoria –
Turczy István erotikus költészete

Kántás Balázs: A világgal való kíméletlen szembenézés derűje –
Turczy István irodalmi munkásságáról

500 FORINT • 6 LEJ • 1.50 EURÓ

nka
Nemzeti Kulturális Alap